

ZITTING VAN WOENSDAG 26 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

VISSER.

Verhoor van **Isaac Eli François Berton Sluijterman van Loo**, oud 54 jaar, directeur van de Haarlemsche brood- en meelfabriek.

6167. De Voorzitter: Bestaat de fabriek al lang?

A. 25 jaar.

6168. V. Hoe groot is het personeel?

A. Van 36 tot 40 man.

6169. V. Daarvan behoort zeker maar een deel tot het eigenlijke bakkerspersoneel?

A. Ja.

6170. V. En de werktijden van het bakkers- en zolderpersoneel zijn zeker verschillend geregeld?

A. Ja, die hebben niets met elkander te maken.

6171. V. Hoe is de regeling dan voor het zolderpersoneel?

A. De molenaar werkt van 5 tot 6 uur, heeft 's Zondags vrij en kan in de week dikwijls van 12 tot 1 uur gaan eten.

Dit laatste geldt ook van den zolderknecht, die echter van 5 tot 7 uur werkt.

De magazijnmeester werkt van 4 tot 1 en van 4 tot 7 uur; de eerste magazijnknecht van 4 tot 12 en van 2 tot 8 uur; de tweede magazijnknecht van 's avonds 7 tot 's morgens 7 tot 's Zaterdags, als wanneer hij om 12 uur terug komt en blijft tot 's Zaterdagavond 8 uur.

6172. V. Gij zegt, dat de molenaar en de zolderknecht «dikwijls» van 12 tot 1 uur naar huis kunnen gaan. Dus niet altijd. Waarom kan dit laatste niet?

A. Dat ligt in het werk, dan wordt er doorgemalen.

6173. V. Op zich zelf zoudt gij het misschien ook wenschelijk vinden, dat deze menschen geregeld des middags naar huis gingen; zijn er overwegende technische bezwaren om dit te doen?

A. Omdat het zoo gebeurt, als ik beschreef volgens de aantekeningen, die ik hier voor mij heb, zal daar zeker een reden voor zijn, dunkt mij.

6174. V. Dat antwoord bevreemdt mij. De Commissie mocht veronderstellen, dat gij, als directeur, omtrent een punt als dit haar zoudt kunnen voorlichten. Niet alles, wat is, moet noodzakelijk zoo zijn als het is. Daarom deed ik u de vraag, of er bepaalde technische bezwaren zouden zijn tegen het geregeld naar huis gaan van het bedoelde gedeelte van het personeel?

A. Ik kan daar niet zoo precies op antwoorden, want ik wist te voren niet welke vragen u mij stellen zoudt, en ik kon er dus niet eerst naar vragen.

6175. V. Er naar vragen? De Commissie onderstelde, dat de directeur eener fabriek als de uwe toch wel op de hoogte zou zijn van de punten, voorkomend op de u toegezonden lijst, waarop ook uitdrukkelijk voorkomt: werken rusttijden.

A. Ik ben niet in staat om u omtrent uwe vraag te antwoorden. U moet niet vergeten, wij zijn met ons beiden directeuren; misschien weet mijn mededirecteur u op dit gebied beter te antwoorden.

6176. V. Misschien? Weet gij dan zelfs niet, of dat het geval zou zijn?

A. Ja, hij kan beter van deze punten op de hoogte zijn.

6177. *V.* Nu zegt gij weder, dat hij beter op de hoogte «kau» zijn; dus weder in vage termen spreekt gij. Mij was bericht, dat gij de hoofddirecteur van de fabriek zijt.

A. Er is geen hoofddirecteur; wij zijn met ons beiden directeur, maar mijn mede-directeur is meer direct met de werkzaamheden bekend, omdat hij meer aan de fabriek is dan ik.

6178. *V.* De Commissie kan slechts haar leedwezen betuigen, dat gij als directeur der fabriek haar op dit punt niet kunt voorlichten.

Hoe is de werktijd geregeld van het eigenlijke bakkerspersoneel?

A. Zaterdagavond 8 uur gaat het volk naar huis, behalve de meesterknecht en een deegmaker, die Zaterdagmorgen 6 uur gekomen zijn en Zaterdagavond om 12 uur vertrekken. Zaterdagavond 10 uur komen op 4 man, meestal noodhulpen, welke werken tot 's morgens 6 uur. Dan komt van Zaterdag- tot Zondagnacht 2 uur 1 ovenist en 1 middenman, die tot Zondagavond 5 uur blijven. Dan komt Zondagmorgen om 5 uur een hoekman tot Zondagavond 5 uur. Vervolgens komen 's morgens om 7 uur 1 voorman en 1 schaalman tot des avonds 5 uur. Zondagavond 5 uur komen op 4 schaallieden, 2 voorlieden, 1 hoekman, 3 ovenisten, 3 middenlieden en 1 meesterknecht, die tot Maandagmorgen 6 uur werken. Vervolgens wordt er geregeld gewerkt tot Zaterdagmorgen 6 uur, en wel door de eene ploeg van 's avonds 6 uur tot 's morgens 6 uur en door de andere van 's morgens 6 uur tot 's avonds 6 uur. Dan gaat de helft naar huis tot 12 uur 's middags om dan tot 8 uur te blijven werken, terwijl de andere helft tot 12 uur 's middags blijft, terwijl bovendien Zaterdagmorgen 6 uur de dagploeg komt, die tot des avonds 8 uur werkt, wanneer het werk gaat als bovenvermeld.

De lieden, die 's Zondagsmiddags 5 uur naar huis gaan, komen terug 's Maandagsmorgens 6 uur, als wanneer geregeld tot Zaterdag gewerkt wordt gedurende 12 uren. De overgang van nacht- op dagploeg geschiedt doordat de nachtploeg Zaterdag blijft doorwerken tot 's avonds 8 uur, alswanneer die ploeg Zondagavond 5 uur terugkomt.

6179. *V.* In hetgeen gij daar afgelezen hebt van het papier, hetwelk gij medebracht, worden voor het begin van den Zondagsarbeid de uren genoemd van 2, 5 en 7. Intuschen heeft getuige Van Damme medegedeeld, dat hij in een van de vier weken des Zondagsochtends om 4 uur te werk komt; hoe is dat in overeenstemming te brengen met uw mededeeling?

A. Ik kan u slechts mededeelen, wat ik hier vóór mij heb.

6180. *V.* Kunt gij opgeven, hoeveel uren door elken man in elke week wordt gewerkt?

A. Ja:

meesterknecht	79	uren.
kleine bakker	84	»
id. id.	78	»
wagazijnmeester	78	»
» knecht	79 $\frac{1}{2}$	»
gewone knecht	79 $\frac{1}{2}$	»
inachinist	79	»
molenaar	79	»
zolderknecht	85	»
ovenist	78	»

deegmaker	72	»
beschuitbakker	74	»
roggebroodbakker	74	»
helper	76	»
hoekman	80	uren.
hoofdman	80	»
schaalman	80	»
middenman	80	»

6181. *V.* Onder de cijfers, die gij voorleest, komen voor die van ovenisten met 78 uren; zijn dat de gemiddelde cijfers per week over een geheel jaar?

A. Ja, maar de nachtdienst is anders dan de dagdienst.

6182. *V.* Is misschien de heer Sneltjes ook al van deze urenverdeling beter op de hoogte dan gij?

A. Ja, als ik de vraag vooruit geweten had, zou ik die beter hebben kunnen beantwoorden.

6183. *V.* Als ik u even mag doen opmerken: het spreekt wel van zelf, dat het onmogelijk is aan de getuigen vooraf mededeeling te doen van elke speciale vraag. Wat wel kan, en dan ook inderdaad te uwen opzichte geschied is, bestaat in de mededeeling der onderwerpen, waarover het onderzoek loopen zal. En nu meende de Commissie toch te mogen verwachten, dat wanneer zoodanige aanduiding geschied is, de directeur waarlijk wel in staat zou zijn om juiste inlichtingen te geven.

Weet gij dus niet, hoeveel uren in de verschillende weken door de menschen wordt gewerkt?

A. Ik kan het niet precies zeggen.

6184. *V.* Getuige Van Damme, een ovenist, gaf ons een overzicht van zijn werk, loopende over 4 weken. Wij kwamen tot het resultaat, dat hij de eene week werkt 86-87 uren, de tweede 81 uren, de derde 85 à 86 uren en de vierde 80 à 81 uren; verschillende cijfers dus, maar alle hooger dan het door u genoemde totaal van 78 uren. Moet er van den kant van Van Damme een vergissing zijn begaan?

A. Het aantal verplichte uren is 78, maar er is overwerk.

6185. *V.* Hij gaf b. v. het volgende overzicht van één week:

Zondagavond 5 uur — Maandagmorgen 6 uur = 13 uren. Maandagavond 6 — Dinsdagmorgen 6 uur, en zoo gedurende 4 dagen = 48 uren. Vrijdagavond 6 uur — Zaterdagmiddag 12 uur = 18 uren? Is dit zoo?

A. Ja.

6186. *V.* En dan, zeide hij, komt hij Zaterdagavond om 10 uur terug, om door te werken tot Zondagochtend 6. Dus die week tot Zaterdagmiddernacht 81 uren.

A. Hier heeft u het staatje, waaruit dit blijken kan.

6187. *V.* Met uw verlof; het staatje, dat gij mij overlegt, behelst wel een aantal uren per week, maar maakt ons niet wijzer, omdat het de werktijden zelve niet behelst. En zooals ik reeds zeide, getuige Van Damme heeft hooger cijfers genoemd voor het aantal uren per week.

- A. Ja, maar daar is het overwerk bij.
6189. V. Maar overwerk, dat altijd plaats heeft?
- A. Ja, doch tegen betaling.
6190. V. Dat is de geldquaestie; daarover kunnen wij later spreken. Nu is aan de orde het aantal uren; en daarvoor komen in aanmerking ook wat gij overwerk noemt en geregeld en altijd wordt verricht. Lees ik uit het staasje, dat gij mij geeft, goed, dat dus eigenlijk een ovenist bij nachtdienst 83 en bij dagdienst 91 uren werkt?
- A. Ja.
6191. V. En dat zulks regel is?
- A. Ja.
6192. V. Mag het staasje geheel worden overgenomen in het verhoor?
- A. Dat is niet de bedoeling geweest, waarmede het werd opgemaakt. Het moet alleen strekken voor mijn gebruik.
6193. V. Wil ons dan het totaal-cijfer per week voor de deegmakers opgeven?
- A. 72 uren, bij dagdienst.
6194. V. Maar ik had toch immers goed begrepen, dat gij overuren noemt die uren, waarvoor extra betaald wordt, maar die even goed vaste uren zijn, wat den werkduur betreft, zoodat zij er wel degelijk bij gerekend moeten worden.
- A. Ja, dat is zoo.
6195. V. Wil dan verder gaan met uwe opgaven, en nu de uren opgeven, die steeds gewerkt worden, dus met inbegrip van hetgeen gij overuren noemt?
- A. De deegmakers werken bij dagdienst 78½ uur, bij nachtdienst 81 uren.
6196. V. Zoals gij ons die cijfers mededeelt, treft mij iets als zonderling, al zal het door u waarschijnlijk gemakkelijk te verklaren is. De ovenisten werken, volgens die cijfers, bij nachtdienst korter dan bij dagdienst, terwijl het met de deegmakers omgekeerd is. Waaruit zit dat?
- A. Dat kan ik u zoo precies niet zeggen.
6197. V. Werkelijk niet? Het klinkt bijna ongelooflijk. Ik had gedacht, dat de directeur op de hoogte zou zijn van de arbeidsregeling aan zijn fabriek; doch nu gij op verschillende vragen het antwoord moet schuldig blijven, is het, dunkt mij, verstandig u te vragen, wie dan wel en zeker op de hoogte van deze zaken is, en dien te verzoeken ons voor te lichten. Wien moeten wij daarvoor hebben?
- A. De meester-bakker Vring is beter van deze zaken op de hoogte dan ik.
6198. V. Uit uwe mededeelingen is intusschen dit gebleken, als ik u goed gevolgd heb, dat de menschen gewoonlijk 12 uren werken, maar op drukke dagen 18 uren. Hebben de menschen nu gedurende die 12 of 18 uren absoluut geen rust?
- A. Officieel neen.

6199. V. Ons is door getuige Van Damme gezegd, dat het in die 12 uren feitelijk nooit kwam tot zitten. Is dat juist?

A. Zeker; maar het komt ook wel eens voor, dat zij wat gaan zitten op den hoek van een bank.

6200. V. Datzelfde gebrek aan rust zou ook, volgens Van Damme, gelden voor dagen, waarop 18 uren gewerkt wordt. Is dat ook juist?

A. Ja.

6201. V. Vindt gij zelf niet, dat het aan het onmenschenlijke grenst, dat als regel de menschen 12, ja 18 uren moeten staan, of op zijn hoogst even kunnen gaan zitten, terwijl dit laatste «even kunnen gaan zitten» volgens u «wel eens voorkomt»?

A. Toen ik in de zaak kwam, heb ik dat ook erg opgenomen, maar nu ik sedert 25 jaar zie, met welk gemak zij het doen en zij nooit om rust gevraagd hebben, geloof ik, dat zij, door het van jongs af te doen, zich oefenen op eene wijze, dat het voor hen niet die moeilijkheid geeft, die het ons zou geven.

6202. V. Gij of ik zouden er zeker bij nedervallen; maar het is meer voorgekomen, dat een mensch, hetgeen anderen schier onmogelijk toeschijnt, toch leert dragen, zonder dat hij den moed heeft om er over te spreken.

A. Dien moed hebben zij bij ons allen, want wij zijn gemakkelijk te geuaken.

6203. V. Van Damme zeide, dat, wanneer hij maar een ½ uur rust had, hij gaarne zijn eten aan de fabriek zou laten komen?

A. Dat wil ik gaarne toegeven.

6204. V. Is dan nooit overwogen om daarin verandering te brengen?

A. Ja, maar wij staan voor groote moeilijkheden.

6205. V. Welke moeilijkheden?

A. Het deeg moet bijv. afgewerkt worden, en daar is geen rusttijd mogelijk.

6206. V. Zou het technisch ondoenlijk wezen om de menschen rust te verschaffen?

A. Neen, wanneer wij er een ploeg menschen bijnamen, maar dat zou te duur worden.

6207. V. Het is dus nitsluitend een geldquaestie, waarom de menschen, wanneer zij 18 uren, en geregeld 12 uren, achtereens werken, hun arbeid verrichten zonder rusten.

A. Zeker; wanneer ik zooveel personeel mag nemen als ik wil, dan kan het veranderd worden.

6208. V. Hebben de bakkers nooit een vrijen Zondag?

A. Een geheel vrijen Zondag niet, wel een halven.

6209. V. Wanneer zij een halven vrijen Zondag hebben, moeten zij dan niet toch een gedeelte daarvan aan slapen besteden?

A. Het zou misschien beter en gemakkelijker zijn den meesterknecht hierover te hooren.

6210. *V.* Hebt gij nooit overwogen het Zondagswerk te verminderen?

A. Ja, overwogen wel.

6211. *V.* En wat heeft u weerhouden?

A. Jaren geleden baktten wij voor het Zondagsdebiet niet, maar het publiek verlangde het. Wij vermeen tenoch, dat onze zaken moeten ingericht worden naar de wenschen van het publiek, en hebben dus aan dien aandrang voldaan. Wil het publiek dus des Zondags niet langer gediend zijn van brood, dan zullen wij dien dag het bakken gaarne staken.

6212. *V.* Toen gij begonnen zijt versch brood te leveren op Zondag, gebeurde het toen reeds te Haarlem?

A. Ik meen, dat er één bakker was, zekere Hutter, die 's Zondagsmorgens brood leverde. Maar ik meen mij dit slechts te herinneren, en men moet het dus ook niet zoo precies nemen.

6213. *V.* Maar het geschiedde dan toch in alle gevallen enkel bij zeldzame uitzondering?

A. Dat heb ik vergeten.

6214. *V.* Het spijt mij, dat gij op niets behoorlijk kunt antwoorden. Dat uw meesterknecht wat beter op de hoogte is van de inwendige organisatie der fabriek, laat ik nog daar; maar ik had althans van u, den directeur, nauwkeurige bekendheid met den oorsprong van het Zondagswerk mogen verwachten.

A. Zoo iets vergeet men, als het 25 jaren geleden is.

6215. *V.* Gij zeldet zoeven, door den aandrang van het publiek genoopt te zijn om tot Zondagsarbeid over te gaan, niet waar?

A. Ja, daarom hebben wij het gedaan.

6216. *V.* Was het niet de overweging om de fabriek meer rendeerend te maken?

A. Neen, alleen om tegemoet te komen aan de eischen van het publiek.

6217. *V.* Is dan de wensch tot u gekomen om versch brood te geven?

A. De depôthouders maakten ons den wensch van het publiek kenbaar, en indien het eenigszins mogelijk is, willigen wij zulke wenschen in.

6218. *V.* Intusschen is dat geschied ten koste van den arbeid van uw personeel op Zondag?

A. Ja, maar het personeel vindt het niet onaangenaam, indien het maar verdient.

6219. *V.* Er is, meen ik, juist eene beweging onder de bakkersknechts in Haarlem gaande om den Zondagsarbeid te beperken?

A. Dat weet ik niet, maar ik weet wel, dat ze niet gaarne zouden zien, dat er noodhulpen in dienst werden genomen. Zij willen graag wat langer staan, indien ze meer verdienen.

6220. *V.* Beschouwt gij het Zondagswerk niet als een groot kwaad?

A. Zij hebben er nooit over geklaagd.

6221. *V.* Gij kunt ons niet voorlichten omtrent de arbeidsregeling in uw fabriek; gij weet niet, hoe het bij uw optreden als directeur met het Zondagsbakken te Haarlem was gesteld; gij weet niet van de beweging tot beperking van Zondagsarbeid van bakkers, die te Haarlem gaande is — ik kan en mag niet aannemen, dat gij ons geen betere inlichting zoudt kunnen verstrekken. Uw verhoor is afgelopen.

SLUJTERMAN VAN LOO.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROLJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Nathaniël Weijll, oud 66 jaar, bontwerker en eigenaar van een magazijn van manufacturen, te Haarlem.

6222. *De Voorzitter:* Hoeveel menschen werken op uwe ateliers?

A. 13. Mijn patent veroorlooft mij niet er meer te hebben.

6223. *V.* Hebt gij die geregeld in uw dienst?

A. In den zoogenaamden komkommertijd soms een paar minder.

6224. *V.* Zijn het uitsluitend vrouwen?

A. Ik heb slechts één man in dienst, een kleermaker, die pelsjassen maakt.

6225. *V.* Zijn de overigen allen jeugdige personen?

A. Ja, ze zijn ongetrouwd.

6226. *V.* Op welken leeftijd neemt gij de meisjes aan?

A. Ik heb er twee, die kaarten hebben; de overigen zijn ouder.

6227. *V.* Hoe is de werktijd geregeld?

A. Zij werken van 8—8 uur, met een middagrusttijd van 1 uur tot half 3. Om 5 uur drinken zij thee, zoodat zij eigenlijk maar 10 uren per dag werken.

6228. *V.* Was vroeger de werktijd ook zoo geregeld?

A. Neen, er werd toen geregeld tot 9 uur gewerkt.

6229. *V.* Werd het vroeger niet vaak nog later?

A. O ja, 12, 1 uur in heel drukke tijden.

6230. *V.* En bleven de jonge meisjes ook zoo laat?

A. Neen, de ouders wilden dat niet, en ik ook niet. Zulke meisjes gingen om 6 of 8 uur heen.

6231. V. Mevrouw Verzijlberg deelde mede, dat vóór de invoering der wet de meisjes wel eens tot 10, 12 uur doorwerkten.

A. Dat kan zij niet weten, want zij is nog maar 1½ jaar bij mij. Neen, ik hield alleen die meisjes, onafhankelijk van leertijd, die iets «leisten» konden.

6232. V. Sedert de invoering der wet laat gij nooit na 8 uur werken?

A. Neen; enkele malen slechts, bij groote drukte, heb ik voor 4 of 5 meisjes permissie kunnen krijgen, maar dat kostte moeite, en toch ik doe het niet voor mijn genoegen, want het kost mij extra-loon, licht, vuur en eten en drinken. En dan ziet men, dat anderen niet doen, alsof er geen arbeidswet bestaat, en zonder vragen de meisjes van 7 tot 10 uur houden. Geen Inspecteur bemoeit er zich mede. Ik houd de wet, maar anderen doen dat niet. Dat werkt zeer nadeelig voor de industrie. Vroeger had ik meer naaisters, maar nu laat ik eene massa goed gemaakt uit het buitenland komen.

6233. V. Gij beklagt u er over, dat niet door allen gelijk wordt gehandeld, en ook, dat gij die meisjes niet geregeld 2 uren langer kunt houden?

A. Ja.

6234. V. Door juffrouw Verzijlberg is ons echter gezegd, dat gij in den drukken tijd, verleden winter en tusschen Paschen en Pinksteren geregeld om de 14 dagen permissie hebt gehad, zoodat gij de eene week tot 8 en de andere vast tot 10 uur werktet.

A. Dat is juist.

6235. V. Dus in den drukken tijd is u steeds uw verzoek toegestaan?

A. Ja, ik heb maar ééns een weigering gehad.

6236. V. Hoeveel weken hebt gij op die wijze tot 10 uur gewerkt?

A. Misschien 5 of 6 keer.

6237. V. Vindt gij het in het belang van die meisjes, dat zij zoo laat werken?

A. Zeker, want de fatsoenlijke meisjes — en bij mij zijn geen andere dan die — nemen anders werk mee naar huis en werken tot 2 uur in den nacht door, om wat meer te verdienen, en die niet fatsoenlijk zijn, trachten op eene andere wijze wat te verdienen.

6238. V. Juffrouw Verzijlberg zeide ons, dat zij en de andere naaisters zeer blijde waren met de bepalingen der wet.

A. Als ik vraag, of ze over willen werken, dan antwoorden zij altijd: zeer gaarne. Het zou natuurlijk onaangenaam zijn om ze het geheele jaar laat te houden, maar in den drukken tijd verdienen zij bijna dubbel met het overwerken.

6239. V. Het is dus niet juist, dat gij vroeger het geheele jaar door tot 10 uur werktet?

Enquête. — Haarlem.

A. Neen, dat is zoo niet.

6240. V. Neemt juffrouw Verzijlberg ook werk mede?

A. Niet van mij, maar van anderen. Dat doen ze allen.

6241. V. Juffrouw Verzijlberg zeide ons, dat zij thans moeder in de huishouding kon helpen.

A. Dat kan zijn, maar de meeste anderen nemen werk mede naar huis van anderen, waar zij dan den halven nacht aan werken, zoodat zij half uitgeslapen bij mij komen, hetgeen ten nadeele van mijn werk is.

6242. V. Wat verdienen de meisjes bij u?

A. f 1.—, f 0.90, f 0.75 daags, ook wel minder.

6243. V. Wat is het hoogste loon?

A. f 1.— daags, maar overwerk wordt betaald met f 0.20 per uur.

6244. V. Wie dat maakt, moet zeker zeer bekwaam zijn?

A. De meisjes maken het werk niet altijd zoo, dat ik erg tevreden ben, integendeel, er zit geen geest in.

6245. V. Mevrouw Verzijlberg zeide ons, dat zij f 3.— per week verdiende. Is dat juist?

A. Ja.

6246. V. Zij zeide, dat er waren, die f 3.—, f 4.— en f 4.50 verdienden, maar dat f 6.— eene uitzondering was.

A. Er zijn er zoo weinig te krijgen, die waard zijn f 6.— te verdienen.

6247. V. De meisjes komen er waarschijnlijk van zelf toe om des avonds karweitjes aan te nemen in verband met hare zeer geringe verdiensten?

A. Dat is de prijs, die anderen ook betalen. Een verdienste van f 4.—, f 5.— of f 6.— is voor meisjes en ongetrouwde vrouwen heel aardig, tenminste in Haarlem, misschien niet in Den Haag.

6248. V. Gij zeydet, dat de overuren betaald worden met 20 centen; voor wie geldt dat?

A. Dat krijgen zij, die f 6.— verdienen, de anderen krijgen 15 cent en de minsten 10 cent per uur.

6249. V. Juffrouw Verzijlberg heeft gezegd, dat zij f 0.10 kreeg en begonnen is met f 0.05. Is dat zoo?

A. Ja, maar toen zij die 5 centen per uur kreeg, kwam zij pas van school. Tegenwoordig is het minste 10 cent per uur.

6250. V. Is het lokaal, waarin gewerkt wordt, niet beknopt voor het aantal meisjes?

A. Neen, het zijn twee mooie kamers met vier groote ramen, goed licht en goede ventilatie.

6251. *V.* Wanneer de wind op de ramen staat, dan kan men toch niet ventileren, zeide juffrouw Verzijlberg.

A. Dan zijn er aan den anderen kant ramen.

N. WEIJLL.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Floris Leendert Vollemans**, oud 38 jaar, steenhouwersgezel bij den heer De Munnik, te Haarlem.

6252. De Voorzitter: Zijt gij reeds lang bij den heer De Munnik werkzaam?

A. Slechts 14 dagen. Vóór dien tijd was ik oudste knecht van Frederik Baas.

6253. *V.* Wat bedoelt gij met de uitdrukking: »oudste knecht»?

A. Toen Baas vóór twee jaren begon, ben ik zijn eerste knecht geweest; vroeger heb ik wel met hem, als knecht, samengewerkt. Daarom ben ik dan ook, toen een werk in het Florapark was afgeloopen, naar hem toegegaan. In den laatsten tijd was het echter niet meer om uit te houden.

6254. *V.* Wat wilt gij met dit laatste zeggen?

A. Dat van de lichaamskrachten van het geheele personeel te veel gevergd werd. Ik ben 27 jaren bij het steenhouwersvak geweest, maar ik heb nooit zóó hard gewerkt als de twee jaren bij baas Baas.

6255. *V.* Hoe was daar uw werktijd geregeld?

A. Van 's morgens vijf tot 's avonds 8 uur, met twee uren rusttijd.

6256. *V.* Zoodat de werkelijke arbeidsduur 13 uren was?

A. Ja.

6257. *V.* Is dat langer, dan er gewoonlijk gewerkt wordt?

A. Neen.

6258. *V.* Waarom zeidet gij dan, dat er buitensporig veel van de lichaamskrachten wordt gevergd?

A. Omdat er zoo slordig werd gewerkt. Men moet een steenhouwer de gelegenheid geven om netjes en solide te werken, doch daar werd niet naar gekeken. Er wordt nu slechts op revolutiebouw gewerkt. Wanneer men een el nit den grond is, wordt er al gezegd: «wij zijn al hoog.» Het ware te wenschen, dat heeren architecten daar eens naar keken.

Nu is er b.v. een kruideniersknecht als steenhouwer aan het werk. Aan hem verdient de baas een dubbeltje, terwijl hij aan mij slechts een stuiver verdiende. Die kan het natuurlijk niet zoo goed, doch als het er maar op lijkt.

6259. *V.* Gij zegt, dat er bij den heer Baas zoo slordig werd gewerkt. Had dat ten gevolge, dat er zooveel van uwe krachten werd geëischt?

A. Ja. Als men van 5 tot 8 uur werkt onder voortdurende contróle of het hard genoeg gaat, zonder ooit een vriendelijk woord, dan zeg ik: dat is geen leven. En dat komt alles van dat aannemen. Een fatsoenlijk patroon als de heer Sabelis kan tegen zulk gebeunhaas niet op, want daar wordt niet, als bij Baas, alles met den stoomhamer gemaakt.

6260. *V.* Het woord «stoomhamer» wordt door u zeker in overdrachtelijken zin gebezigd?

A. Juist; ik meen, dat je er werken moet alsof er stoom achter zat. Als ik thuis kwam, was ik dikwijls te vermoeid om te eten, en ik zeg wel eens tegen mijn jongen, die bij den architect Van der Steur is: «voel mijn boezeroen eens, ik druij.» Mijn baas mag gerust weten, dat ik dit zeg, want ik ben hier om waarheid te spreken.

Neen, het leven van een steenhouwersknecht is geen leven meer. Vroeger kreeg een mensch nog een proper stuk werk te maken, maar nu komt alles uit het buitenland, en een agent, die er geen verstand van behoeft te hebben, steekt van iedere commissie zijn 5 pct. op.

Hier is niet meer te concurreeren, want het verschil tusschen gehouwen en ongehouden steen bedraagt $\frac{2}{3}$; f 33.— wordt f 11.—, en de groevenmeester steekt al het voordeel in zijn zak.

Doordat die commissonnairs op het werk zitten, kunnen de fatsoenlijke patroons geen werk krijgen, maar krijgen wij een hoop springbazen; menschen, die net zoolang gebruik maken van het krediet, tot zij over den kop gaan. Ik zal u eens nitleggen hoe dat gaat. Wanneer mijn baas een onnoozel grafzerkje moet leveren, laat hij dat uit het buitenland geheel gereed komen; hij slaat er dan zelf de paar letters op, die noodig zijn en ontvangt zijn geld. Zoodoende heeft hij eerst verdiend $\frac{2}{3}$ op de vracht, omdat de steen zooveel aan gewicht aflegt, en verder heeft hij geen nitschotten gehad, want bij den leverancier heeft hij 3 of 6 maanden krediet, terwijl hij, indien het zerkje op de werkplaats gemaakt was, mij elke week mijn ceuten had moeten betalen.

Een patroon kan tegenwoordig niet meer concurreeren.

6261. *V.* De heer Sabelis kan het toch wel?

A. In de laatste jaren schrijft die ook hoe langer hoe minder in, omdat hij er anders geld bij legt.

6262. *V.* Gaat het bij den heer De Munnik anders dan bij den heer Baas?

A. Neen, krek eender, maar omdat ik een groot gezin heb, 8 kinderen, moet ik mij wel schicken.

6263. *V.* Wist gij, toen gij naar den heer De Munnik gingt, hoe het daar was?

A. Ja wel, daar gaat het ook met stoom vooruit; de baas werkt zelf mee, maar daar is toch nog eens variatie, en op den winkel van Baas hoorde men van

's morgens 5 tot 's avonds 8 uur geen zucht. Hij kon soms 2 à 3 uren bij u staan zonder te spreken.

6264. *V.* Zijt gij met moeilijkheden van den heer Baas weggegaan?

A. Neen.

6265. *V.* Toen gij daar weggegaan zijt, hebt gij toen eenigen tijd van te voren opgezegd?

A. Neen, want dat zou hij tegenover mij ook niet doen.

6266. *V.* Is het in uw vak gewoonte, dat de patroon maar op stel en sprong opzegt, en de werkmán eveneens?

A. In vroeger jaren was het gewoonte om wederzijds 8 of 14 dagen van te voren op te zeggen, dat was fatsoenlijk, maar tegenwoordig gebeurt dat niet meer.

6267. *V.* Geloofst gij, dat de heer Sabelis, als hij geen werk meer had, dat ook zou doen?

A. Neen, mijzelf heeft hij ook, na dat werk in het Florapark, 14 dagen van te voren gewaarschuwd,

6268. *V.* Is het voorgekomen, dat terwijl gij bij den heer Baas werktet, hij menschen op stel en sprong gedaan gaf, omdat hij geen werk had?

A. Ja, hij heeft ze verleden jaar, op drie na, subiet gedaan gegeven.

6269. *V.* Hebt gij toen geen poging gedaan om bij den heer Sabelis aan het werk te komen?

A. Zeker, maar daar zijn allemaal oude, vaste knechts, zoodat er nooit nieuw personeel wordt aangenomen, of er moet veel werk zijn.

6270. *V.* Uit alles, wat gij vertelt, maak ik op, dat de bazen, die aannemen, van zelf gedreven worden om hun ondanks te jachten en te jagen, en uit den werkmán te halen, wat er nit te halen valt, zoodat het eigenlijk ook hun schuld niet is. Is dat juist?

A. Betrekkelijk. Dan moeten zij maar niet aannemen.

6271. *V.* Maar dan zou er geen werk zijn?

A. Dat zou er wel zijn. Maar de patroons varen er ook niet wel bij. Ik ken er een, die 's zomers met 100 en 's winters met 80 man werkte, en toch over den kop is gegaan; een ander, die in het tuchthuis zit, omdat hij zijn schulden niet kon betalen; en een derde, die zich om dezelfde reden ophing. Als het zoo met de patroons gaat, waar moeten dan de knechts blijven!

6272. *V.* Ligt die toestand aan de concurrentie van het buitenland, dat een natuurlijke voorsprong heeft, omdat de vracht van gehouwen steen aanmerkelijk geringer is, zoodat, wanneer het steenhouwerswerk niet kunstmatig duur gemaakt wordt, het vak hier te lande geen toekomst heeft?

A. Ja.

6273. *V.* Ons is gesproken over een premiestelsel bij den heer Baas; wat is dat?

A. Dat is een premie voor het harde werken, maar dan moet men er natuurlijk zijn ribbenkast aan zetten.

Verleden jaar bedroeg die premie *f* 1.50, thans *f* 1 per week.

A. Ik ben er dus niet op verbeterd. Maar het stuitte mij tegen de borst, dat een werkmán zóó hard moet ploeteren, dat hij haast niet kan eten.

6274. *V.* Het was dus een loon, dat men voor bijzonder hard werken kreeg?

A. Ja.

6275. *V.* Hoe was het met de werkplaats bij den heer Baas?

A. Het was een open terrein en er was een klein schuurtje bij, dat vroeger een varkenshok was geweest. Als het regende, kon men daar schuilen. Nu schijnt Baas geroken te hebben, dat ik naar Den Haag ging; ten minste hij heeft er nu een klein afdakje geplaatst. Vroeger was alles, wat de hemel gaf, voor mij. De zon brandde mij op de huid en de regen was ook voor mij. Het is wel is waar beter, dat de steenhouwer in de vrije lucht werkt dan in een geheel gesloten vertrek, voor het stof; doch als het weer slecht is, moet hij toch ergens kunnen blijven. Wanneer het nu hard regende, mochten de knechts verzuimen, want hij kon al die 14 menschen niet in het varkenshokje bergen. Indien de zon scheen, kon men echter nergens naar toe; ik zat er als een slaaf in Afrika.

6276. *V.* Hoe is het bij den heer De Munnik gesteld in dat opzicht?

A. Daar zit men goed onder dak en van voren open.

6277. *V.* Is een toestand als bij den heer Baas uitzondering?

A. Ja, daar zit men in de brandende zon of in den regen. Alleen met deze langdurige nattigheid heeft hij een afdak laten maken.

6278. *V.* En was dat 's winters ook zoo?

A. Dan zaten wij in het schuurtje of in het varkenshok. Dat was mijn plaats. Ik ben wel niet groot, maar raakte toch met mijn hoofd de pannen, zoodat ik er een paar uit moest nemen als ik er achterin wat te doen had.

6280. *V.* Wordt er sterk Maandaggehonden in uw vak?

A. Dat zal wel zijn evenals in andere vakken. Van de schepping der wereld af zijn er menschen geweest, die willen, en andere, die niet willen.

6281. *V.* Zou de heer Baas een goed getuigenis geven moeten als ik hem vroeg of gij een goed werkmán zijt en trouw te werk kwamt?

A. Ja. Naar aanleiding van eene plaatsing van mijn zoon bij den architect Van der Steur, hebben zij informatiën naar mij genomen. Hij zei, dat hij op mijn persoon niets wist aan te merken.

6282. *V.* Verschillen uwe verdiensten niet zeer veel in den zomer en in den winter?

A. Ja, een drommelsche loep.

6283. *V.* Houdt gij wel aanteekening van uw verdiensten?

A. Neen. Ik breng thuis, wat ik verdien. Mijn vrouw weet, wat ik per uur verdien en hoeveel uur ik werk, en zij kan goed rekenen; dus die weet precies, wat zij ontvangen moet. 's Zomers kan ik er nog zoo wat komen, maar 's winters kom ik te kort, want ik moet alles alleen voor 10 monden verdienen. Toen de afgelopen winter voorbij was, was ik *f* 80 schuldig, en nu heb ik dat ingehaald tot op *f* 15 toe.

6284. *V.* Gij moet dus in den zomer schuld inhalen; waarom zorgt gij 's zomers niet liever vooruit voor den komenden winter?

A. Omdat ik altijd tegenspoed heb gehad, al heb ik in de 17 jaren van mijn huwelijk ook nooit stad of land noodig gehad.

Vier jaren geleden heb ik een ziekte in mijn hand gehad, waar ik zeven weken mooi mee ben geweest; drie jaar geleden viel ik uit een verdieping; verleden jaar kreeg ik een ongeluk aan mijn voet, zoodat ik drie weken er mede in ijs heb gezeten, en dit jaar brak ik met schaatsenrijden mijn arm. Met dergelijke ongelukken valt het toch al moeilijk om eerlijk te blijven.

6285. *V.* Verdient geen uwer kinderen nog wat?

A. Mijn jongen verdient *f* 10 in de maand bij mijnheer Van der Steur, maar daar moet geld bij. Zaterdag heb ik hem een teekenbord moeten laten maken, en met September moet ik *f* 8 betalen voor de Burgeravondschool, bovendien moet ik hem kleeden; ik loop met een paar houten klompen, maar daar kan ik hem niet mede uitsturen.

6286. *V.* Kunt gij hem niet kosteloos op de burgeravondschool krijgen?

A. Dat weet ik niet. Ik ben verleden jaar daarvoor eens geweest bij mijnheer Huët, een heel nette man, die mij als fatsoenlijk werkman ontvangen heeft. Hij verwees mij naar een zekeren heer Gerdessen, die veel deed aan opvoeding en opleiding van knapen uit werkmanskringen, maar daar ben ik aan de deur behandeld als een hond.

Een tegenovergesteld voorbeeld echter is dit. Mijn zoon was op de burgeravondschool, en ik kon het schoolgeld niet betalen. Toen zeide ik aan mijn jongen, dat hij het teekenen maar eens een jaar moest overslaan. De jongen ging dien avond nog naar de teekenschool en zeide aan zijn meester, den heer Van der Spek, om welke reden hij het volgend jaar niet kon terugkomen. Toen heeft deze het schoolgeld uit zijn eigen zak betaald, en nu heeft mijn jongen den eersten prijs behaald. Door dien onderwijzer is mijn zoon ook bij Van der Steur gekomen.

6287. *V.* Is die jongen de eenige, die wat verdient?

A. Neen, ik heb er nog een, die krullenjongen is, en die *f* 0 50 per week verdient.

6288. *V.* Hoe lang zijn die twee jongens op school geweest?

A. Tot hun twaalfde jaar.

6289. *V.* Wat zoudt gij er van denken, wanneer de wetgever het werken van jongens beneden de 13 of 14 jaar verbodt, om te maken, dat zij langer onderwijs kunnen genieten?

A. Het is mooi om de jeugd te ontwikkelen, maar dit zou zijn de lasten van de ouders verzwaren; men zou dus eerst den last van de ouders wat moeten verlichten.

6290. *V.* Ik begrijp volkomen het bezwaar, maar verscheidene getuigen hebben gezegd, dat, hoewel zij de zwaarte van het offer beseften, zij meenden zich dit te moeten getroosten, opdat hun kinderen door hunne betere ontwikkeling later in staat zouden zijn, de positie, die hun toekomt, te veroveren, en het er daarom maar op wenschten te wagen. Hoe denkt gij daarover?

A. Hoe meer kunde men heeft, hoe slimmer men er aan toe is; tegenwoordig heet het maar «vooruit!»

6291. *V.* Uit uw woorden zou men opmaken, dat men uws inziens te veel kan weten; hoe bedoelt gij dat?

A. Van mijn jeugd af heb ik degelijk onderwijs in het vak genoten, maar wat ik toen geleerd heb, komt mij in den tegenwoordigen tijd niet te pas. Mijn goede hemel! Wanneer ik alles zoo ging doen als ik het geleerd heb, werd ik subiet van de plaats afgetrapt; thans moet alles met den stoomhamer gaan. Wanneer er in vroeger jaren een putje of een hoekje van een steen af was, dan schaamde de werkman zich half dood, maar tegenwoordig komt het er niet op aan, al zitten er gaten in, dat men er zijn hoed kan induwen. Dat hindert niets, want terwijl ik zit te kloppen, staat een ander al klaar met den cementpot, en dan is het «Gooi in maar!»

6292. *V.* Gij hebt straks gesproken van een ongeluk, dat u overkomen is, zoodat gij van een verdieping naar omlaag zijt gevallen; stond gij toen te werken op een stoiger?

A. Neen; ik hielp de moeder van een vriend bij het versieren van haar veuster.

6293. *V.* Zijn er nog punten, waarop gij onze aandacht wenscht te vestigen?

A. Ja, op den invoer uit het buitenland. Bij al de groote werken, bv. het Rijksmuseum, het Ziekenhuis te Rotterdam, enz. komt alles kant en klaar uit het buitenland. Nog een sterker voorbeeld: bij het nieuwe Katholieke gesticht, dat in Haarlem wordt gebouwd, is heelemaal geen steenhouwer. Indien er een invoerrecht op klaargemaakte artikelen was, zou de werkman ook op zulke groote werken kunnen komen en zou hij wat meer kunnen verdienen.

Dat is één voordeel. In de tweede plaats zou Jan, de Commissionair, niet meer noodig zijn, die nu zijn 5 % trekt, al is hij bakker of kruidenier.

6294. *V.* Hebt gij er nooit over gedacht, als gij toch een bekwaam werkman zijt, om naar Duitschland of België te gaan?

A. Neen, ik heb veel van 't buitenland gezien; ik ben tot in 't hartje van Rusland geweest, en in mijn trouwen nog in Eugeland, maar zij zijn daar zoo kwik, dat wij wel van hun boterhammen afblijven; men komt er eenvoudig niet in.

6295. *V.* Wilt gij daarmee zeggen, dat de buitenlandsche werkgevers geen Hollanders aannemen?

A. Neen, maar wij kunnen het er niet klaarspelen.

6296. *V.* Waarom niet?

A. Het klopt niet met de natie. Toen ik bij gelegenheid der werkstaking in Londen werkte, kwam de Society der werklieden ons reisgeld aanbieden om ons maar kwijt te raken. Er uit weg, is de leuze daar.

6297. V. Gebeurt dat in België en Duitschland ook?

A. Dat weet ik niet.

F. L. VOLLEMANS.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROUJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Barend Vos, oud 47 jaar, plaatdrukker bij de firma Enschedé & Zoon, te Haarlem.

6298. De Voorzitter: Wat voor werk verricht gij?

A. Het drukken van gravures, postzegels, bank- en muntbiljetten.

6299. V. Hoe is de werktijd in uwe afdeeling?

A. In den gewonen tijd werken wij van 's morgens 7 tot 's avonds 7 uur, waarvan dan 2 uren schafttijd afgaan; maar als het druk is, werken wij van 's morgens 6 tot 's avonds 10 uur.

6300. V. Komt dat lange werken veel voor?

A. Het gebeurt wel, zoals by. van het jaar nu het erg druk is, maar verleden jaar is het in het geheel niet voorgekomen.

6301. V. Wordt het nog wel eens later?

A. Neen.

6302. V. Is niet onlangs bij het drukken van postzegels 's nachts gewerkt?

A. Ja wel, toen werkte de eene ploeg tot 's morgens 5 uur en ging dan naar huis tot 10 uur, en de andere ploeg werkte van 's morgens 6 tot 's avonds 10 uur. Dat heeft echter maar een paar weken geduurd; toen wilde mijnheer het niet meer hebben. omdat het niet goed voor onze gezondheid was.

6303. V. Kondet gijlieden het niet langer volhouden?

A. Ja wel, want ieder werkte maar bij afwisseling 's nachts.

6304. V. Speet het den menschen, dat mijnheer het niet langer wilde hebben?

A. Och, het werd meer betaald, en dat kan een werkman in zijn gezin wel gebruiken, terwijl het maar voor een korten tijd was; maar iedereen is graag 's nachts thuis.

6305. V. Hoe wordt uw werk betaald?

A. Per stuk.

Enquête. — Haarlem.

6306. V. En als gij laat werkt, blijft dan het tarief hetzelfde?

A. Neen, voor nachtwerk krijgen wij een dubbeltje per uur extra.

6307. V. Geldt dat ook, wanneer er des avonds tot 10 uur gewerkt wordt?

A. Neen, dan geldt het gewone stuktarif.

6308. V. Wanneer gij uw gewonen tijd van 7 tot 7 uur werkt, hoeveel maakt gij dan in de week?

A. Van f 12 tot f 15.

6309. V. Kan dat zoo niteenloopen?

A. Ja, de eene soort werk is voordeliger dan de andere.

6310. V. Zijn dat de cijfers, die gij verdient, of ook die van de andere werklieden?

A. Ook van de anderen; er zijn er echter ook, die minder verdienen.

6311. V. Hoe sterk is het personeel uwer afdeeling?

A. 14 man.

6312. V. Gebruikt men in uwe afdeeling jongens?

A. Twee; een van boven de 16 jaren, die werkt bij mij aan de pers, terwijl de ander boodschappen doet.

6313. V. Wanneer er des nachts gewerkt wordt, dan werkt die jongen niet mede; wie draait dan de pers?

A. Ik zelf.

6314. V. Dan hebt gij toch minder verdienste, dan wanneer gij met den jongen werkt?

A. Ja, want wanneer ik met een jongen werk, dan verdien ik zuiver van f 16 tot f 18 in de week.

6315. V. Waarom staat er niet bij elke pers een jongen?

A. Dan zou men op het laatst overvloed krijgen.

6316. V. Houdt gij aantekening van uwe verdiensten? Zoudt gij ons b. v. precies kunnen zeggen, hoeveel gij in 1890 verdient hebt?

A. Niet precies.

6317. V. Het is in ieder geval een vak, dat hoog betaald wordt?

A. Ja.

6318. V. Is dit, omdat het bijzonder zwaar is, omdat er bijzondere bekwaamheid toe vereischt wordt?

A. Het laatste.

6319. V. Zijt gij altijd bij het vak geweest?

A. Ja, 33 jaren bij de firma, waarvan 31 jaren bij de plaat-drukkerij, zoolang deze bestaat.

6320. *V.* Hebt gij een groot gezin?

A. Acht kinderen, allen tehuis.

6321. *V.* Zijn er onder, die al wat verdienen?

A. Neen, de oudsten zijn meisjes. Mijn oudste zoon is dertien jaren en gaat nog op school. Met Mei wil hij echter van school af.

6322. *V.* Wat moet hij worden?

A. Ik sta in dubio om hem nog wat op school te houden.

6323. *V.* Kan hij niet het best bij u in het vak komen?

A. Och, men weet hoe dat gaat. Doorgaans hebben kinderen geen zin in het vak van hun vader.

6324. *V.* Gij zijt zeker wel op de hoogte van de pensioens-regeling bij de firma Enschedé. Hoe denkt gij er over?

A. Ik zie er geen kwaad in. Als men 70 jaren oud is, krijgt men, door 1 percent van zijn weekloon te storten, / 6 per week. Als ik zelf het geld bewaarde, geloof ik niet, dat ik zoover komen zou.

6325. *V.* Hoort gij er wel door andere werklieden over spreken?

A. De een spreekt er zus, de ander zoo over. Ontevredenen zijn er altijd.

6326. *V.* Welke bedenkingen worden er dan tegen geopperd?

A. Wat zal ik daarvan zeggen? Men hoort wel eens wat, maar daarop sla ik geen reflexie; ik zeg er ook eigenlijk liever niets op.

6327. *V.* Gij zijt echter verplicht te zeggen, wat gij weet.

A. Sommigen zeggen b.v., dat ze dat pensioen toch niet krijgen, of dat ze geen 70 jaar worden.

6328. *V.* Men wordt toch gepensionneerd, ook al raakt men, jonger dan 70 jaar zijnde, buiten staat om te werken, niet waar?

A. Ja.

6329. *V.* Wordt niet door sommigen de bedenking geopperd, dat men van de gestorte gelden alle voordeel mist, indien men van patroon verandert?

A. Ja, dat hoort men ook wel.

6330. *V.* Vindt gij het een juiste of eene onjuiste bedenking?

A. Ik zie er geen kwaad in.

6331. *V.* Gij zult als plaatdrukker niet licht van patroon veranderen. Doch gesteld, dat gij boekdrukker waart, zoudt gij het dan, indien gij van patroon wildet

veranderen, niet zeer onaangenaam vinden alle vruchten van uwe gestorte gelden te verbeuren?

A. Dit weet men vooruit. Het staat in het Reglement.

6332. *V.* Ja wel, maar de vraag is, of gij de bepaling van het Reglement juist vindt of niet?

A. Ik vind haar goed.

6333. *V.* Zoudt gij haar niet anders wenschen?

A. Neen. Ik vind het billijk, want ik ben tevreden met het Reglement.

6334. *V.* Kent gij het tweede hoofdstuk van het Reglement aangaande de pensioensregeling, volgens hetwelk de firma ook bijdraagt, wanneer een werkman zelf eene verzekering sluit?

A. Neen.

6336. *V.* Worden er wel boeten toegepast op uw afdeling?

A. Ja, voor te laat komen.

6337. *V.* En wordt daar streng de hand aan gehouden?

A. Ja.

B. Vos,

A. KERDIJK, Voorzitter.
KOLKMAN.
W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Catharina Warner, geb. Leeggangers, oud 25 jaar, arbeidster op de bleekerij van de Weduwe Van Leuven, te Haarlem.

6338. De Voorzitter: Zijt gij reeds geruimen tijd bij de Wed. Van Leuven werkzaam?

A. Van mijn 16de jaar af; in dien tijd ben ik echter 3 jaren bij Kimmendaede geweest.

6339. *V.* Hoe is de werktijd bij Mej. Van Leuven?

A. Van 's morgens 6 tot 's avonds 7 uur, met 2 halve uren voor koffie en thee drinken en 1 uur voor 't eten.

6340. *V.* Wordt er niet tusschenbeiden later gewerkt?

A. Neen.

6341. *V.* Nooit?

A. Dat ik weet ten minste, niet.

6342. *V.* Werd twee jaren geleden ook niet later gewerkt?

A. Ja, toen werkten wij tot 8 uur.

6343. *V.* Was dat vroeger in Haarlem de gewone werktijd?

A. Ja.

6344. *V.* Werd het vroeger niet nog wel eens later?

A. Ja wel, toen werkten wij wel eens tot 9 uur, 9 $\frac{1}{2}$ uur.

6345. *V.* Wanneer is dat veranderd?

A. Met verschenen Januari.

6346. *V.* Werd dus nu een jaar geleden nog tot 8 uur gewerkt?

A. Ja.

6347. *V.* Hebt gij een vast loon?

A. Ja, ik verdien vast *f* 1 daags met den kost, maar soms krijg ik wel *f* 1.25.

6348. *V.* Is het loon hetzelfde gebleven, toen de werkdag korter werd?

A. Ja.

6349. *V.* Zijn er toen meer menschen bij gekomen?

A. Neen.

6350. *V.* Kunt gijlieden dan nu, korter werkende, met hetzelfde aantal personen hetzelfde werk doen?

A. Het wordt gedaan; wij werken allen maar wat harder.

6351. *V.* Wat zegt de juffrouw er van? dat het toch wel gaat?

A. Zij klaagt ten minste niet, dat er minder gedaan wordt.

6352. *V.* Zijt gij blij, dat de werktijd korter is geworden?

A. Ik ben er blij om, want zooveel te eerder kan ik naar huis gaan.

6353. *V.* Wat doet uw man?

A. Die is aan de werkplaats van den Hollandschen spoor.

6354. *V.* Wat verdient hij?

A. *f* 8 's weeks.

6355. *V.* Hebt gij kinderen?

A. Ja, een.

6356. *V.* Waar blijft dat, als gij over dag naar uw werk zijt?

A. Bij mijn moeder.

6357. *V.* Moet gij in uw middagschafttijd van een uur uw potje koken?

A. Neen, dat doet moeder. Ik eet zelf eerst op de bleekerij, en dan ga ik naar huis om het kind de borst te geven.

6358. *V.* Moogt gij tusschenbeide ook nog wel eens naar huis om uw kind te verzorgen?

A. In de gewone schafttijden; ik woon maar 5 minuten van de bleekerij.

6359. *V.* Als gij meer kinderen krijgt, zult gij dan het uit werken gaan op dezelfde wijze kunnen volhouden?

A. Dat zal wel moeten.

6360. *V.* Zijn er meer getrouwde vrouwen in dienst bij juff. Van Leuven?

A. Neen, ik ben de eenige.

6361. *V.* Waart gij vroeger, toen gij om 8 en soms wel eerst om 9 $\frac{1}{2}$ uur thuis kwaamt, reeds getrouwd?

A. Neen.

6362. *V.* Hoeveel meisjes werken er bij juffrouw Van Leuven?

A. Zes.

6363. *V.* Die gaan toch om 7 uur met u de deur uit?

A. Neen, die slapen daar.

6364. *V.* Komt het bij bleekerijen veel voor, dat ongetrouwden geheel in den kost zijn?

A. In Haarlem overal.

6365. *V.* Maar niet in Overveen en Heemstede?

A. In Heemstede niet, maar van Overveen weet ik het niet.

6366. *V.* Eet gij met het gezin van juffrouw Van Leuven?

A. Ja.

6367. *V.* Dat is zeker goede kost?

A. Daar valt niet over te klagen.

6368. *V.* Weet gij niet, of die zes meisjes na 7 uur nog werken?

A. Alleen bij groote noodzakelijkheid.

C. WARNER, geb. LEEGGANGERS.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

ZITTING VAN DONDERDAG 27 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren :

KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

VISSER.

HEYLIGERS, *Secretaris der Staatscommissie* (bij een gedeelte der verhooren).

Verhoor van **Louis Slood**, oud 39 jaar,
chef van de werkplaatsen der Hollandsche IJzeren.
Spoorwegmaatschappij, te Haarlem.

6369. De **Voorzitter**: Wilt gij ons in hoofdtrekken het leerlingstelsel schetsen, zooals het bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij is ingevoerd?

A. Het leerlingstelsel is begonnen 1 Maart 1883. De jongens worden eerst drie maanden op proef genomen om te zien, of zij goede werklieden kunnen worden. Wanneer die proef bevredigend is, wordt met den vader of den voogd, onder storting zijnerzijds van een waarborgsom van f 50 een contract gesloten voor den tijd van vier jaren. Daarin wordt het loon voor dien tijd direct

vastgesteld, op deze wijze, dat deze jongen de eerste twee jaren een hooger loon ontvangt, dan hij als werklouwen waard is, bijv. in plaats van vier cent zes cent, terwijl het opklimmend loon het vierde jaar iets minder bedraagt dan de jongen in dien tijd waarschijnlijk zou kunnen verdienen. Die schatting is natuurlijk niet altijd juist, zoodat de jongen dikwijls minder en ook wel eens een enkelen keer meer waard blijkt te zijn, dan men gedacht had.

Wij hebben gehad van 1 Maart 1883 tot 1 Maart 1891 133 leerlingen. Na dien tijd zijn er nog 18 aangenomen, terwijl heden nog 10 leerlingen op de proef werkzaam zijn voor den tijd van drie maanden.

Ziehier een tabel van de resultaten van het leerlingstelsel:

Resultaten van het Leerlingstelsel over 133 Leerlingen, gedurende het tijdvak van 1 Maart 1883 tot 1 Maart 1891.

FUNCTIËN.	Vóór het einde van den leertijd ontslagen.	Niet op verzoek na het einde van den leertijd ontslagen.	Na het einde van den leertijd in dienst genomen :			Nog in dienst als Leerling.	Kort na het einde van den leertijd op verzoek ontslagen.	Leerling-machinist geworden :	
			op een lager loon.	op gelijk loon.	op hooger loon.			vóór einde leerlingstijd.	na einde leerlingstijd.
Loc. Bankwerkers . . .	6	—	3	3	—	27	4	2	7
Draaiers	1	—	—	—	—	5	—	—	—
Ketelmakers	—	—	—	2	—	5	—	—	—
Kopergieters	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Koperslagers	—	—	—	—	1	3	—	—	—
Blikslagers	1	—	—	—	—	3	—	—	—
Vuurwerkers	—	—	—	1	1	1	1	—	—
Wagemakers	3	3	1	6	—	8	1	—	—
Zadelmakers	—	—	—	—	—	3	—	—	—
Schilders	4	—	—	—	4	10	—	—	—
Rijtuig Bankwerkers . .	—	—	—	1	2	8	—	—	—
Totaal . .	16	3	4	13	8	74	6	2	7
	waarvan 3 oneervol.								

Wanneer een jongen zijn leerlingtijd goed besteedt, krijgt hij na de 4 jaar een getuigschrift in den volgenden vorm:

*Hollandsche IJzeren
Spoorweg-Maatschappij.*

Model N°. 789.

BEWIJS VAN VOLBRACHTEN LEERTIJD.

Ingevolge de gesloten Overeenkomst trad

den 18 als leerling
in de WERKPLAATSEN DER HOLLANDSCHE IJZEREN SPOOR-
WEG-MAATSCHAPPIJ TE HAARLEM in dienst en volbracht
daar zijn vierjarigen leertijd.

Hij ontving gedurende dien tijd eene opleiding in het ambacht en genoot bovendien onderwijs in hem dienstige kundigheden.

Hij voldeed trouw aan zijne verplichtingen en toonde door proefwerken, dat hij vorderingen maakte.

Hem wordt onzerzijds voorspoed toegewenscht. Met vertrouwen hopen wij, dat het hem gelukken moge een braaf en kundig werkmans te worden.

Haarlem, den 18

*De Chef van Tractie De Ingenieur der Werkplaatsen,
en Rollend Materieel,*

De Adjunct-Ingenieur der Werkplaatsen,

Jaarlijks maken de leerlingen uit de 4 leerjaren proefstukken volgens opgegeven afmetingen en vorm. Daaraan worden door de opzichters in de werkplaatsen en den adjunct-ingenieur waardecijfers gegeven. Wanneer die cijfers zijn vastgesteld, krijg ik de lijst, bekijk ik de proefstukken en vraag de noodige inlichtingen. De cijfers worden dan soms veranderd naar gelang van mijne opmerkingen, of ik word van het tegendeel overtuigd. Voor de beste proefstukken worden geldprijzen gegeven, waarvoor f 100 beschikbaar is. Die prijzen worden op spaarbankboekjes ingeschreven.

Het is mij wel eens gevraagd, of de jongens na die 4 jaar geschikte werklieden waren. Zij zijn dan nog niet volwassen, maar kunnen in den regel het hun opgedragen werk goed uitvoeren.

6370. V. Worden sedert de invoering van het stelsel geen jongens meer aangenomen dan volgens contract?

A. Zelden. Wij zijn verplicht enkele jongens in de wielendraaijerij aan te nemen, omdat dit een zeer eentonig werk is, waar men geen draaiers voor krijgen kan. Wanneer zij echter goed hun best doen en wij zien, dat er kans is, dat zij een goed draaier worden, dan worden ze naar de draaijerij overgeplaatst.

6371. V. Maar wordt het stelsel in de afdelingen, waar men het toepast, zonder uitzondering toegepast?

A. Absoluut niet. Een enkele maal wordt er van afgeweken.

6372. V. Is er een bepaalde leeftijd gesteld voor het aannemen van de leerjongens?

A. In 1883 zijn wij begonnen met jongens van 12 jaar, maar de ervaring heeft ons genoopt het te verhoogen op 15 jaar, omdat in de 4 jaren na eerstgenoemden leeftijd onmogelijk een aankomend werkmans kon gevormd worden, en nu hebben wij het op 16 jaar gesteld.

6373. V. En wat hebben zulke jongens dan gedaan tusschen den tijd, dat zij van school af zijn en bij u komen?

A. Of bij een burgerbaas gewerkt of rondgelopen. Ook is overlegging van een schoolbewijs bij ons verplichtend.

6374. V. Zoudt gij het gewenscht achten, dat de leeftijd, waarop het werk mag aanvangen, werd verhoogd?

A. Of dat in het belang is van de jongens, durf ik niet zeggen, maar in het belang van het werk zou dat zeker zijn.

6375. V. Op welken leeftijd zoudt gij dan in het algemeen de jongens aan het werk willen zien gaan?

A. Op hun 14de jaar.

6376. V. Acht gij dat van zóoveel belang, dat de wetgever daarvoor over de geldelijke bezwaren van de ouders moet heenstappen om het doel te bereiken?

A. Als de ouders toch konden leven, zou ik het zeer wenschelijk achten.

6377. V. Hebben de kinderen van werklui der maatschappij de voorkeur bij plaatsing?

A. Niet volgens beschreven recht, maar feitelijk wel.

6378. V. Komen de leerlingen, die ge krijgt, feitelijk voor een overwegend deel uit de gezinnen van het personeel?

A. Hoe groot de verhouding is, tusschen hen, die van buiten komen, en die, welke uit de gezinnen van het personeel afkomstig zijn, kan ik u niet zeggen, want wij nemen leerlingen aan uit alle deelen des lands. In het begin hebben wij de meesten gekregen uit Noordholland en Friesland.

6379. V. Gij zegt: «in het begin hebben wij de meesten gekregen uit Noordholland en Friesland»; mag ik daaruit afleiden, dat er allengs meer lust bij het personeel gekomen is om eigen kinderen te plaatsen?

A. Dat zeker, want in het begin waren er heel weinig werklieden, die eigen kinderen op de werkplaats wilden hebben.

6380. V. Zoodat de voordeelen van het stelsel naar uw oordeel door de werklieden meer en meer worden ingezien?

A. Ik geloof het wel, ook de bazen zien die voordeelen beter in. Toen wij pas begonnen, waren alle bazen het er unaniem over eens, dat het vervelend was om een leerlingstelsel te hebben. «Wat moeten wij met al die jongens doen!» was telkens de uitroep. Nu denkt men er echter anders over, en vragen sommigen zelfs om leerlingen.

6381. V. Ons is door een getuige gezegd: het leer-

lingstelsel bij de Hollandsche maatschappij is uitstekend, maar alleen voor hen, die bij de maatschappij blijven. Met andere woorden: de opleiding is er eene, waarvan de vruchten alleen dan ten volle worden genoten, wanneer de leerling later bij de maatschappij blijft. Dunkt u dat juist?

A. Dat kan in enkele vakken het geval zijn, maar een machine-bankwerker blijft even goed, of hij zijn vak bij ons geleerd heeft of bij een ander.

6382. V. Het was een wagenmaker, die het ons zeide.

A. Die kon voor zijn vak eenigszins gelijk hebben. Een wagenmaker leert hij ons natuurlijk slechts spoorwagens in elkaar zetten, hij wordt geen timmerman; maar daar nauwkeurig en goed werk bij de wagenmakerij veel meer in aanmerking komt dan bij het bouwen van een huis, zal een werkman, die bij ons goed zijn vak heeft geleerd, bij een werkbaas spoediger op de hoogte zijn dan wie ook, omdat hij als werkman hooger staat. Daarbij: wij hebben het leerlingstelsel ingevoerd om werklieden te maken voor ons zelf; de maatschappij kon geen goede werklieden krijgen: de goeden hadden werk en de slechten wilden wij niet.

6383. V. Door een ander getuige werd ons gezegd, dat de leerlingen niet anders worden behandeld dan de jongens in andere werkplaatsen, en dat het werk, dat hun wordt opgedragen, niet uitsluitend gekozen wordt met het oog op hun vorming. Is dat zoo?

A. Er wordt op die jongens gelet door werklieden — sommige werklieden hebben er voordeel bij — en door de bazen; en door proefstukken, die door de directie van de werkplaats beoordeeld worden, is er een voortdurend toezicht en controle op de leerlingen.

6384. V. Gij spreekt van werklieden, die er voordeel bij hebben. Zoudt gij dat willen verduidelijken?

A. De werklieden werken in ploegen en nemen bijv. aan om een locomotief te herstellen voor een zekeren prijs. In die ploeg zijn 1 of 2 leerlingen, die medewerkers. Hun zou dus een zeker bedrag van de winst toekomen, maar dat krijgen niet zij, doch de ploegbaas.

6385. V. Is daaraan niet het eigenaardig gevaar verbonden, dat de jongens in zulk een ploeg meer gebruikt worden in het belang van de werklieden dan in hun eigen belang tot vorming als werkman?

A. Ik geloof, dat die belangen vrij wel samengaan. Die werkman moet de locomotief goed hersteld afleveren; wanneer hij nu daarvoor een jongen als hulp gebruikt, dan moet dien jongen zijn vak ook goed geleerd worden.

6386. V. Door een getuige werd er bijgevoegd: maar zij genieten allen teekenonderwijs. Wil ons daarover iets nader mededeelen.

A. Vroeger is het teekenonderwijs voor al de leerlingen aan de werkplaats verplichtend geweest; de jongens kwamen toen om de 14 dagen van 2 tot 5 uur een middag op het teekenbureau en moesten daar onderdeelen van locomotieven, rijtuigen, enz. teekenen, onder leiding van teekenaars. Vele van die jongens toonden weinig liefhebberij en zin in dat teekenen. Toen hebben wij gezegd, dat alleen die jongens konden komen, die er om vroegen. Het gevolg daarvan was, dat niet de helft van die lessen wenschte gebruik te maken. Onder de jongens, die geen neiging betoonden om teekenen te leeren, waren er, die in de werkplaatsen tot volle tevreden-

heid aanleiding gaven. Ik zag dan ook geen bezwaar de leerlingen van die lessen te ontslaan, daar in de werkplaatsen toch naar teekeningen gewerkt wordt.

6387. V. Acht gij het toch niet van groot belang, dat men, om teekeningen goed te kunnen begrijpen, zelf teekenen geleerd heeft?

A. Het zal zeker gemakkelijker gaan, wanneer men teekenen geleerd heeft, maar de meeste werklieden, die in de werkplaatsen naar teekeningen werken, hebben nooit leeren teekenen en begrijpen toch die teekeningen uitstekend.

6388. V. Maar er is toch zeker goed en beter. Worden die teekenlessen nu nog in een namiddag van 2 tot 5 uur om de 14 dagen gegeven?

A. Ja.

6389. V. Is er na de vermindering tot de helft weder meer deelneming gekomen?

A. Neen; de jongens, die gebleven zijn, teekenen echter heel aardig.

6390. V. Gij spreekt van een waarborgsom, die gestort wordt door den vader of voogd; wat waarschijnlijk in verband staat met de bepaling in het contract, dat de leerlingen verplicht zijn trouw en ijverig werkzaam te zijn; enz. Vervalt nu die waarborgsom niet enkel, wanneer de jongen zijnerzijds vertrekt, maar ook, wanneer de Maatschappij aanleiding heeft den jongen te ontslaan?

A. Neen, alleen tot dekking van feitelijk geleden schade of bij diefstal. Dit is bij de 133 jongens in drie gevallen geschied.

6391. V. Wordt de geheele waarborgsom ingehouden, ook wanneer er minder verlies is?

A. Ja, het is de straf op verbreking van het contract.

6392. V. Zijn er gevallen voorgekomen van vaders of voogden, die hun jongen wegnamen en zoodoende de waarborgsom verloren?

A. Ja, een geval van een kroeghouder, die zijn zoon des Zaterdag niet in zijn zaak kon missen, zoodat deze niet geregeld op de werkplaats kon komen.

6393. V. Wordt die waarborgsom van f 50 in den regel door de menschen zelf gestort?

A. Niet altijd. Soms door een predikant, of b.v. door een familie, waar de moeder van den jongen dienstbode is geweest, enz.

9394. V. Gebeurt het wel, dat de vader van den jongen, wanneer hij werkman in de werkplaatsen van den Holl. Spoor is, een voorschot op zijn loon vraagt om de waarborgsom te betalen?

A. Neen.

6395. V. Gij maakt melding van geldprijzen wegens proefstukken, die voor de leerlingen op spaarbankboekjes geplaatst worden. Is het uwe ervaring, dat die boekjes bewaard blijven, of worden zij al spoedig te gelde gemaakt?

A. Mijne ervaring daaromtrent is zeer gunstig, zoowel wat de oudere werklieden, voor wie in sommige gevallen iets dergelijks gebeurt, als wat de jongens betreft.

6396. *V.* Wat is ten slotte uw oordeel over de werking van het leerlingstelsel?

A. Dat het raadzaam is er mede voort te gaan, omdat wij daardoor geleidelijk een goed corps werklieden krijgen. Vooral bij de uitbreiding der werkplaats was het onmogelijk werklieden te verkrijgen, bijv. schilders waren er te Haarlem niet te krijgen, wel huis-, maar geen rijtuigschilders.

6397. *V.* Zijn er, ondanks dat gunstig oordeel, toch min of meer ernstige schaduwzijden aan het stelsel verbonden?

A. Volgens mijn oordeel niet.

6398. *V.* Zoodat gij op grond van uwe ervaring, die zich over verscheidene jaren uitsprekt, hetgeen de Maatschappij in deze doet, met vertrouwen aan anderen kunt aanbevelen?

A. Ja, dat kan ik met gerustheid doen.

6399. *V.* Thans een ander punt. Verscheidene getuigen, zoowel door deze als door eene andere afdeling der Staatscommissie gehoord, hebben gewezen op den langen werktijd, die in de werkplaatsen gebruikelijk is. In de verschillende afdelingen is die werktijd verschillend, niet waar?

A. De werktijd loopt van 10 tot 13 uren, bij hooge uitzondering 14 uren. De werklieden geven de voorkeur aan een werkdag van 12 uren. Als regel is aangenomen, dat het maximum aantal uren per week niet meer dan 84 mag bedragen. Vrouwen en jongens beneden 18 jaren werken nooit langer dan 10 uren per dag.

6400. *V.* De gewone werktijd varieert dus van 10 tot 13 uren?

A. Ja. Dit hangt van de hoeveelheid werk af.

6401. *V.* Zijn er geen werkplaatsen, waar de werktijd altijd meer dan 10 uren bedraagt?

A. Zoolang ik er ben, hebben wij altijd 11 à 12, en in het laatste jaar zelfs geregeld 13 uren gewerkt.

6402. *V.* Vindt gij zelf een werktijd van 13 uren, die nu, zooals gij zegt, regel is geworden, niet telang?

A. De werklieden geven, gelijk ik zeide, aan een werkdag van 12 uren de voorkeur.

6403. *V.* Maar acht gij zelf dien werkdag, afgezien van de geldquaestie, niet te lang met het oog op het arbeidsvermogen van de menschen en het particuliere leven voor het gezin?

A. Die vraag is moeilijk te beantwoorden. De menschen blijven er, blijkens de gezondheidsstatistiek, wel bij; het hangt ook af van de eischen, die het maatschappelijk leven stelt. Voor den werkman, zooals hij nu ontwikkeld is, geloof ik niet, dat 13 uren te lang is. Werd die tijd verkort, hij zou zich vervelen.

6404. *V.* Zal echter niet juist de lange arbeidsduur nadeelig werken op zijn ontwikkeling?

A. Dat zal hij zeker.

6405. *V.* Hoe komen wij dan uit dien cirkel?

A. Verkorting van werktijd met hetzelfde loon zou leiden tot leeglooperij aan de eene zijde, of de werkliu

er toe brengen om, ieder op zijn gebied — smid, schilder, timmerman — tehuis voor eigen profijt te werken aan de andere zijde.

6406. *V.* Zouden er ook niet onder zijn, die zich aan hun gezin gingen wijden, of voor eigen ontwikkeling wat zouden doen?

A. Dat geloof ik wel. Alleen om u een bewijs te geven, hoe nu de werkliu met hun tijd soms geen raad weten, kan ik mededeelen, dat zij vroeger tusschen 12 en 14 uur soms reeds een half uur te vroeg in de werkplaatsen waren, en dat ik zelfs heb moeten besluiten om het hek te doen sluiten tot 10 minuten vóór den aanvang van het werk. Toch staan zij dan al op de brug te wachten.

6407. *V.* Maar zou daarin langzamerhand geen verbetering komen?

A. Dat geloof ik wel.

6408. *V.* Een getuige verzekerde ons, dat hij de proef zou aandurven om hetzelfde werk te doen in 12 uren, waar hij nu 13 uren voor heeft; zou dat ook uws inziens mogelijk zijn?

A. Zeker; er is wel werk, dat even goed in 10 als nu in 12 uren gedaan kan worden.

6409. *V.* Is er dan nooit een proef in die richting genomen?

A. Neen, want als die mislukte, wie zou dan het gelag betalen? Men zou toch in 10 uren even veel loon moeten geven als in 12 uren; dat zou het urengeld verhoogen, en als de proef niet opging, zou men later onmogelijk dat urengeld kunnen verminderen. Dat zou haast niet te doen zijn; dan zou zulk een geest van ontevredenheid ontstaan, dat ik een proef, op die wijze genomen, gevaarlijk zou vinden.

6410. *V.* Wordt van den regel, dat niet meer dan 84 uren in de week mag gewerkt worden, vaak afgeweken?

A. Neen, heel zelden; 84 uren is het maximum, 13 uren per dag is 75 uren 's weeks, omdat 's Zaterdag's maar 10 uren wordt gewerkt. Dat is de meest voorkomende tijd; maar er zijn vakken, waar weinig menschen zijn, waar men wel eens meer werkt. Na het herstellen van de locomotief moet een proefrit worden gedaan. Daarvoor moet de machine uitgezet worden, op stoom gestookt, de inventaris worden in orde gebracht, enz. Daarvoor waren een paar mannen; dezen werkten gaarne 100 uren en zouden dag en nacht gebleven zijn, als ik het had toegelaten. Het heette, dat niemand anders dat werk kon. Ik heb toen ten slotte bepaald, dat ook die menschen niet langer dan 84 uren mochten werken en anderen dan maar voor dat werk moesten worden opgeleid.

6411. *V.* Een getuige zeide ons, dat het in de stelplaats voorkwam, dat 39 uren achtereen werd gewerkt, waarvan dan te zamen 6½ uur rusttijd afging. Is die mededeeling juist? Zoo ja, slaat zij op het verledene of op het heden?

A. Dat gebeurt nog. Ten gevolge van de nieuwe spoorwegovereenkomsten zijn onze werkplaatsen te klein en er zijn reeds voorstellen naar de Regeering om ze uit te breiden. Intusschen moet ik 's nachts werken en dat gebeurt op de volgende wijs. Ieder werkman in de stelplaats werkt één nacht in de week. Hij begint daartoe 's morgens om 6 uur en werkt, behoudens de gewone

-schafftijden, tot 8 uur 's avonds. Dan gaat hij naar huis tot 9½ uur en werkt daarop tot den volgenden morgen 6 uur, met een schaftuur des nachts van 2—3. Om 6 uur begint dan zijn gewone dag weer tot 's avonds 8 of 9 uur.

6412. *V.* Ligt het in het voornemen om bij de verruiming der werkplaatsen daarmede geheel te breken?

A. Ja, er wordt daarom juist zeer verlangd naar die vernieuwing der werkplaatsen. Met de draaiers werk ik in een dag- en nachtploeg, die elkander afwisselen. De eene werkt van 's avonds 8 tot 's morgens 6 en de andere van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur. Voor die 10 uren nachtarbeid wordt 12 uren betaald.

6413. *V.* Ik dacht 14 uren?

A. Neen er wordt 20% meer betaald voor gewonen nachtarbeid, maar 25% voor dien arbeid, die dag en nacht wordt voortgezet.

6414. *V.* Ons is medegedeeld, dat het wisselen van dag- en nachtploeg in de draaijerij niet absoluut verplichtend is, zoodat een man, die beweert des nachts niet goed te kunnen werken, met een ander mag ruilen. Is dat zoo?

A. Dat gebeurt wel, maar het komt weinig voor.

6415. *V.* Is het juist, dat in den namiddag van 1½ uur tot 's avonds 8 of 9 uur in het geheel geen rusttijd wordt gegeven?

A. Er is dan geen officieele rusttijd, maar de werklieden hebben de vrijheid om hun boterham en koffie te gebruiken, en daarvoor nemen zij 10 à 15 minuten.

6416. *V.* Zijt gij vaak in de verplichting des Zondags te laten werken?

A. Hoogst zelden.

6417. *V.* Het loonstelsel bij de Maatschappij is immers een uurloonstelsel met premie voor overwerk?

A. Ja.

6418. *V.* De loonen loopen vermoedelijk zeer uiteen?

A. Ja. Dat varieert van 2 tot 24 cents. De sjouwers hebben 12 cents, de voorlieden 30 cents. Het gemiddelde loon over de geheele werkplaats bedroeg over 1890 13 $\frac{1}{10}$ cent per uur. Door het stelsel van aangenomen werk verdienen 80% en 90% van de werklieden een overgeld van 20% tot 35% boven hun loon. Gemiddeld heeft in het laatste jaar de totaalsom van loon en premie per werkmán f 570 per jaar bedragen; dat willen zeggen, dat iemand, die 13 $\frac{1}{10}$ cents per uur verdient, een inkomen heeft van f 570; iemand die 12 cent per uur verdient, van f 495.—; en iemand, die 20 cent per uur verdient, f 826.—.

6419. *V.* Dat zijn alle de totaalcijfers van uurloonen met het overgeld?

A. Ja.

6420. *V.* Ons is door verschillende getuigen, ook niet tot de werkplaatsen behorende, gezegd: «wij mogen niet meer dan 20, 25 of 30% overgeld maken». Wat dat «mogen» beteekent, heb ik niet goed kunnen begrijpen, tenzij dat, wanneer het blijkt, dat met zeker

Enquête.—Haarlem.

werk meer gemaakt wordt, dan verwacht was, het tarief wordt verlaagd. Geldt dit ook voor de werkplaatsen der Maatschappij?

A. Niet precies, zooals u daar zegt. Voor sommige werken is het moeilijk, ja soms onmogelijk, de aannemingsom zelfs bij benadering te taxeeven. De baas of de opzichter slaat er dan gewoonlijk maar een slag naar, en slaat daarbij de plank somtijds natuurlijk duchtig mis. Wanneer het cijfer, dat langzamerhand eerst door de ervaring kan blijken, dan tot 25 percent gestegen is, laten wij het gewoonlijk staan.

6421. *V.* Heeft er bij het vaststellen van den akkoordprijs ook overleg met de werklieden plaats?

A. Ja.

6422. *V.* En wanneer het dan tusschen baas en werklieden tot een verschil komt, aan wien wordt dan de beslissing opgedragen?

A. Aan mij.

6423. *V.* Zijt gij dan gewoon de werklieden zelve te hooren?

A. Neen, ik spreek met den opzichter; maar het komt heel zelden voor, enkel in geval de prijs verhoogd zou moeten worden.

6424. *V.* Is er een uitvoerig reglement voor de werkplaatsen?

A. Ja.

6425. *V.* Worden er veel boeten bedreigd?

A. Ja, maar van een gering bedrag.

6426. *V.* Welke is de boete voor het gebruik van jenever op de werkplaats?

A. De eerste maal inhouding van het geheele weekloon, de tweede maal wordt het met ontslag gestraft.

6427. *V.* Door wie worden de boeten opgelegd?

A. De hazen of de voorlieden leggen de boeten op, maar worden daarin door mij gecontroleerd. De boeten worden door mij goedgekeurd.

6428. *V.* Zoodat alle gevallen onder uwe aandacht komen?

A. Ja.

6429. *V.* Wanneer zware boeten worden opgelegd, worden deze door u dan niet goedgekeurd, zonder dat gij den getroffene hebt gehoord?

A. De zware boeten zijn meest alleen voor het in de werkplaats brengen of gebruiken van sterken drank. Dit is meest voldoende geconstateerd door de opzichters, zoodat ik den beboete niet meer behoef te hooren.

6430. *V.* Moet die boete voor sterken drank dikwijls worden toegepast?

A. Vroeger geschiedde dit meer dan nu. Dit jaar heb ik nog geen geval van dien aard gehad en verleden jaar slechts één.

6431. *V.* Hebt gij de overtuiging, dat dienaangaande de toestand werkelijk gunstig is?

A. Ja.

6432. *V.* Dit werd door getuigen, die niet tot de werkplaats behooren, betwist.

A. Ik geloof niet, dat dit juist is.

6433. *V.* Beloopt de boeten een aanzienlijk bedrag?

A. Neen. Er zijn twee soorten van boeten, n.l. die, welke van het loon, en die, welke van de premie worden afgehouden. Van het loon worden afgehouden boeten voor te laat komen (een half uur loon voor 5 minuten, een uur voor 6—15 minuten en 2 uren voor 16—60 minuten te laat komen), benevens die voor nalatigheid, onwil en slecht gedrag.

6434. *V.* Waar blijft het geld van deze boeten?

A. Dit vloeit in de kas van het algemeen ondersteuningsfonds van de H. IJ. S. M.

Eene premie wordt gegeven, wanneer een of ander werk goed wordt verricht. Geschiedt dit niet, dan vervalt de premie geheel of gedeeltelijk. Wanneer een locomotief in de stelplaats hersteld wordt, blijkt uit het aantal K.M., dat zij loopt, of zij al dan niet goed hersteld is. Daarvoor worden ook premiën toegezegd. Zoo heeft een ploegbaas gemiddeld f 150 's jaars aan premie; maar krijgt bijv. een locomotief spoedig na het in dienst brengen een defect, dat een gevolg is van minder zorgvuldig herstellen, dan wordt hem van die premie een boete afgetrokken van f 2,50 of f 5 naar omstandigheden. Zoo krijgen de wagenlichters een premie voor 't zuinig gebruik van smeermiddelen; voor elke 10000 kilometers is eene zekere hoeveelheid toegestaan; gebruikt men minder, dan wordt premie verdiend, doch loopt er een wagen warm, dan verliest men die geheel of gedeeltelijk.

6435. *V.* Worden die boeten, welke van de premiën afgehouden worden, ook gestort in het ondersteuningsfonds?

A. Dat kan ik niet zeggen.

6436. *V.* Voor te laat komen, zeidet gij, wordt boete betaald. Maar welk gevolg heeft dat nu op zijn verdienste, daar het in den regel toch aangenomen werk is?

A. Een half uur boete wordt afgehouden van het uurloon. In dat half uur verdient hij dan alleen het overgeld.

6437. *V.* Gij hebt straks medegedeeld, dat ook ouderen soms inschrijvingen krijgen op een spaarbankboekje. Staat dat in verband met de premiën?

A. Ja, wij laten dat voor hen inschrijven, omdat zulks de moeite waard is. Soms f 150 of f 250 per jaar. Er zijn er, die f 800 op zoo'n spaarbankboekje hebben. De andere premiën voor smeren, enz. vallen niet in de categorie, omdat zij minder beteekenen.

6438. *V.* Ik vind in het reglement, dat geen werklieden of hunne echtgenooten eene tapperij mogen houden; gebeurde dit vroeger wel?

A. Vroeger waren een paar kroeghouders werklieden bij ons. In hunne kroegen werden destijds, vooral op Zaterdagavond, alle mogelijke zaken geregeld; schulden afgedaan, enz. Wij hebben toen deze bepaling in het reglement gemaakt, met het gevolg, dat die kroeghouders de werkplaats verlaten hebben.

6439. *V.* Kwam het ook wel voor, dat een baas een kroeg hield?

A. Neen, dat niet.

6440. *V.* Staat er in het Reglement ook iets omtrent een opzeggingstermijn?

A. Neen, maar het is gewoonte van de zijde der werklieden — waaraan allen zich echter niet altijd houden — om een betalingstermijn te voren op te zeggen, terwijl de maatschappij van haar zijde 4 weken en soms langer te voren opzegt; maar het gebeurt hoogst zelden, dat een werkman, over wien men tevreden is, ontslagen wordt, want ons personeel is nog steeds aangroeiende.

6441. *V.* Is de fatsoenlijke werkman wel gewoon te waarschuwen, als hij vertrekken wil?

A. Ja wel.

6442. *V.* Staat hij, die niet waarschuwt, bij zijn kameraden minder goed aangeschreven?

A. Dit zou ik niet durven zeggen. Wij maken verschil in het getuigschrift, dat wij afgeven. Wie vooraf heeft gewaarschuwd, krijgt in zijn getuigschrift, dat hij zich volgens de reglementen heeft gedragen, maar wie het niet heeft gedaan, krijgt alleen de mededeeling mede, dat hij zoo en zolang bij de maatschappij heeft gewerkt.

6443. *V.* Zijt gij betrekkelijk weinig genoodzaakt om het ongunstige getuigschrift af te geven?

A. Ja, er gaan weinig werklieden weg.

6444. *V.* Het loon wordt 's Zaterdagavonds uitbetaald?

A. Ja.

6445. *V.* Hoe stelt gij het dan met de betaling van het overgeld?

A. 's Zaterdagavonds 6 uur begint de uitbetaling; iedere knecht gaat dan op zijn nummer staan en ontvangt een busje, waarin zijn loon en overgeld zijn, en een briefje met de berekening van loon en overgeld.

6446. *V.* Ja, maar geschiedt de verrekening van het overgeld elke week?

A. Alleen voor het werk, dat afgelopen is.

6447. *V.* Ook voor het werk, dat afgelopen is in de week zelf?

A. Neen, dat kan niet; er loopt gemiddeld een 14 dagen overheen, als het werk is afgelopen. Aan sommige werken is heel wat te rekenen op het administratiekantoor. Een werk van f 600, waarin 20 ketelmakers hebben gewerkt, geeft heel wat berekening om daarvan ieders aandeel te bepalen in verhouding tot loon en werkuren.

6448. *V.* Het zou dus toch nitsluitend een quaestie zijn van administratiebezwaren?

A. Ja.

6449. *V.* Wordt het uurloon niet eerst ontvangen een week, nadat het verdiend is?

A. Ja, het loon is een week achter.

6450. *V.* Waarom?

A. Dat is gebruikelijk, ik denk om een band te hebben tusschen den werkman en de maatschappij.

6451. *V.* Staat het misschien in verband met het verbeuren van een deel van het geld, als de man willekeurig den dienst van de maatschappij verlaat?

A. Ja, ook wel; als de man, 's Maandags in dienst komende, 's Zaterdags betaald werd, zouden partijen weder quitte te zijn, terwijl er misschien wat moet ingehouden worden wegens bederf van de gereedschappen of anderszins.

6452. *V.* Welke is in hoofdzaak de organisatie van het ondersteuningsfonds?

A. Sedert 3 jaren is het ondersteuningsfonds van de werkplaatsen afgescheiden geworden van het algemeene ondersteuningsfonds van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij. Het heeft een apart bestuur gekregen, dat rekening en verantwoording moet doen aan de hoofd-administratie. Dat bestuur bestaat uit 5 werklieden, uit en door de werklieden gekozen, en uit 5 ambtenaren. In den regel vergadert dat bestuur viermaal in het jaar in de werkplaats te Haarlem, waarbij altijd tegenwoordig zijn de 5 werklieden-bestuurders en 4 van de ambtenaren, terwijl ik als vice-president fungeer. Het is voor de werklieden verplichtend deelgenoot te zijn van het zieken- en ondersteuningsfonds, onverschillig van welken leeftijd zij zijn. Op de loonen en premieën wordt ten behoeve van het algemeen ondersteuningsfonds gekort 1%. Bij het verlaten van den dienst vervallen alle aanspraken op onderstand en kunnen de deelgenooten het op hun loon en premieën ingehoudene niet opvragen. Het doel van het fonds is onderstand te verleen, bestaande in: genees- en heilkundige hulp; geneesmiddelen en hiermede gelijkstaande versterkende middelen; hulpmiddelen in geval van lichamelijke gebreken, in den dienst en buiten schuld verkregen; een geldelijke bijdrage per werkdag tot ten hoogste de helft van het genoten dagloon, dus het loon van 5 werkuren; eene tegemoetkoming in kleeren of brandstoffen in den winter; een geldelijke bijdrage ingeval van bevalling der echtgenoot; en ten laatste eene geldelijke bijdrage aan de weduwe bij overlijden van den deelgenoot. Nu zijn er enkele voorwaarden, die de gevallen omschrijven, waarin die onderstand kan gegeven worden. In geval van ziekte moet men minstens 6 maanden lid zijn geweest van het fonds om onderstand te kunnen krijgen. In geval van verwonding in den dienst en buiten schuld begint de onderstand dadelijk en is de man aan geen duur van deelneming gebonden. De man krijgt in dat geval het halve dagloon, maar hij krijgt — wat nu niet in het reglement staat — van de Maatschappij de andere helft van zijn loon. Voor het verkrijgen van onderstand moet de man een ziektebewijs inleveren, geteekend door den geneesheer. Dan zijn er nog bepalingen omtrent het verplegen van zieken in ziekenhuizen en het invoeren van de hulp van hoogleeraren, waarvoor de toestemming van het bestuur noodig is.

6453. *V.* Het verschaffen van brandstoffen en kleeding in den winter, is dat een vaste regel?

A. In den regel geschiedt het wel. Verleden jaar hebben wij het niet kunnen doen, omdat het toen een duur jaar was, tengevolge van de influenza. Het geschiedt alleen ten bate van hen, die volgens het inzicht van het bestuur behoeftig zijn, en dit wordt zeer goed uitgemaakt door de scherpe controle van de vijf werklieden in het bestuur.

6454. *V.* Draagt de Maatschappij in het fonds bij?

A. Voor elk deelgenoot wordt uit de kas van het Algemeen Ondersteuningsfonds te Amsterdam f 11.25 uitgekeerd, terwijl de deelgenooten zelf 1 percent van hun loon bijdragen.

6455. *V.* Maar dit Algemeen Ondersteuningsfonds te Amsterdam wordt toch immers weder gevoed door de ambtenaren en beambten van de Maatschappij, zoodat hetzij de werklieden aan de werkplaats zelven, hetzij de andere beambten van de Maatschappij, in de behoeften voorzien, en niet de Maatschappij zelf?

A. De Maatschappij draagt bij door het korten op rekeningen, en dit is niet onbelangrijk.

6456. *V.* Goed, maar uit de kas der Maatschappij wordt geen geregelde bijdrage gestort?

A. Dat is niet bekend; wij weten daarvan althans niets bepaalds. Wel heb ik gehoord, dat er vroeger groote bedragen in de kas gestort zijn.

6457. *V.* Hoe is men aan het door u genoemde cijfer van f 11.25 gekomen?

A. Toen het ziekenfonds nog niet gescheiden was van het Algemeene Ondersteuningsfonds, was er een eeuwig-correspondentie; om daar een einde aan te maken heeft men uitgerekend, wat gemiddeld elk werkman aan het Algemeen Ondersteuningsfonds kostte, en dit bedrag op f 11.25 bepaald.

6458. *V.* Is die f 11.25 aanmerkelijk meer dan de menschen zelf storten?

A. Het is juist het dubbele.

6459. *V.* Is er één vast geneeskundige, of is er keus?

A. Het bestuur van het fonds kiest geneesheeren en sluit contracten met hen en met apothekers. Wij hebben thans 2 dokters voor gewone geneeskundige hulp en één voor oogziekten.

6460. *V.* Worden zij per abonnement of per visite betaald?

A. Per abonnement. Vroeger ging het per visite, doch toen was de rekening hooger.

6461. *V.* Hebt gij de overtuiging, dat de diensten bij abonnement even deugdelijk bewezen worden, als wanneer zij per visite worden betaald?

A. Er wordt vaak over geklaagd, want de werkman is zeer lastig en gevoelig. Wij hebben goede dokters: doch wanneer ze niet in den smaak vallen, kunnen de werklieden een ander nemen.

6462. *V.* In geval van ziekte krijgen zij dus slechts de helft van het loon, of liever van het gewone uurloon, de dag gerekend op 10 uren. Zijn er nu nog velen in andere fondsen?

A. Bijna allen.

6463. *V.* Er wordt vaak gezegd, dat het aanleiding tot misbruiken geeft, indien in geval van ziekte evenveel wordt ontvangen als anders. Hebt gij daarvan, bij veler gelijktijdig lid zijn van andere fondsen, ook slechte ervaring?

A. Ja. Er is een gecombineerde vergadering gehouden van besturen van ons fonds en andere fondsen. Men klaagde er over, doch men is niet tot resultaat gekomen.

6464. *V.* Acht gij de misbruiken door goede controle niet te keeren?

A. Ja wel, vooral wanneer men de controle door de

werklieden zelf laat verrichten. De werklieden in de werkplaatsen hebben onderling kleine bussen, bijv. van 100 man.

6465. *V.* Oefenen die degelijke controle uit?

A. Ja.

6466. *V.* En is die controle voor de speciale fondsen niet van zelf voldoende voor het algemeene fonds?

A. Zeker, helpen zal het, maar niet absoluut, omdat velen niet opgenomen zijn in die speciale fondsen van de werkplaatsen, aangezien, als iemand niet bevalt, hij maar zonder vorm van proces gerouweerd wordt.

6467. *V.* Wat gebeurt er met de oud-gedienden?

A. Wij houden de menschen zoo lang mogelijk in dienst, maar moeten zij eindelijk ontslagen worden, dan krijgen zij een wekelijkschen onderstand van de Maatschappij, geregeld naar het aantal dienstjaren en het gemiddeld loon der laatste drie jaren.

6468. *V.* Met welke cijfers klimt dat?

A. Vroeger werd door den Raad van Administratie iets gegeven, naar onbekende regelen. Later is er eene aanschrijving gekomen, volgens welke de Maatschappij voor elk dienstjaar $\frac{1}{30}$ van het gemiddelde loon der laatste drie jaren verzekert, tot een maximum van $\frac{2}{3}$ dus hetzelfde, wat geldt voor de beambten der Maatschappij.

6469. *V.* Is het aantal gepensionneerden groot?

A. Hoogstens een 20tal.

6470. *V.* Bestaat er een leeftijdsgrens voor het pensionneeren?

A. Neen, dat hangt af van de invaliditeit.

6471. *V.* Hoe wordt dat beslist?

A. Als een man oud wordt, zeg ik tegen den opzichter: «zou hij niet gepensionneerd moeten worden?» Dan antwoordt deze: «och, hij kan nog wel wat mede, maar ik zal hem eens vragen, wat hij wil». Dat wordt dan gedaan, en naar omstandigheden wordt er dan een termijn bepaald.

6472. *V.* Zijn er ook gevallen van pensionneering, tengevolge van ongelukken?

A. Heel weinig; maar één, dat ik weet. Die man heeft toen f 1200 van de Maatschappij gehad en verdient nu als kunsthoutsnijder te Haarlem een goed stuk brood.

6473. *V.* Ongelukken van minder beteekenis komen echter zeker nog al dikwijls voor?

A. Ja. De statistiek leert ons daaromtrent het volgende:

	Aantal werklieden:	Aantal verwondingsdagen:	Aantal verwondingsdagen per werkman:
in 1887	649	1681	2.60
1888	710	1546	2.18
1889	727	1273	1.75
1890	786	1912	2.43
1891 (zes maanden)	960	979	1.02

Het aantal werklieden, die hun werk hebben moeten staken, tengevolge van verwondingen, bij de uitoefening van hun bedrijf bekomen, bedroeg:

	Jan.	Feb.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1890	10	13	17	9	20	19	12	18	20	21	21	29
1891	20	26	14	15	8	10						

En de duur eener ongeschiktheid om te werken was gemiddeld het navolgende aantal dagen:

	Jan.	Feb.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1890	15.10	8.30	6.47	9.33	11.00	10.47	12.91	8.00	9.30	9.62	8.52	9.16
1891	13.24	7.15	8.86	9.00	10.87	6.30						

Deze tabellen moeten zóó worden verstaan, dat een ongeschiktheid om te werken, die zich voor twee of meer maanden uitstrekte, in al die maanden zijn medegerekend.

6474. *V.* Waaraan schrijft gij de groote schommeling toe?

A. Voor de groote daling in 1891 is een reden. Vooral toen de arbeidswet in werking trad, bleek het,

welk een groot aantal verwondingen wij hadden. Wij hebben thans 960 werklieden, en elken dag had ik kennisgevingen van verwondingen aan den burgemeester te teekenen.

De Inspecteur, de heer Struve, kwam daarover eens met ons spreken, en ik liet hem toen zien, dat de verwon-

dingen bijna alle van zeer onschuldigen aard waren. Hij opperde toen een denkbeeld, dat wij gevolgd hebben. In eene andere werkplaats liet men de verwonde menschen komen, al was het maar om er op een stoel te gaan zitten, tenzij de dokter het verbod. Dat hebben wij ook gedaan, en het gevolg is geweest eene sterke vermindering van het aantal verwondingen.

In 1890 werden van de 786 werklieden 140 verwond en de ongeschiktheid om te werken bedroeg van die 140 in 35 gevallen. . . . 1—5 dagen
 » 33 » 6—10 »
 » 26 » 11—15 »
 » 19 » 16—20 »
 » 6 » 21—25 »
 » 5 » 31—35 »
 » 1 » 45 »
 en » 1 » 120 »

6475. V. Loopen de loonen bij ongeval door zoolang de ongeschiktheid tot werken duurt, of is er een grens?

A. Het reglement stelt een grens. Gedurende 13 weken krijgen de verwonden hun volle loon, maar deze termijn kan telkens verlengd worden. Eene tweede verlenging komt zelden voor.

6476. V. Gij gaaft zooveen een reden op ter verklaring van de daling van het aantal verwondingen; hangt die vermindering echter niet ook samen met eene vermeerdering der veiligheidsmaatregelen?

A. Ja, maar die heeft zoo plotseling niet plaats gehad om zoo op de daling te werken.

6477. V. Meent gij, dat gij in zake de veiligheid reeds zijt, waar gij wezen moet?

A. Neen, wij kunnen altijd meer doen.

6478. V. Gij zeidet, dat het pensioen wordt berekend naar het loon der laatste drie jaren. Wanneer de menschen ouder worden en hunne krachten afnemen, wordt dan hun loon wel eens verlaagd, zoodat die bepaling invloed op het bedrag van hun pensioen kan hebben ten kwade?

A. Neen. Het loon wordt nooit verlaagd.

6479. V. Is uw vrouwelijk personeel niet allengs zeer verminderd?

A. Wij hebben op het oogenblik 10 schoonmaaksters; vroeger hadden wij ook politoersters, dezen werkten in een afgeschoten deel van de zadelmakerij, en toen wij die moesten vergrooten ten gevolge der spoorwegovereenkomsten, heb ik die meisjes moeten ontslaan.

6480. V. Bestaat het vrouwelijk personeel thans uitsluitend uit weduwen?

A. Ik geloof het wel. De regel is daarvoor te nemen weduwen van werklieden, die men helpen wil. Ik zie er geen bezuiniging in om vrouwen te gebruiken, maar men heeft het alleen gedaan om die menschen te helpen.

6481. V. Geschiedt het lossen en laden voor uw werkplaats in eigen beheer?

A. Ja, door onze werklieden.

Enquête.—Haarlem.

6482. V. Is vroeger nooit uitbesteed aan zekeren De Vaal?

A. Dat geloof ik niet.

L. SLOOT.

A. KERDIJK, Voorzitter.
KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Ezechiël**, zich schrijvende **Eduard Davidson**, oud 35 jaar, kleedermaker, te Haarlem.

6483. De Voorzitter: Hebt gij een eigen atelier?

A. Ja, waar drie personen werken.

6484. V. Zijn dat allen volwassenen?

A. Ja.

6485. V. Hebt gij voor het overige thuiswerkers?

A. Ja, die drie zijn voor kleine reparaties.

6486. V. Heeft dat drietal uurloon?

A. Ja.

6487. V. Hoeveel?

A. 15 à 20 cent per uur.

6488. V. Hoe lang werken zij?

A. Van 's morgens 8 tot 12 uur en van 1½ uur tot 's avonds 8 uur.

6489. V. Hebt gij veel thuiswerkers?

A. Ongeveer 40.

6490. V. Die werken allen per stuk, niet waar?

A. Ja.

6491. V. Hebt gij voor die menschen altijd door werk?

A. Zeker, ik kan zelfs niet genoeg goede werklieden krijgen. De kleermakers zijn zulk een vreemd volk.

6492. V. Wat bedoelt gij daarmee?

A. Tegen den slappen tijd gaan zij gewoonlijk weg, omdat het hun in Haarlem te stil is en zij liever in grotere steden b. v. Amsterdam, gaan «boemelen».

6493. V. Maar «boemelen» de Haarlemmers ook?

A. Ja wel, Mijnheer.

6494. V. Zelfs in den drukken tijd?

A. Ja, genoeg; vooral op Maandag.

6495. *V.* Is het niet juist, dat omgekeerd zij, die 's Maandags graag zouden doorwerken, juist dien dag geen werk kunnen bekomen, omdat dan de coupeur niet gereed is? Zoo bijv. Jordaan, die een kalmen indruk maakte?

A. Ja, hij is in den laatsten tijd nog al kalm.

6496. *V.* Hij zeide ons, dat er 's Maandags in den regel niet veel werk te krijgen was?

A. Wanneer allen tegelijk kwamen, zou dit opgaan. Maar er wordt 's Zaterdags genoeg werk gegeven om 's Maandags nog bezig te zijn. Zelfs voor de enkele menschen op het atelier hebben wij een boete van f 1 voor een halven en f 1.50 voor een geheelen Maandag verzuim moeten stellen. Dit heeft ten gevolge, dat zij nu 's Maandags wel komen, maar niet veel willen uitvoeren.

6497. *V.* Jordaan zeide ons, dat hij in den drukken tijd 18 uren werkte, is dat juist?

A. Ja, dat kan wel.

6498. *V.* Geloof gij, dat zoo'n man, wanneer hij elken dag beliefde te werken, geen 18 uren op sommige dagen zou behoeven bezig te zijn? Met andere woorden: gelooft gij dus, dat het zijn eigen schuld is, omdat hij «boemelt»?

A. Dat zou ik niet met zekerheid durven zeggen. Het is tusschen Paschen en Pinksteren, als ieder geholpen moet worden, zeer druk.

6499. *V.* Zooeven begreep ik, dat er ook in den drukken tijd op Maandag weinig of niet gewerkt wordt?

A. Wij geven dan 's Zaterdags een stuk goed mee, dat dan 's Maandags in den loop van den dag gereed moet zijn.

6500. *V.* Moeten zij in den drukken tijd wel eens halve nachten werken?

A. Dat komt wel voor.

6501. *V.* Ook des Zondags.

A. Zeer zelden.

6502. *V.* Is het algemeen gebruikelijk, dat er niet op ateliers wordt gewerkt?

A. Ja.

6503. *V.* Is dat, omdat de werklieden het niet wenschen of omdat de werkgevers niet willen?

A. Voornamelijk omdat de werklieden niet willen. Zij worden door hunne kinderen thuis geholpen en hebben daar ook hunne machines. Er zou trouwens veel ruimte voor noodig zijn om alle werklieden in een atelier te bergen.

6504. *V.* Beschouwt gij het dus toch ook in het geldelijk voordeel van den werkgever, dat er thuis gewerkt wordt?

A. Ja.

6505. *V.* Maar gij gelooft tevens, dat het door de werklieden niet betreurd wordt, dat er niet op ateliers wordt gewerkt?

A. Ja. Alleen ongehuwden, die geen machines hebben, willen op ateliers werken.

6506. *V.* Hoe weet gij dit, indien er alleen reparatie-ateliers zijn?

A. Ik heb een atelier willen maken en er een van mijn werklieden aan het hoofd willen stellen, maar er was niemand voor te krijgen.

5607. *V.* Wat heeft u bewogen dit te willen doen?

A. Om het werk onder bepaalde leiding en precies op tijd gemaakt te krijgen, om het beter te kunnen nazien, en om hygiënische redenen.

6508. *V.* In het belang van de werklieden?

A. Neen, in dat van de klanten. Om een voorbeeld te noemen: die Jordaan had onlangs een typhuslijder thuis, dien ik direct naar het gasthuis heb laten brengen.

6509. *V.* Gij zoudt het dus, ondanks hetgeen gij straks zeidet, indirect in het belang van den werkgever achten om op ateliers te laten werken?

A. Ja.

6510. *V.* Wat is de reden, dat men zoo moeilijk goede werklieden kan krijgen?

A. De oude werklui werken niet in den stijl zooals het tegenwoordig moet wezen, en de jongeren hebben te weinig leiding. Hoofdzakelijk zijn zij goed, die eenigen, tijd in het buitenland zijn geweest. De kleermakers vormen overigens een lage klasse van werkvolk.

6511. *V.* Gaat men in den werkmansstand met zijn kind liever naar een ander vak?

A. Dat wil ik niet zeggen.

6512. *V.* Waaraan schrijft gij het toe, dat gij over de kleermakers in het algemeen een ongunstig oordeel moet uitspreken?

A. In het kleermakersvak verdient men gemiddeld te veel. Die Jordaan b. v. heeft f 21 à f 22 's weeks.

6513. *V.* Is dat gemiddeld het geheele jaar door?

A. Ja. Hij heeft weken van f 27.— en van f 15.—, maar dat is het minste.

6514. *V.* Dat klopt niet met zijn eigen mededeelingen. Hij zeide, dat hij wel weken van f 30.— had, maar ook van f 7.— tot f 14.—.

A. f 14.— is zeker het minst.

6515. *V.* Zoodat zijn verklaring pertinent onjuist was?

A. Ja.

6516. *V.* Van die cijfers gaat intusschen af wat de jongen kost en zijn gereedschap en verschet?

A. Niet veel. Hij zelf maakt week in week uit 12 pantalons voor f 1.75 à f 2.—, en met den jongen maakt hij er 4 meer. Zijn machine heeft hij, en aan garen, naalden, enz. heeft hij niet veel noodig.

6517. *V.* Is hij een bijzonder knap werkmans?

A. Hij is een goed broekenmaker, maar een broekenmaker verdient ook meer dan een jassen- en vestenmaker. Een flink grootwerker behoeft zich niet te haasten om 2 stukken per week te maken en daarmede f 15 te verdienen, het geheele jaar door.

6518. *V.* Nemen zulke lui bovendien nog werk aan voor eigen rekening?

A. Neen.

6519. *V.* Geloof gij, dat de opleiding van een jongen bij een thuiswerker voldoende is, of acht gij daarvoor een vakschool beter?

A. Neen, de opleiding is goed en kan, dunkt mij, niet anders wezen.

6520. *V.* Werken de jongens in den drukken tijd even lang als de volwassenen?

A. Neen, de jongens niet; die blijven medewerken, zijn jongens van 17 à 18 jaar, die al wat kunnen; daar heeft de man wat aan.

6521. *V.* Zijn er nog punten, waarop gij onze aandacht wilt vestigen?

A. Ik heb mijne werklieden al eens voorgeslagen samen een pensioenfonds te vormen. Ik wenschte, dat zij en ik elk 3% van het loon zouden betalen, maar heb dit niet gedaan kunnen krijgen, want zij meenden, dat zij zich daardoor te veel aan mij zouden verbinden; als zij dan weg wilden, zouden zij dat niet kunnen, omdat hun geld in mijn pensioenkas zat. Er zijn nog al veel onder de kleermakers, die socialistische denkbeelden koesteren.

6522. *V.* Wanneer de wetgever eene algemeene regeling maakte, zóódanig dat en de patroons en de werklieden moesten bijdragen aan een algemeen pensioenfonds, maar dat de werkman, u verlatende, toch zijn aanspraak bleef behouden op het pensioen (waarvoor de volgende patroon dan weder zijn bijdrage moest betalen), zoodat de bijdrage van den patroon zou worden beschouwd als een deel van het loon, gestort voor eene speciale bestemming, zoudt gij dat toejuichen?

A. Het zou dan wel een bezwaar zijn, dat ik betaald zou kunnen hebben voor een werkman, die mij wellicht zonder grond op een ongelegen oogenblik verliet; maar daar staat tegenover, dat men dan zonder bezwaar ook werklieden van ietwat hooger leeftijds van een ander zou kunnen overnemen. Ik zou dat dus wel toejuichen.

EDUARD DAVIDSON.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Dirk Isaïe Brauckmann**, oud 23 jaar, boekdrukkersgezel bij de Haarlemsche Drukkerij Maatschappij, te Haarlem.

6523. De **Voorzitter**: Hoe talrijk is het personeel bij die maatschappij?

A. 14 personen, waaronder 2 jongens beneden de 16 jaar.

6524. *V.* Wordt er op stuk gewerkt?

A. Kort geleden is dat geweest, maar na dien tijd niet meer.

6525. *V.* Hoe kwam dat toen?

A. De knechts moesten dat stukwerk aannemen.

6526. *V.* Gij zegt «moesten»; vonden de knechts dat dan niet aangenaam?

A. Neen, want er werd niet veel betaald.

6527. *V.* Werd met stukwerk minder gemaakt dan met uurwerk?

A. Neen, zij verdienden iets meer; maar zij konden er met hard werken bijna niet mede uitkomen.

6528. *V.* Wat is het uurloon?

A. Er is er een, die verdient 16 cent, 3 van 15½ à 15, verder van 11, 10 en 8 cent; de jongens hebben 3 à 4 cent.

6529. *V.* Hoeveel verdient gij?

A. 15½ cent per uur.

6530. *V.* Zijn dat de gewone loonen in het vak te Haarlem?

A. Ja, meer wordt niet gegeven.

6531. *V.* Van hoe laat tot hoe laat wordt er gewerkt?

A. Van 's morgens 6 uur tot 's avonds 6 uur, met een rusttijd van ½ uur 's morgens en 1½ uur 's middags.

6532. *V.* Wordt er niet dikwijls overgewerkt?

A. Neen, een hoogst enkelen keer; van het jaar is het een of twee weken gebeurd, dat wij tot 8 uur gewerkt hebben.

6533. *V.* Geschiedde het vroeger meer?

A. Ja, toen moet er vaak overgewerkt zijn.

6534. *V.* Waa:aan ligt die vermindering?

A. Omdat er minder werk is.

6535. *V.* Wanneer er overgewerkt wordt, gaan de jongens dan om 7 uur naar huis?

A. Ja.

6536. *V.* Blijven die nooit tot 8 uur?

A. Neen.

6537. *V.* Komt nachtwerk nooit voor?

A. Neen.

6538. *V.* En Zondagswerk?

A. Tegenwoordig niet.

6539. *V.* Is ook dit alleen het gevolg van de omstandigheid, dat er tegenwoordig minder te doen is?

A. Ja.

6540. *V.* Geloof gij, dat de werklieden zich daarover verheugen, hoewel het aanleiding geeft tot een vermindering van inkomsten?

A. Ik voor mij ben er blij om, maar de anderen, die getrouwd zijn, verdienen graag wat meer.

6541. *V.* Wanneer heeft de uitbetaling van het loon plaats?

A. Tot vóór korten tijd ging dit zeer ongeregeld. Het is wel geweest, dat wij vier weken geld moesten hebben.

6542. *V.* Werd er dan eenvoudig niet uitbetaald?

A. Neen, Mijnheer was dan op reis.

6543. *V.* Gebeurde dat dikwijls?

A. Het is meermalen voorgevallen. Wanneer wij twee weken achter elkander loon ontvingen, waren wij zeer blijde. Wij hebben dan ook dikwijls bedreigd met werkstaking en zijn er zelfs wel eens toe overgegaan. Maar dan kwam het geld wel.

6544. *V.* Leefdet gij en de anderen dan op den borg?

A. Ik ben tehuis in den kost, maar de anderen moesten het in hun kosthuis zien te schikken of leenen.

6545. *V.* Is daaraan nu een einde gekomen?

A. De meesterknecht heeft vijf weken geleden verklaard, dat er geregeld zou uitbetaald worden, en dat is tot nog toe ook geschied.

6546. *V.* Ging de werkstaking, waarvan gij zooeven sprakt, onmiddellijk vlak vooraf aan die verklaring van den meesterknecht?

A. Neen, die had plaats op Goeden Vrijdag van dit jaar. Wij moesten ook toen vier weken geld hebben. Des avonds is Mijnheer daarop met geld uit Den Haag gekomen.

6547. *V.* Hebt gij met den directeur uit Den Haag persoonlijk wel eens gesproken over die uitbetalingsquaestie?

A. Meermalen. Maar dan zei Mijnheer Nierstrasz: «ik kan er niets aan doen; ik heb het niet».

6548. *V.* Had dat dan niet ten gevolge, dat de menschen weggingen?

A. Zoolang men geen ander werk heeft, blijft men van zelf. Enkel jongens zijn weggegaan.

6549. *V.* Zijn het dan de minst bekwamen, die bij deze maatschappij werken?

A. Dat kan ik niet zeggen.

6550. *V.* Hebt gij zelf niet geprobeerd om weg te komen?

A. Ik heb wel op advertenties geschreven, maar daarop geen antwoord gekregen.

6551. *V.* Is het een naamlooze vennootschap, waar gij werkt?

A. Ja.

6552. *V.* Waarvan de heer Nierstrasz te 's Hage directeur is?

A. Ja.

6553. *V.* En wat is de betrekking van den heer Paehlig, die, als ik mij niet vergis, tegenwoordig aan de zaak verbonden is?

A. Dat weet ik niet. Directeur is de heer Paehlig niet.

6554. *V.* Hoe lang bestaat de drukkerij?

A. Ruim 10 jaar in dit lokaal.

6555. *V.* Doch sedert wanneer is de heer Nierstrasz directeur?

A. 5 jaar.

6556. *V.* Is altijd die toestand van het slecht uitbetalen zoo geweest?

A. Neen, de laatste drie jaren.

6557. *V.* Worden er dikwijls boeten toegepast?

A. Boeten worden niet toegepast, alleen bij te laat komen krijgen wij altijd een $\frac{1}{4}$ uur verzuim.

D. J. BRAUCKMANN.

A. KERDIJK; *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Charles Binger**, oud 61 jaar, steendrukker, firma Emrik & Binger, te Haarlem.

6558. De **Voorzitter**: Is uw personeel in de latere jaren niet zeer in omvang toegenomen?

A. In de laatste 10 of 15 jaar is ons personeel zeer vermeerderd.

6559. *V.* Hoe talrijk is het thans?

A. 120 à 130 man, de jongens medegerekend.

6560. *V.* Van die jongens is een belangrijk deel onder de 16 jaar, niet waar?

A. Ja, wij hebben 56 jongens van 12 tot 16 jaar.

6561. *V.* Heeft de arbeidswet invloed gehad op de organisatie van den arbeid?

A. Wij hebben eenige moeilijkheden gehad met de jongens van 14 à 15 jaar, die om 7 uur 's avonds met werken moeten ophouden. Vooral wanneer er pressant werk is, is dit hinderlijk.

6562. *V.* Hebt gij door de arbeidswet uw gewone arbeidsuren moeten wijzigen?

A. Neen.

6563. *V.* Zooals u bekend is, mogen de jongens, van 1 October tot 1 April, bij het kleuren drukken tot 's avonds 8 uur werken. Wordt er intusschen door de volwassenen ook wel na 8 uur gewerkt?

A. Zelden, omdat het moeilijk is na dien tijd met kleurendruk te werken. Wij hebben onze arbeidsrege-

ling aan het oordeel van den heer Struve onderworpen, die alles perfect ingericht vond.

6564. *V.* Neemt gij de jongens op hun 12de jaar aan?

A. Ik heb er erg op tegen en geef altijd den ouders den raad om de jongens nog wat naar school te laten gaan. Gewoonlijk echter komt de pressie van den kant van de ouders zelve, daar zij het loon van de jongens best in het huishouden gebruiken kunnen. Die jongens ontwikkelen zich dan langzamerhand tot werklui.

6565. *V.* Welken leeftijd zoudt gij den besten achten om te beginnen?

A. Dien van 14 jaar, dan zijn de jongens al wat handiger en begrijpelijker. Overigens zijn 't meest jongens van gering allooi, die zoo bij ons komen op de drukkerij. Die op de graveurskamer komen, zijn in den regel kinderen uit betere gezinnen, ook van onze eigen werklieden. Daar nemen wij ze echter niet aan, dan nadat zij op de kunst-nijverheidsschool geweest zijn, waar het onderwijs voor hen die richting krijgt, welke zij bij ons op moeten. Dat bespreken wij dan met den directeur. En dan zijn zulke jongens een jaar of 15, als zij aankomen.

6566. *V.* Wisselen de jongens van de drukkerij sterk?

A. Ja, voor een reprimande gaan zij heen; de vaders schijnen zich daarover weinig te bekommeren, als zij maar wat verdienen. Die bij ons blijven, en zoo zijn er, die maken hun weg wel. Voor de afdeeling handpersen hebben wij minder moeilijkheden betreffende de jongens dan bij de snelpersen, aangezien die in eerstgenoemde afdeeling voor een groot deel zoons zijn van onze handpersdrukkers.

6567. *V.* Beginnen zulke jongens dadelijk met opleggen?

A. Neen, met uithalen, maar een regel is daarop niet toe te passen; alles hangt daarbij af van de meerdere of mindere vlugheid, bevattelijkheid en oplettendheid van den jongen. De baas regelt die dingen. Hij neemt ook de jongens aan.

6568. *V.* Ook de volwassenen?

A. Ja, maar dat geschiedt met ons medeweten.

6569. *V.* De werktijd varieert met het jaargetijde, niet waar?

A. Ja. In den winter werken zij van 'smorgens 7½ tot 'savonds 8 uur, maar van April tot October wordt gewerkt van 'smorgens 6 tot 'savonds 7 uur. Schafttijden zijn van 12½ tot 2 uur, en 'smorgens een kwartier om koffie en 'savonds en kwartier om thee te drinken.

6570. *V.* Geeft gij uurloon of laat gij werken op stuk?

A. De meeste werklieden hebben een vast weekloon, berekend naar bekwaamheid, en onafhankelijk van den tijd, dat de menschen bij ons zijn; enkele graveurs en teekenaars werken op stuk.

6571. *V.* Wat zijn de loonen van de drukkers?

A. Die loopen van 14—17 gulden. Daarbij komen dan nog premien voor het leveren van een zeker aantal groote afdrucken.

Enquête.—Haarlem.

6572. *V.* Dat zijn hooge loonen; zijn die werklieden misschien meer ontwikkeld dan andere?

A. Er zijn er bij, die meer ontwikkeld en vlugger van begrip zijn dan het gros der werklieden. Dien bezorg ik dan ook wel eens een kaart om de lezingen van «Weten en Werken» bij te wonen, maar anderen zijn ook weder zeer onontwikkeld.

6573. *V.* De lithografen werken per stuk, zeydet gij. Wat verdienen die?

A. Er zijn er, die met 50 gulden in de week naar huis gaan, maar dat zijn artisten.

6574. *V.* Werken die thuis of bij u op de werkplaats?

A. In Haarlem werken de meesten bij ons op de werkplaats, maar wij hebben ook teekenaars, die in Parijs en Londen voor ons werken, want wel $\frac{2}{3}$ van al ons werk is voor het buitenland; als onze zaak uitsluitend voor het binnenland werkte, konden wij het wel met 2 snelpersen af. Hadden wij niet zooveel werk uit het buitenland, dan zouden wij onze hollandsche relatien meer kunnen uitbreiden, en zoodoende ook meerdere machines met opdrachten van hollandsche firma's in beweging kunnen houden.

6575. *V.* Zijn uwe lithografen in Haarlem allen Hollanders?

A. Ja.

6576. *V.* En die in het buitenland werken?

A. Dat zijn vreemdelingen, daar zorgt onze agent voor.

6577. *V.* Staan de Hollandsche lithografen in uwe schatting even hoog als de buitenlandsche?

A. Ja, er zijn soorten van werk, die zij m. i. beter maken dan de buitenlanders. Ik dweep niet met de Engelsche lithografen, maar daar wil men een bepaalde manier, zoodat bij de Engelsche uitgevers de Engelsche teekenaars hooger staan aangeschreven dan de onze. Wanneer onze Hollandsche artisten dat werk maken, krijgt men het er in Engeland niet in.

6578. *V.* Dus gij schrijft dat niet toe aan het mindere werk?

A. Neen.

6579. *V.* En uwe ervaring is, dat, wat onze Hollandsche werklieden in dit kunstvak voortbrengen, niet minder is dan wat hun buitenlandsche vakgenooten maken?

A. Ik heb de ervaring opgedaan, dat onze Hollandsche drukkers — ik spreek nu niet eens van de artisten — knapper zijn dan de buitenlandsche, omdat dezen slechts specialiteit zijn in een bepaald onderdeel van het vak, terwijl de Hollandsche werklieden alles kunnen ter hand nemen.

6580. *V.* Krijgen de lithografen eene speciale vakopleiding, behalve het teekenonderwijs?

A. Ja, wanneer een jongmensch bijv. van 13 jaar bij ons komt om opgeleid te worden tot teekenaar, dan geven wij hem 2 jaar studietijd en wijs ik hem den weg, hoe hij op steen moet werken, enz. Na dien tijd krijgt hij het kleine werk en zoo klimt hij langzamerhand op. Wij

hebben daarmede echter ook treurige ervaring opgedaan; want dikwijls gebeurt het, dat wij zulk een jongmensch opgeleid hebben, en verdient hij dan bij ons f 3 per week, dan wordt hij weggekaapt door een onzer concurrenten, die hem f 10 per week geeft. Om dit te voorkomen sluiten wij thans met den vader een contract van 6 jaar. De helft van hetgeen hij verdient gaat dan naar de spaarbank, en dit loopt dan op tot eenige honderden guldens. Gaat hij nu binnen de 6 jaren weg, dan verbeurt hij dat geld.

6584. *V.* In die 6 jaren zitten vermoedelijk ook de 2 jaren, dat hij feitelijk geen werk doet?

A. Ja; eerst na het derde jaar begint hij voor ons wat te verdienen.

6582. *V.* Krijgt hij in de eerste twee jaren toch een zakduitje?

A. Ja; hij krijgt f 1 of f 1.50.

6583. *V.* Is dat vast?

A. Neen, hij is volontair en krijgt van ons een douceurtje. Na 3 jaar begint hij wat te verdienen, en na 6 jaar is hij een volleerd teekenaar.

6584. *V.* Gij zeidet, dat, wanneer zij binnentijds weggaan, het spaargeld vervalt. Eischt gij nog andere waarborgen?

A. Neen, want het zijn meestal menschen, die het niet missen kunnen.

6585. *V.* Worden de jongens in de laatste drie jaren geheel uitbetaald?

A. Neen, ook dan blijft de helft van het loon op een spaarbankboekje staan.

6586. *V.* Hebt gij dit stelsel voor alle aankomende lithografen?

A. Ja, sedert meer dan 10 jaar.

6587. *V.* Zijn de loonen bij uw concurrenten over het algemeen hooger?

A. Neen, maar zij zijn zoo graag op onze jongens, omdat die zulk een goede opleiding hebben gehad. Wij kijken over het algemeen zeer streng naar goed werk.

6588. *V.* Brengt die gestrengheid niet een minder goede verstandhouding tusschen patroon en werkman teweeg?

A. Integendeel, de verstandhouding is zeer aangenaam.

6589. *V.* Komt gij persoonlijk veel met de werklieden in aanraking?

A. Wij hebben voor hen steeds een welwillend oor, en voldoen zooveel mogelijk aan al hunne verzoeken. Ook wanneer zij om voorschot vragen, weigeren wij dit gewoonlijk niet. In één woord: de verstandhouding tusschen patroon en werkman laat bij ons niet te wenschen over.

6590. *V.* Dat werd ons ook door een uwer werklieden medegedeeld. Diezelfde getuige heeft ons het een en ander omtrent het bij uwe firma bestaande ziekenfonds medegedeeld. Hij zeide o. a., dat het lidmaatschap voor de werklieden niet verplichtend was; is dat zoo?

A. Zij moeten feitelijk wel lid worden. Vroeger gaven wij de helft van het weekloon gratis uit onze kas, de andere helft bij wijze van voorschot. Wanneer ze nu geen lid van het ziekenfonds zijn, krijgen ze niets, zoodat het als het ware eene indirecte verplichting is om er lid van te wezen.

6591. *V.* De uitkeeringen in geval van ziekte varieeren tusschen de f 3 en f 9, niet waar, nl. f 3, f 6 en f 9?

A. Ja. De contributiën daarvoor zijn 6, 12 en 18 cents.

6592. *V.* Draagt de firma ook bij?

A. Wij betalen f 50, doch door de influenza staat het fonds bij ons in 't krijt. Vroeger stond het fonds onder eigen beheer van de werklieden, doch dit ging niet best, zoodat wij het beheer aan ons getrokken hebben. Elk jaar leggen wij echter een staat over.

6593. *V.* Gij zijt van het eene uiterste in het andere gekomen: vroeger werd het fonds door de werklieden alléén beheerd, thans uitsluitend door de firma. Was het niet beter, waar firma en werklieden beiden bijdragen, het bestuur ook door beiden te laten voeren?

A. Ja, maar zij schenken hun volle vertrouwen aan de patroons.

6594. *V.* Dat wil ik gaarne gelooven. Maar zou het niet meerdere belangstelling wekken, indien het fonds mede door werklieden werd bestuurd?

A. Misschien wel. Ik zal het in overweging nemen.

6595. *V.* Zijn de meesten nu nog lid van eenig ander fonds?

A. Sommigen zijn lid van de typografenvereniging. Op het oogenblik is een werkman sedert eenige weken ziek. Hij trekt nu meer uit de verschillende fondsen, dan zijn loon bedraagt.

6596. *V.* Wat doet gij uwerzijds om misbruiken, die daaruit kunnen voortvloeien, te keeren?

A. Dat is moeilijk. Ik heb er wel eens over gedacht om hun, die in andere fondsen zijn, de deelneming bij ons te verbieden, maar dat gaat toch ook niet, als zij er hun 10 centen voor over hebben.

6597. *V.* Heeft er bij u strenge controle plaats?

A. Ja, er moet een doktersbewijs zijn, en de chef overtuigt zich ook wel persoonlijk.

6598. *V.* Hoe lang duurt die uitkeering?

A. 15 weken, maar het is met medeweten der werklieden wel eens langer uitgekeerd, wat eigenlijk eene onregelmatigheid is. Wij leggen er ook wel eens wat bij.

6599. *V.* Komen er bij u veel ongelukken voor?

A. Neen; een jongen mag door onoplettendheid eens een voet in de machine zetten, maar alle maatregelen zijn genomen om te maken, dat ongelukken voorkomen kunnen worden.

In de laatste jaren, vooral na de tentoonstelling in Amsterdam, hebben wij nog al een en ander in die richting gedaan. Raderen en vliegwielen zijn zooveel mogelijk beschermd.

6600. V. Is dat ook gebeurd ingevolge besprekingen met den Inspecteur?

A. Pardon, wij gebruiken onze eigen oogen. Zoo mag er boven nooit een lucifer gebruikt worden. Een man zorgt daar voor het ontsteken van licht met een electrisch toestel.

6601. V. Worden de verrollen in een afzonderlijk lokaal schoongemaakt?

A. Altijd.

6602. V. Heeft de firma ook oud-gedienden, die niet meer kunnen werken?

A. Neen; alleen een werkman is met onzen geldelijken steun een zaakje begonnen.

6603. V. Hebt gij overigens nog geen werklieden gehad, die door ouderdom niet meer in staat waren te werken?

A. Neen, die zijn verdwenen vóór het zoover kwam; een man, die ongeveer 40 jaar bij ons had gewerkt, is overleden, zijne weduwe heeft levenslang een vast pensioen van ons van f 12 's maands.

6604. V. Zoudt gij voorstander zijn van eene wettelijke regeling, zóó dat werklieden en patroons beiden voor het pensioen zouden moeten bijdragen?

A. Ja, daar zou ik wel voor zijn.

6605. V. Degenen, die daarvan wel hooren willen, maken toch verschil. De een zegt: «ik gevoel er wel wat voor, maar dan moet de man ook zijn geheele leven bij mij blijven». De ander daarentegen zegt: «het is wenschelijk, dat voor den ouden dag van den werkman gezorgd worde, en daarvoor moet de werkgever ook bijdragen; maar het moet den man niet onmogelijk gemaakt worden om zijn positie te verbeteren door naar een ander over te gaan; elk dienstjaar moet hem een evenredig recht op pensioen geven, overschillig of hij bij denzelfden patroon blijft of niet». Welke opvatting is de uwe?

A. Dit laatste denkbeeld ben ik toegedaan. Als de menschen eerlijk en trouw hun plicht hebben gedaan, hebben zij recht op pensioen, onverschillig of zij hun geheele leven bij een of bij meer patroons hebben gewerkt.

6606. V. Zijn er nog punten, waarop gij onze aandacht wenscht te vestigen?

A. Ja, een enkel woord over de arbeidswet. Ik vind de uitvaardiging daarvan zeer goed, en ik begrijp, dat de goeden met de kwaden moeten lijden, maar wij hebben toch wel moeilijkheden ondervonden van de bepaling, die verbiedt om jeugdige personen na 's avonds 7 uur te laten werken.

6607. V. Ik wees er u reeds op, dat bij het kleuren-drukken de jongens behulpzaam mogen zijn tot 8 uur. Maar overigens, is het ongerief van dien aard, dat gij er onder zucht?

A. Neen, wij kunnen er ons best in schikken.

6608. V. Ik dank u voor de gegeven inlichtingen.

CH. BINGER.

A. KERDIJK, Voorzitter.
KOLKMAN.
W. M. VISSER.
J. C. TH. HEYLIGERS.
W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Pietje Kaptein** geb. Warmerdam, oud 45 jaar, arbeidster op de bleekerij van den heer W. Van Dieren Bijvoet, te Bloemendaal.

6609. De **Voorzitter**: Hebt gij lang bij den heer Van Dieren Bijvoet gewerkt?

A. 4 jaar.

6610. V. Welke was de werktijd, toen gij daar kwaamt?

A. Van 's morgens 5 à 5½ uur tot 's avonds 8 uur.

6611. V. Werd er, als het druk was, wel eens later gewerkt?

A. Nooit. In mijn jongen tijd begon men echter reeds te werken om 4 à 5 uur; thans begint men om 6 uur en eindigen de meisjes en vrouwen om 7 uur.

6612. V. Sedert wanneer eindigt men om 7 uur?

A. Omstreeks 4 weken geleden.

6613. V. Weet gij hoe dat gekomen is?

A. Ik denk allicht door de nieuwe werkwet.

6614. V. Is er in die 4 weken verandering gekomen in de rusttijden?

A. Neen; wij hebben evenals vroeger 2 uren rusttijd en wel 's morgens ½ uur, 's middags 1 uur en 's avonds ½ uur; vroeger was de verdeling eenigszins anders.

6615. V. Is uw loon ook hetzelfde gebleven?

A. Wij zijn nu uit den kost. Vroeger kregen wij f 0.75 en daarom nu f 1.

6616. V. Is dat het gewone loon?

A. Ja, voor de meisjes en de waschvrouwen.

6617. V. Is het personeel bij u nog al talrijk?

A. 16 personen, n. l. 12 mannen, 3 meisjes en één waschvrouw. Nu reken ik de strijkinrichting niet mede.

6618. V. Hoeveel zijn er in de strijkerij?

A. Daarmede bemoei ik mij niet.

6619. V. Gingen de meisjes en vrouwen daar, tot vóór vier weken, ook nog om acht uur naar huis?

A. Dat wel.

6620. V. De mannen blijven zeker langer?

A. Ja, tot 8 uur.

6621. V. Kan dat zonder bezwaar, wanneer de vrouwen weg zijn?

A. Dat schijnt wel zoo.

6622. V. Hebt gij kinderen?

A. Ja, één zoon. Hij moet 14 jaar worden en werkt bij den bloemist Bos.

6623. *V.* Waar werkt uw man?

A. Op het buiten van mijnheer Van der Vliet.

6624. *V.* Tot voor korten tijd hadt gij 's middags slechts drie kwartier rust, en bleef dan aan de bleekerij. Hoe aten dan uw man en de jongen?

A. Die werken op een boterham.

6625. *V.* Wanneer gebruikten zij dan middagen?

A. 's Avonds om 7 uur mocht ik als werkvrouw zijnde altijd naar huis.

6626. *V.* Zijn uw man en jongen dat zoo gewend?

A. Al is mijn man nog zoo dicht bij huis, dan eet hij 's middags toch een boterham.

6627. *V.* Woonden de meisjes vroeger bij den bleeker in?

A. Ja.

6628. *V.* Wij hebben wel eens gehoord, dat het voor de meisjes ongelukkig is, dat zij tegenwoordig om zeven uur naar huis gaan. Hoe denkt gij daarover?

A. Voor enkelen wel, die, wanneer het werk gedaan is, de straat opgaan.

6629. *V.* Geloof gij wel, dat er ook goeden bij zijn, die zich 's avonds nuttig bezighouden?

A. Ja, want zij moeten toch ook naaien en stoppen.

6630. *V.* Die het wilden, gingen vroeger toch net zoo goed de straat op, niet waar?

A. Ja. Vroeger was het de moeite niet waard om na afloop van het werk te gaan zitten.

6631. *V.* Wanneer er dus gezegd wordt: «laat ze maar liever langer werken, want anders gaan ze de straat op», zegt gij juist het omgekeerde?

A. Ja.

6632. *V.* Hebt gij dit reeds kunnen merken?

A. Ik heb het wel eens gehoord.

6633. *V.* Hoort gij wel van andere bleekerijen, waar men al langer dan sedert 4 weken vroeger uitgescheiden is dan eertijds?

A. Ik hoor er zooveel niet van. Bij Gerels zijn haast geen boden. Ik zit trouwens thuis en hoor er daardoor weinig van.

6634. *V.* Jaren geleden gingt gij reeds om 4 uur naar de bleek, niet waar?

A. Ja, maar dit is al lang geleden. Toen ik getrouwd was, bleef ik al eens thuis.

6635. *V.* Hebt gij een groot gezin gehad?

A. 10 kinderen.

6636. *V.* Hoeveel hebt gij er tegelijk in het leven gehad?

A. Drie. Verleden jaar heb ik nog een dochter van 16 jaar verloren. Zij diende onder de burgers.

6637. *V.* Zoudt gij, indien gij nog een meisje hadt, dit naar de bleekerij sturen?

A. Neen. Het is daar geen geregeld leven. Ik zelf had geen moeder.

6638. *V.* Werken de meisjes met de mannen samen?

A. Ja, in de droogerij zijn 2 knechts en 3 meisjes.

6639. *V.* Behoort dit zoo?

A. Vroeger waren er haast geen knechts, alleen voor het zware werk, doch tegenwoordig lijkt het wel, of het werk door mannen moet worden gedaan.

6640. *V.* Op zich zelf betreurt gij het waarschijnlijk niet in het belang van de meisjes, dat het werk hoe langer hoe meer door mannen gebeurt?

A. De wasscherij geeft toch meer eigenaardig werk voor eene vrouw.

6641. *V.* Gebeuren er wel eens onhebbelijkheden door dat samen werken van jongens en meisjes?

A. Neen, in de bleekerij niet. Wat daar buiten gebeurt, kan de baas niet helpen. Ik zou denken, dat er bij de burgers nog meer onbehoorlijkheden gebeuren. Wij houden te veel toezicht onder elkander en mijnheer is ook erg streng.

6642. *V.* De bleekersmeiden staan toch niet al te best aangeschreven, niet waar?

A. Dat schijnt wel, maar lichte meiden zijn er ook onder den burgerstand.

6643. *V.* Maar dienstmeisjes zien de bleekersmeiden toch wel over den nek aan, is het niet?

A. Dat hebt u wel recht, Mijnheer! Het heet altijd «die bleekersmeiden», en toch zijn ze net zoo goed. Een burgermeisje moet ook om te eten met de handen 't brood verdienen, en als dat nu eerlijk gebeurt en ordentelijk, dan blijft het hetzelfde, of ze bij een burger of bij een bleeker werkt.

×

Handteekening van PIETJE
KAPTEIN, die verklaart niet
te kunnen schrijven.

H. W. J. ROJAARDS.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Martina Maria Van der Linden**,
oud 25 jaar, arbeidster aan de garenfabriek van
den heer Bispinck, te Bloemendaal.

6644. De **Voorzitter**: Welk werk verricht gij daar?

A. Ik vind haakkluwen.

6045. V. Hoe vroeg zijt gij op die fabriek gekomen?
A. Op mijn 14de jaar.
6646. V. Waart gij tot dien tijd op school geweest?
A. Ja.
6647. V. Hebt gij eerst ander werk gedaan, dan dat gij thans verricht?
A. Ja, ik ben begonnen met kaartjes garen te winden.
6648. V. En wat verdient gij daarmede?
A. f 5 à f 6.
6649. V. Wat verdient gij nu in de week?
A. 7, 8 gulden.
6650. V. Werkt in de fabriek uitsluitend vrouwelijk personeel?
A. Ja, het zijn enkel meisjes.
6651. V. Het garen wordt er dus niet gemaakt, maar uitsluitend gewonden op kaartjes, kluwen en klosjes?
A. Neen, anders gebeurt er niet.
6652. V. Hoeveel meisjes zijn er op de fabriek?
A. 22.
6653. V. Op welken leeftijd komen er?
A. Op haar 12de, 13de jaar.
6654. V. Zijt gij zoo wat de oudste?
A. Ja, ik ben de oudste.
6655. V. Hoe is de werktijd geregeld?
A. Wij werken van 's morgens 8 tot 's avonds 7 uur. Er zijn twee schaftlijden: van 12—1 en van 4½ tot 5 uur.
6656. V. Is dat altijd zoo geweest?
A. Heel vroeger werkten wij van 's morgens 7 tot 's avonds 7 uur.
6657. V. Weet gij ook, waarom dat veranderd is?
A. Neen.
6658. V. Zijn er niet heel wat meisjes uit Haarlem op die fabriek?
A. Wij zijn allen uit Haarlem.
6659. V. Gij kunt toch tusschen 12 en 1 uur 's middags niet naar Haarlem gaan?
A. Neen, wij eten dan het brood op, dat wij medebrengen.
6660. V. Dus gij eet dan geen warm eten?
A. Neen.
6661. V. Is er voor het gebruiken van dat brood een apart lokaal?
A. Neen, dit gebeurt in hetzelfde lokaal, waar wij werken.
6662. V. Gaat gij 's morgens gezamenlijk uit Haarlem naar Bloemendaal?
A. Ja, bij de Nieuwe poort ontmoeten wij elkander meestal, en dan gaan wij soms samen verder.
6663. V. Zijt gij dan, als de oudste, zowat de korporaal?
A. Neen, daar heb ik geen gezicht voor.
6664. V. Is er nog al veel liefhebberij in Haarlem om op deze fabriek te komen?
A. Ja wel.
6665. V. Doen de meisjes dat liever dan in een dienst gaan?
A. Ja.
6666. V. Waarom?
A. Omdat men dan meer vrijen tijd heeft en veel meer verdient.
6667. V. Maar gij leert er toch veel minder voor uw toekomst?
A. Och; het huishouden leer ik wel, als ik 's avonds thuis kom en 's Zondags.
6668. V. Helpt gij dan moeder wel in het huishouden?
A. Dat gebeurt ook wel.
6669. V. Gij zoudt toch wel zoo goed de huishouding leeren, als gij geregeld in een dienst waart?
A. Dat zal wel zoo wat hetzelfde wezen, denk ik.
6670. V. Wat is uw vader?
A. Die is werkman op de gasfabriek.
6671. V. Gij weet misschien wel, dat in menige plaats de meisjes, die op een fabriek werken, door een deel der bevolking met eenige minachting worden aangezien?
A. Ja, dat ondervind ik ook wel eens.
6672. V. In welken vorm ondervindt gij dat wel?
A. De menschen kijken ons meestal met minachting aan.
6673. V. Zijt gij Protestantsch?
A. Neen, Katholiek.
6674. V. Toen gij op de leering gingt, waart gij waarschijnlijk nog niet op de fabriek?
A. Neen.

M. M. VAN DER LINDEN.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJAARDS, *Adj.-secretaris.*

ZITTING VAN VRIJDAG 28 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, *Voorzitter*.

KOLKMAN.

VISSER.

HEYLIGERS, *Secretaris der Staatscommissie* (bij een gedeelte der verhooren).

Verhoor van Frederik Baas, oud 30 jaar, steenhouwer, te Haarlem.

6675. De Voorzitter: Is Vollemans, die bij u gewerkt heeft, een geschikt man?

A. Hij heeft zich in den laatsten tijd leelijk gedragen.

6676. V. Hij heeft ons gezegd, dat gij zelf hem voor een goed werkman en een fatsoenlijk mensch zoudt moeten verklaren, zoodat ook destijds een gunstig getuigenis omtrent hem door u afgegeven was.

A. Ja wel. Maar terwijl ik van den winter al mijn best gedaan heb het werkvolk aan den gang te houden, is Vollemans, toen het druk werd, drie dagen aan het drinken gegaan. Toen is hij dronken aan de werkplaats gekomen om te vragen, of hij den volgenden dag moest komen, waarop ik hem zeide, dat hij dit zelf moest weten. Hij is toen uit eigen beweging weggebleven.

6677. V. Staat gij er voor in, dat hij een paar dagen is weggebleven om te drinken?

A. Ja.

6678. V. Hij heeft gezegd, dat hij is weggegaan, omdat het bij u niet vol te houden was, aangezien er te veel van de lichaamskrachten werd gevergd. Is dit onjuist?

A. Zij behoeven niet harder te werken dan zij willen.

6679. V. Wat beteekent hier «willen»?

A. Dat het voldoende is, wanneer zij geregeld doorwerken. Meer verg ik niet van hen.

6680. V. Hij zeide juist, dat het bij u niets dan jachten en jagen was, — werken met den stoomhamer, zooals hij zich uitdrukte — en er overmatige eischen door u gesteld werden aan de krachten der werklieden. Is dit dus niet waar?

A. Neen.

6681. V. Mede door een anderen getuige, niet bij u werkzaam, is in dienzelfden geest gesproken. Vollemans zeide bovendien, dat hij aan het einde van den arbeid vaak te vermoeid was om zijn eten behoorlijk naar binnen te krijgen.

A. Dat is zeker zoo niet.

6682. V. Is het u niet bekend, dat uw werkplaats dien naam heeft?

A. Daarvan heb ik nooit gehoord.

6683. V. Vollemans zeide, dat het ten deele een gevolg was van het stelsel van aanneming, indien de werkman bij u, en trouwens ook wel bij andere bazen zoo behandeld werd; dat de bazen er door het stelsel van aanneming van zelf toe genoopt werden om niet te letten op mooi werk, dat tijd kost en door den werkman met betamelijke inspanning kan worden verricht, maar te jachten en te jagen, ten einde uit te komen met de aannemingsom.

A. Daar is wel iets van aan, doch de architect is er ook nog om te zien, of het werk goed is.

6684. V. Vollemans zeide juist, dat de architecten wat beter moesten kijken. Is het dus waar, dat gij door den prijs, waarvoor gij inschrijft, van zelf genoopt wordt om bovenmatig te drijven?

A. De prijzen zijn wel schraal, maar de menschen kunnen niet meer doen dan werken. Wanneer ze hun tijd verliezen, maak ik ze natuurlijk een standje.

6685. V. Er kan zeker door den werkman zoo geluierd worden, dat door den meest welwillenden patroon terecht aanmerking wordt gemaakt; maar er kan ook door den patroon dermate gedreven en te veel geeischt worden, dat de werkman terecht aanmerking maakt op den patroon.

A. Dit is toch bij mij het geval niet.

6686. V. Ik herhaal, dat het ook door een anderen getuige is gezegd. Vollemans heeft u verlaten zonder een tijd te voren op te zeggen. Dit heeft hij zelf ons medegedeeld. Doch toen ik hem vroeg, of dat zijns inziens wel betamelijk was geweest, antwoordde hij: «het is natuurlijk, want de baas doet het van zijn kant ook».

Hij voegde er bij, dat van den winter alle knechts op drie na gedaan hadden gekregen op stel en sprong, zonder dat te voren eene waarschuwing was gedaan.

A. Daar kan een reden voor geweest zijn; ik weet het niet meer.

6687. V. Dit bevreemdt mij zeer. Ik zou denken, dat dit toch een feit is, dat de patroon weten moest.

A. Wanneer het niet druk is, en er zijn een paar menschen, die langs den weg hebben geloopt, dan zeg ik tegen hen, dat ik geen werk meer voor hen heb.

6688. V. De omstandigheid, dat gij het u niet meer kunt herinneren, maakt op mij den indruk, dat hetgeen Vollemans mededeelde, juist was. Zeker is het betamelijk, dat zoowel de werkman den patroon, als de werkgever den werkman te voren waarschuwt; waar gij nu als werkgever zegt: «ik kan het mij niet meer herinneren,» moet ik den indruk krijgen, dat de afgelegde verklaring juist was.

A. Dat van Vollemans weet ik, omdat het een paar weken geleden is.

6689. V. Waar werken de menschen bij u?

A. In een loods.

6690. V. Sedert wanneer is die er?

A. Een is er van den aanvang af, dat ik begon, en de andere sedert 14 dagen.

6691. V. De eene is een schuur, de andere een varkenshok, niet waar?

A. Een varkenshok is er ook, maar dat bedoel ik niet. Het is een hok, waar een wagen onder geborgen wordt; in dat varkenshok wordt niet gewerkt, daar zou het te donker zijn.

6692. V. Intusschen moest er, naar Vollemans beweerde, meestal in de open lucht gewerkt worden bij brandende hitte en sterken regen; is dat niet zoo?

A. Dan wordt er in de loods gewerkt, maar bij goed weder geeft het volk de voorkeur aan de open lucht om het stof.

6693. V. Dat zeide Vollemans ook, wanneer er slechts de keus is tusschen de open lucht en een geheel besloten ruimte; maar er kan een middenweg zijn, een gedeeltelijke besloten ruimte, bedekking tegen hitte of regen, en toch van voren open. Wanneer het lang en aanhoudend regent en het volk alles krijgt, wat de hemel geeft, dan, zoo verklaarde die getuige, moeten de menschen er uitscheiden en naar huis gaan. Is dat niet zoo?

A. Dat is nooit gebeurd.

6694. V. Waarom hebt gij eerst sedert 14 dagen die loods gebouwd, waarvan gij zooeven sprakt?

A. Omdat de menschen door den aanhoudenden regen niet werken konden en ik dus voordeelijker een loods kon bouwen.

6695. V. Kregen zij toch hun loon, als zij niet konden werken?

A. Ja zeker.

6696. V. Dus wat Vollemans op dit stuk zeide, is eene pertinente onwaarheid?

A. Ja.

6697. V. Heeft ook de last der menschen van hitte u genoopt die loods te bouwen?

A. Er staan twee boomen op het terrein, daar kunnen zij bij zonnehitte onder gaan.

6698. V. Is het naar uwe meening onverdiend te zeggen, dat, zooals, uwe werkplaats tot nog toe, vóór dat sedert 14 dagen die loods ergekomen is, was ingericht, deze met het oog op regen en hitte beslist was af te keuren?

A. Bij regen en zon konden zij onder beschutting gaan.

6699. V. Toch is er geklaagd, niet alleen door Vollemans, maar ook door een anderen getuige, die niet bij u werkt, dat de menschen niet onder betamelijke omstandigheden bij u arbeiden.

A. Het is, zooals ik gezegd heb.

6700. V. Wat betaalt gij uw menschen?

A. 20 ct. per uur is het loon, maar mijn gewoonte is om de menschen, die het verdiend hebben, 's Zaterdag wat extra te geven. Ook laat ik wel werk aannemen.

6701. V. Betaalt gij aan allen wat extra?

A. Aan degenen, die het verdienen.

6702. V. Is daar een bepaalde regel voor?

A. Neen, ik geef een gulden of een daalder aan wie het verdiend heeft.

6703. V. Ons is medegedeeld door een getuige, die niet bij u werkt, dat gij aan sommige menschen iets meer geeft, niet zoozeer omdat zij bekwaam zijn, maar om de anderen nog meer te drijven tot overmatige inspanning.

A. Mij dunkt, het is een goed idee, dat degenen, die wat meer verdienen, het ook krijgen.

6704. V. Dat ben ik volkomen niet u eens, maar ook hier geldt: een maatregel kan toejuching

verdienen, wanneer hij met redelijkheid wordt toegepast terwijl hij, onredelijk toegepast, afgekeurd moet worden.

A. Het gebeurt niet onredelijk. Iemand, die het niet verdient, krijgt het niet.

6705. V. Het hangt samen met de bewering, dat alles er op wordt toegelegd om de menschen uit te putten door hetgeen van hen wordt verlangd. Durft gij verklaren, dat gij u bewust zijt, dat dit ten onrechte van u wordt gezegd?

A. Ja. Toen ik werkman was en ik had op mijn werk mijn best gedaan, zoodat ik iets extra kreeg, dan vond ik dat plezierig. Ik onderstel daarom, dat dit bij die menschen ook het geval is.

6706. V. Betaalt gij al uwe menschen 20 cent?

A. Neen, van de 13 menschen, die ik aan het werk heb, krijgen er 8 20 cent, 2, dat zijn sjouwers, die slechts steenen zagen, 15 cent, en 3 jongens van 17 à 18 jaar ook 15 cent.

6707. V. Ik kom terug op de uitlegging, die de getuige Vollemans zelf gaf van hetgeen hij noemde: het onbetamelijk uitputten van de menschen en het te veel vergen van hunne krachten. Die uitlegging was deze: het vak is door en door ziek; van den eenen kant bestaat de groote moeilijkheid om te concurreren met het werk, dat gehouwen uit het buitenland komt, en van den anderen kant het aannemings- of onderaannemings stelsel, waardoor de lieden maar inschrijven, te laag, over den kop gaan, en daardoor benadeelen en den werkman en ook den patroon, die zijn menschen goed betalen en goed behandelen wil.

Wat zegt gij van die uitlegging?

A. Er is iets van aan. Maar dezen winter heb ik de menschen aan het werk gehouden, zonder dat ik zelf iets verdiende, zoodat ik getracht heb van het eerste werk, dat er kwam, te krijgen, want ik kon die menschen toch maar niet blijven betalen zonder dat zij iets deden. Het was dus meer in het belang van Vollemans dan in mijn belang.

6708. V. Ik kan moeilijk beoordeelen, of het ook in het belang van Vollemans is geweest, en of door u, niettegenstaande de lage aannemingsom, toch nog verdiend is op het werk.

Maar wat ik gaarne weten wilde, is, of, ook naar uwe meening, de uitlegging, door Vollemans van den kwijvenden toestand der steenhouwerij gegeven, juist is?

A. Ik kan het invoeren van gehouwen steen uit het buitenland niet zoozeer afkeuren. In den drukken tijd zijn er toch al steenhouwers te weinig, en wordt daarvan door hen toch al misbruik genoeg gemaakt. Nu zou ik erg bang zijn, dat, wanneer alles hier gehouwen moest worden, het nog veel erger zou zijn.

6709. V. Hoeveel weegt, naar uwe schatting, gemiddeld de aan de carrière bewerkte steen minder dan de ongehouwen steen?

A. 500 op de 10,000 kilogrammen.

6710. V. Ons is gezegd, dat, wanneer ongehouwen steen bewerkt wordt, er niet meer dan één derde netto overblijft. Dat is dus erg overdreven?

A. Zeker.

6711. V. Zoodat de eerste door Vollemans genoemde omstandigheid niet doodend kan zijn voor het vak tengevolge van het verschil van vracht?

A. Neen.

6712. V. Wordt er dan misschien in het buitenland lager loon betaald dan hier?

A. Ja.

6713. V. Kunt gij daaromtrent cijfers noemen?

A. Het is alles aangenomen werk. Zij verdienen ongeveer een franc of 4 per dag. Hier verdienen ze ongeveer f 2.60 in uurloon.

6714. V. Dit verschilt toch ook niet zóó belangrijk, dat de concurrentie van het buitenland doodend zou kunnen wezen, niet waar?

A. Neen.

6715. V. Doch de menschen werken bij u ook in aangenomen werk, evenals in het buitenland?

A. Ja.

6716. V. Hoeveel maken ze dan gemiddeld per dag?

A. f 3.— à f 3.50.

6717. V. Nu blijkt het verschil toch heel wat grooter. Doch niettemin acht gij, met het oog op het verschil in vracht en in loon, den toestand van het steenhouwersvak, wat de concurrentie met het buitenland aangaat, niet in hooge mate bedenkelijk?

A. Neen. Ik zou niet weten, hoe wij zonder die concurrentie met ons werk zouden kunnen klaar komen.

6718. V. Zoudt gij een wettelijken maatregel, waardoor de invoer van bewerkte steen bemoeijlikt of onmogelijk gemaakt werd, dus niet goedkeuren?

A. Neen.

6719. V. Gij zoudt denken, dat gij er wellicht tijdelijk bij kondt profiteeren, maar dat het toch voor het vak niet goed zou zijn?

A. Ja.

6720. V. Maar wat nu het aannemingsstelsel betreft, oordeelt gij, dat het tegen elkaar inschrijven voor den laagst mogelijken prijs, gedreven tot de punt van de naald, bedenkelijk is voor patroon en werkman beiden?

A. Dat is zoo. Ik geloof, dat het voor den patroon nog het slimst is.

6721. V. Ziet gij er dikwijls over den kop gaan?

A. Ja.

6722. V. Hebt gij wel eens gedacht over maatregelen om dit te keer te gaan?

A. Zoover heb ik er nooit over gedacht.

6723. V. Meent gij, dat bij het heerschende stelsel slechter wordt gewerkt, dan anders het geval zou zijn?

A. Zeker; de architect moet wel een oog dicht doen, als het werk op tijd af zal zijn.

6724. V. Met dat zwaard van den fatalen termijn boven uw hoofd, moet gij dus wel eens met de zweep er achter zitten?

A. Ja; maar dat dit van mij bij uitzondering gezegd wordt, vind ik niet mooi. Ik heb overal gewerkt, maar gezien, dat het wel anders toeging dan bij mij. Het is mijn karakter niet om er met de zweep achter te zitten, en daarom vind ik het leelijk zoo over iemand te spreken.

6725. V. Ik neem dat aan, ik kan het niet beoordeelen; maar gij erkent toch, dat gij, onder den druk van het aannemingsstelsel, den werkmans, dikwijls meer drijven moet, dan gij eigenlijk met uw hart kunt overeenbrengen?

A. Soms tijds wel, dat is waar.

6726. V. Gij zoudt het dus wenschelijk vinden, dat voortaan bij uitbestedingen door nauwkeurig toezicht van den architect zulk ellendig drijven werd tegengegaan?

A. Dat zou een mooie zaak zijn.

6727. V. Hoe denkt gij over het adres aan den Gemeenteraad omtrent het opnemen in bestekken van gemeentewerken van de bepaling van een maximum-werktijd met een minimum-loon?

A. Dat zou ik afkeuren. Er zijn menschen onder de werklui, die dat waard zijn, maar in het steenhouwersvak zijn er een boel, die er misbruik van maken, als zij weten niet gemist te kunnen worden.

6728. V. Gesteld die bepalingen komen in de bestekken van gemeentewegen, dan zullen zij ook wel in de andere bestekken komen, want het voorbeeld zal navolging vinden. Men zal dan een vast tarief krijgen zoowel van loon als van arbeidsduur, waaraan de aannemers zich zullen moeten houden. Er zal dus een teugel gelegd zijn aan het streven, dat er nu is — en dat gij zelf afkeurt — om maar zoo laag mogelijk aan te nemen om maar wat te hebben.

Zou dat beginsel, in verband met uw eigen verklaringen, geen toejuiching bij u vinden?

A. Men zou den tijd voor de bestedingen ook langer moeten maken.

6729. V. Dat zou immers van zelf het gevolg zijn, wanneer de aannemers gebonden waren aan loon en arbeidsduur?

A. Ja, dan geloof ik, dat het er niet kwader op zou worden.

6730. V. Zou ook dan de concurrentie met het buitenland geen overwegend bezwaar voor u zijn?

A. Neen.

6731. De heer **Kolkman**: Hebben alle bazen ook zooveel last met hun volk, als gij?

A. Ja.

6732. V. Zijn die steenhouwers-gezellen dan zoo'n ongebonden troep, die minder zijn dan andere ambachtslieden?

A. Dat schijnt wel; het zijn luidjes, die heeren zonder kunnen zijn, als zij wilden. Als zij 17 of 18 gulden in de week ontvangen, dan heb ik wel gehoord, dat de vrouw maar een gulden of acht krijgt, terwijl de man niet eerder weer begint te werken dan als het geld op is.

6733. V. Als die menschen werkten op den tijd, dat zij moesten, zoudt gij dan uw werk af kunnen?

A. Ja, dat zou wel gaan.

6734. V. Het ligt dus voor een groot deel aan de menschen zelf, dat het vak zoo slecht is?

A. Ja.

6735. V. Getuige Vollemans, maakte op ons den indruk, voor zijn gezin heel wat over te hebben, uitstekend voor zijn kinderen te zorgen en hun zoo goed onderwijs te doen geven als hem maar mogelijk was; een van zijn jongens was dan ook reeds teekenaar bij den heer Van der Steur. Nu hooren wij echter van u, dat die man nog al aardig aan den drank is en wel dronken bij u komt.

A. Ja, dat is zoo.

6736. V. Het scheen toch een flinke kerel, toen hij hier voor ons was.

A. Ja, hij is een engel, als men hem hoort; hij kan mooi praten, maar hij deugt niet.

6737. V. Hij kan dus volgens u als type dienen van den slechten werkmans, dien gij geschetst hebt?

A. Ja.

6738. De **Voorzitter**: Maar is het toch geen feit, dat hij zich groote offers getroost om zijn jongens bijzonder goed te laten leeren?

A. Hij heeft vroeger in Rotterdam gewoond, en een jongetje van hem is daar op de ambachtsschool geweest. Toen hij nu in Haarlem kwam, is die jongen een poosje nog in Rotterdam gebleven, maar later is hij toch ook in Haarlem gekomen. Een van de opzichters, Van der Spek, heeft toen zijn best voor den jongen gedaan bij mijnheer Van der Steur, en die heeft hem geplaatst, nadat hij bij mij geïnformeerd had naar den vader. Ik had hem gezegd, dat het met dezen nog al ging, omdat hij toen toevallig nog al goed was.

6739. De heer **Kolkman**: Hij vertelde ons onder andere, dat hij bij n in een varkenshok stond te werken. Hij zeide slechts aan den ingang recht op te kunnen staan, maar dat hij, verder op, een paar pannen uit het dak moest nemen om te kunnen staan. Is dat niet juist?

A. Het is een wagenloods, en wanneer hij daarin ging, deed hij het uit eigen wil.

6740. V. Hij zeide, dat hij anders, op het terrein, stond te braden of te zwemmen.

A. Er was toch een goede loods.

6741. *V.* Hij zeide ook, dat zijn vrouw evengoed kou rekenen als hij, en wist hoeveel uren hij werkte. Wanneer hij nu drinkt, dan kan hij of niet alles thuis brengen, of hij moet aangenomen werk hebben, waarvan zijn vrouw niets weet.

A. Ik weet, dat hij in eene week drie dagen dronken is geweest, dus dan begrijp ik de berekening van zijn vrouw niet.

6742. *V.* Kent gij het huishouden van Vollemans?

A. Neen.

F., BAAS.

A. KERDIJK, Voorzitter.
KOLKMAN.

W. M. VISSEB.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van Alexander Johannes Bronkhorst,
oud 49 jaar, behanger en matrassenfabrikant,
te Haarlem.

6743. De Voorzitter: Heeft niet tot voor korten tijd bij u gewerkt zekere Taekema?

A. Ja, hij is sedert ongeveer 1 maand bij mij van daan.

6744. *V.* Heeft die geruimen tijd bij u gewerkt?

A. Circa 12 jaar.

6745. *V.* Is dat een geschikt en betrouwbaar man?

A. Ja.

6746. *V.* Met hoeveel menschen werkt gij?

A. Ik heb 2 behangersknechts, 1 opgeschoten maatje, 1 beddenmaker, 1 winkelbediende en een paar jongens.

6747. *V.* Zijn er onder de jongens verscheidene onder de 16 jaar?

A. Ik heb er slechts één van 13 jaar.

6748. *V.* Hebt gij voor dien jongen een arbeidskaart?

A. Neen.

6749. *V.* Hangt er in uw werkplaats geen lijst, waarop de naam van dien jongen staat?

A. Neen.

6750. *V.* Hoe lang werkt die jongen?

A. Hij komt 's morgens om 8 uur en blijft tot 12 uur, en dan weder van 1½ uur tot 's avonds 7 uur. Maar hij is alleen voor de boodschappen.

6751. *V.* Blijft hij somtijds niet later?

A. Een enkelen keer misschien, maar toch zeer zelden, want de meeste boodschappen worden overdag gedaan.

6752. *V.* Taekema zeide, dat er, nu eenige maanden geleden, twee jongens bij u op de werkplaats waren, één van 16 en één van 14 jaren, die wel eens bleven tot 's avonds 9 of 10 uur.

A. Dat dit in drukke tijden niet geschied is, zou ik niet durven beweren.

6753. *V.* Gij zeidet, dat dergelijke jongens alleen boodschappen verrichten. Verrichten zij niet ook arbeid in de werkplaats?

A. Wanneer zij ambitie in het vak hebben, kunnen zij, wanneer er geen boodschappen zijn, wat van de knechts aannemen en zoo langzamerhand het vak leeren.

6754. *V.* Dus wordt er door den jongen, voor zoover hij geen boodschappen doet, wel degelijk ook gearbeid in de werkplaats. Was het u niet bekend, dat, volgens de wet, jongens beneden de 16 jaren niet door u in het werk mogen worden gehouden, tenzij gij een arbeidskaart voor hem hebt en er op uwe werkplaats een arbeidslijst hangt?

A. Dat was mij niet bekend.

6755. *V.* Gij weet toch, dat er een arbeidswet bestaat?

A. Ja.

6756. *V.* Is er nooit van wege het Gemeentebestuur iemand bij u geweest om te vragen, of gij jongens op uwe werkplaats hadt?

A. Nooit.

6757. *V.* Hadt gij er nooit over hooren spreken?

A. Neen.

6758. *V.* Komt dat op de werkplaats zijn van den jongen ook wel voor in de latere avonduren?

A. Zoo ver mij bekend is, niet. Hij kan naar huis gaan, als hij de boodschappen gedaan heeft.

6759. *V.* Het komt hierop neer, dat gij u niet aan de wet gehouden hebt, maar dat er niemand bij u geweest is om er u attent op te maken?

A. Ja.

6760. *V.* Uw vak, het matrassen maken en bedden reinigen, behoort zeker niet tot de aangenaamste, niet waar?

A. Dit vind ik ook niet.

6761. *V.* Er ontstaat zeker veel stof bij het reinigen van bedden?

A. Ja.

6762. *V.* Worden de ramen dan open gezet?

A. Ja, doch er mogen niet te veel veeren weg-vliegen.

6763. *V.* Taekema zeide, dat de lucht veel te wenschen overliet, doch dat de ramen niet opengezet mochten worden, opdat er geen pluizen zouden vallen op de plaats, waar de duiven van den patroon zijn.

A. Dit is het geval aan den achterkant, waar de kapok gevuld wordt. De ramen mogen alleen boven open gezet worden, want al waren er geen duiven, dan zou ik dat stof toch niet op de binnenplaats kunnen velen.

6764. *V.* Is het dag minder juist, wat door Taekema medegedeeld werd, dat de lucht zooveel te wenschen overlaat, omdat de ramen niet behoorlijk opengezet mogen worden?

A. Taekema heeft er nooit over geklaagd.

6765. *V.* Hoe wordt beddegoed, dat van besmettelijke zieken afkomstig is, gereinigd?

A. Ik heb machines om de bedden uit te stoomen, de veeren te koken en weer te drogen.

6766. *V.* Taekema zeide, dat de matrassen, die gezuiverd moeten worden, niet naar Rotterdam gestuurd worden, waar er een goede inrichting voor is, maar bij u blijven en bewerkt moeten worden, zonder behoorlijke inrichting, waardoor de werkmans dikwijls met de gevolgen van besmettelijke ziekten heeft te kampen.

A. De besmette matrassen gaan naar Gogarn te Rotterdam. Die verklaring was dus onjuist.

6767. *V.* Hoe is het met de verwarming 's winters?

A. Op de kamer, waar de droogmachine staat voor de veeren, is het altijd warm. Bovendien kan de beddenmaker gaan zitten, waar hij wil, want ook in de kamer daarnaast is het voldoende warm.

6768. *V.* Taekema verklaarde toch, dat hij soms naar beneden in den winkel moest gaan om zich te warmen.

A. Mij heeft hij er nooit over geklaagd.

6769. *V.* Kan hij bedoeld hebben, dat het andere personeel, de stoffeerdere, reden van klagen hadden?

A. Dat zou kunnen zijn; maar waar die zitten, brandt, als het koud is, een gastoestel.

6770. *V.* Kunt gij dus verklaren, dat de verwarming op uwe werkplaatsen eene betamelijke is?

A. Zij hebben mij nooit geklaagd, dat het er niet goed was.

6771. *V.* Gij weet wel, dat er soms reden tot klagen is, ook al worden de klachten tegen den patroon niet geuit. Wat zoudt gij zeggen, als gij er zat als knecht?

A. Och, ik kan overal nog al goed tegen, vermoedelijk omdat ik niet veel gewend ben. Toen ik bij anderen werkte, was daar ook geen kachel.

6772. *V.* Dus gij hadt het ook altijd koud?

A. Ze hebben het ten minste bij mij beter; ik heb nog nooit iets gezegd, als zij dat gastoestel aanstaken, wanneer zij het koud hadden.

6773. *V.* Gij gebruikt jongens voor het wolven van paardehaar en het uitpluizen van zeegrasmatrassen, is het niet?

A. Ja.

6774. *V.* Zijn die beneden de 16 jaar?

A. Och, dat wisselt zoo af; nu hebben wij den een, dan den ander.

6775. *V.* Het is een ongezond werk, niet waar?

A. Ik geloof het wel.

6776. *V.* Beamt gij den wensch, door Taekema geuit, dat tegen het verrichten van dergelijk ongezond werk door jongens voorschriften moesten worden gegeven?

A. Dat zou ik wel wenschelijk achten, zeer sterk zelfs, want het is ongezond. Dat werk komt bij mij trouwens niet veel voor.

6777. *V.* Geloof gij, dat bij anderen, waar dan dat werk meer voorkomt, ook geregeld jongens daarvoor worden gebruikt?

A. Ja, want het werk wordt te duur om daarvoor knechts te gebruiken.

6778. *V.* Waar gebeurt dat werk bij u? Ook in het achtergedeelte, waar de ramen niet open kunnen?

A. Het zeegraspluizen gebeurt op een zolder, waar de ramen dag en nacht open staan. De ramen kunnen overal open, behalve aan den achterkant, maar daar zijn weer twee deuren, die open gaan om den stoom uit te laten.

6779. *V.* Wat verdient een matrassenmaker?

A. Taekema had eerst *f* 13 in de week, maar later 16 cts. per uur; hij had dat zelf liever, nu was hij vrijer.

6780. *V.* Betaalt gij overigens weekloonen?

A. Toen ik begon, gaf ik weekloonen, maar ik houd meer van uurloon. Ik betaal nu 17 centen per uur. Een helper heb ik, die *f* 7 per week verdient.

6781. *V.* Gij hebt als behanger in drukke tijden zeker buitensporig veel te werken?

A. In den laatsten tijd niet, want een behangers- en beddenmakersbaas, die vroeger bij mij gewerkt hebben, doen met hunne helpers veel werk voor mij.

6782. *V.* Zoodat gij thans niet meer dag en nacht behoeft te laten werken?

A. Neen, des Zondags ook niet.

6783. *V.* Werken die menschen, welke u thans helpen, wel dag en nacht en 's Zondags in den drukken tijd?

A. Dat weet ik niet.

6784. *V.* Zoodat het mogelijk is, dat het kwaad alleen verplaatst is?

A. Dat durf ik niet zeggen. De behangers werken zeker niet 's nachts of 's Zondags, want dat geschiedt bij de klanten.

6785. *V.* Maar het naaien van kleeden b. v. geschiedt toch aan den winkel?

A. Ja; doch er is in het geheele jaar slechts één nacht gewerkt voor het naaien van een kleeed, maar dat geschiedde met goevinden van de knechts.

6786. *V.* Worden zij voor dat nachtwerk hooger betaald?

A. Neen.

6787. *V.* Uw menschen werken tegenwoordig dus veel minder des nachts, en hunne verdiensten zijn dientengevolge ook geringer. Geloofst gij, dat zij niettemin blijde zijn, dat zij niet meer des nachts behoeven te werken?

A. Zij doen het niet gaarne en offeren liever hunne meerdere verdiensten op.

6788. *V.* Vindt gij dat natuurlijk, omdat er door het nachtwerk te veel van hun lichaam gevorderd wordt?

A. Ja.

6789. *V.* Gij wordt thans geholpen door anderen. Hadt gij echter vóór dien tijd nooit eens met uwe klanten gesproken en hen verzocht u wat meer tijd te geven, zoodat gij uw menschen niet behoefdet af te beulen? Hebt gij nooit tegen de dames gezegd: „weet gij wel, dat uw kleeed gelegd wordt ten koste van de Zondagsrust of de nachtrust van de menschen“?

A. Dat heb ik niet gezegd.

6790. *V.* Het ligt voor de hand, dat degenen, die bij u iets komen bestellen, er niet zoo over nadenken, wat de gevolgen van die bestelling zijn voor den werkmans. Geloofst gij intusschen, dat, wanneer de behangersbazen te zamen het publiek opmerkzaam maakten op den ongelukkigen arbeidstoestand, waarin in den drukken tijd de behangers verkeerden, iets in de goede richting zou kunnen bereikt worden?

A. Dat zou ik wel denken.

6791. *V.* Ons is gezegd, dat daar geen beginnen aan zou wezen; dat er zelfs strenge Christenen zijn, die er niet om malen, of anderen op Zondag moeten werken. Hebt gij ook zulk een pessimistische opvatting?

A. Neen.

6792. *V.* Gij meent integendeel, dat men door het werken op de publieke opinie zoo iets zou kunnen bereiken?

A. Wanneer er op de wijze, zooals door u aangegeven werd, een algemeen verzoek uitging van beddenmakers en behangers, om in drukke tijden wat geduld te hebben, dan zou het wellicht geschikt worden.

A. J. BRONKHORST Jr.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROUJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van *Pieter De Graaff*, oud 44 jaar, sjouwerman, te Haarlem.

6793. *De Voorzitter:* Bij welken baas werkt gij?

A. Ik heb geen vasten patroon.

6794. *V.* Zijn er te Haarlem verscheiden patroons?

A. De Vaal en Schrijnders zijn de eenigen.

6795. *V.* Hebt gij veel bij De Vaal gewerkt?

A. De Vaal heeft vaste ploegen, maar wanneer er overtollig werk is, dan neemt hij ook mij en een ander.

6796. *V.* Is het waar, wat ons verteld is, dat De Vaal altijd uitbetaalt in zijn eigen kroeg?

A. Ja.

6797. *V.* Wilt gij ons daarvan het een en ander vertellen?

A. Wanneer De Vaal met 4 of 5 ploegen werkt, en ik kom met de eerste ploeg om 5 uur 's avonds tehuis, dan is de baas niet eerder te spreken vóór de laatste ploeg binnenkomt, wat wel eens een paar uren kan duren. Dan moet ik zoolang in de kroeg wachten, en het spreekt van zelf, dat er dan een glas bier of een borrel gedronken wordt.

Daardoor komt het dan ook, dat baas Schrijnders bij de Katoenmaatschappij het werk heeft gekregen, maar dat is Schrijnders nu weer kwijt.

6798. *V.* Is dat wel zoo?

A. Zeker wel; Schrijnders betaalde al net zooveel als De Vaal. Wanneer deze f 10 voor een lossing kreeg, betaalde hij er f 5 van aan het werkvolk en rekende f 1 per man voor onderhoud van het materiëel. Nu kon de schrijver van mijnheer Van De Poll Schrijnders niet dulden, daar vandaan gelul, en toen is aan het werkvolk gevraagd, bij wien het liever wilde werken. Maar dit was hetzelfde, alleen met dit onderscheid, dat Schrijnders in zijn huis uitbetaalt en De Vaal kroeghouder is. De Katoenmaatschappij heeft nu volk en materialen van De Vaal.

6799. *V.* Wordt dit werkvolk nu toch in de kroeg van De Vaal uitbetaald?

A. Ja. De kwestie tusschen de Katoenmaatschappij en Schrijnders is hoofdzakelijk daardoor gekomen, dat de Katoenmaatschappij een paar man stuurde om te helpen lossen. Dezen konden niet zoo goed voort, en dit gaf moeilijkheden.

6800. *V.* Gij zeydet, dat gij 's avonds gewoonlijk op De Vaal moest wachten voor de uitbetaling. Is hij dan niet thuis?

A. Dit weet ik niet, maar hij is niet te spreken. Doch zoodra de laatste ploeg binnen is, komt hij voor den dag.

6801. *V.* Is hij dan misschien zelf met die laatste ploeg aan het werk?

A. Neen, hij gaat met zijne harddravers toeren. Zelden ziet men hem op het werk. Een enkelen keer komt hij eens kijken.

6802. *V.* Wanneer gij in de kroeg zit zonder iets te gebruiken, wordt u dit dan kwalijk genomen?

A. Dat wil ik niet zeggen. Men kan ook wegloopen.

6803. *V.* Doch gewoonlijk blijft gij er zitten?

A. Ja.

6804. *V.* Wordt er ook 's ochtends jenever mede naar het werk genomen?

A. Ja, 's morgens staat de jenever al klaar voor het volk en men neemt 1 à 2 kan mede.

6805. *V.* Is de winkel dan al open?

A. De herberg niet, maar men kan in het pakhuis er naast komen.

6806. *V.* Is het waar, dat De Vaal dan wel wordt opgepord om den jenever van hem in ontvangst te nemen?

A. Ja, men moet hem wel eens opkloppen.

6807. *V.* Er wordt algemeen veel gedronken door de sjouwers, niet waar?

A. In 't algemeen wel. Men is altijd in de vrije beweging, maar de een is grooter zuiper dan de ander. Ik heb *f* 1 noodig voor drank in de week, maar er zijn er, die *f* 4, *f* 5 verdrinken.

6808. *V.* Gelooft gij, dat het doen van De Vaal dat drinken in de hand werkt?

A. Nu, laatst heeft hij een man, die op de Hooimarkt aan een koleuschip werkte, gesuapt op het halen van een halven kan jenever bij een ander, en toen zei hij: «dat kan je toch bij mij wel halen», en daarop heeft hij dien kerel weggejaagd.

6809. *V.* Heet die man Schagen?

A. Ja, maar dat is een vent van een liederlijk gedrag.

6810. *V.* Zou hij hem gedaan gegeven hebben om zijn wangedrag, of omdat hij de jenever niet bij hem haalde?

A. Ik onderstel het laatste, want De Vaal is zoo'n knappert zelf niet; die heeft maling aan wangedrag, als hij maar iemand heeft voor zijn werk. Ik persoonlijk bedank hem.

6811. *V.* Maar gij werkt toch somtijds bij hem?

A. Ja, bij erge drukte, en tegen meer geld dan zijn vast volk. Hij *f* 4 verdienen en ik *f* 1, dat doe ik niet. Als ik werk aanneem, dan wordt dat gelijkelijk onder de ploeg verdeeld, nadat huur voor schuiten en gereedschap er af is.

6812. *V.* Dus gij schijnt ook wel eens voor eigen rekening te werken. Wat verdient gij wel gemiddeld?

A. Dat hangt af van het soort van werk. Ik kan 30000 steenen op een dag verwerken met 7 man, en dan verdient ieder op zoo'n dag een *f* 3.— soms wat meer, en ook wel eens wat minder.

6813. *V.* Maakt gij tusschenbeide meer?

A. Wij hebben wel eens een klusje, dat meer geeft, maar ook wel eens minder; korte en lange dagen door elkander, kan ik rekenen, dat ik op de dagen, dat ik werk, *f* 2.50 verdien.

6814. *V.* En hoeveel dagen per jaar schat gij vast werk te hebben?

A. Ik heb nu 6 dagen gewerkt in 5 weken tijds, omdat het zoo slap was, maar nu loopt het weer over den kop. Ik kan nu weer *f* 15 verdienen aan een aak steenkolen in een dag of 4, 5; maar wij zitten nu in de steenen van Bekarie, dus dat hebben anderen moeten doen, maar over 1 of 2 dagen is alles weer dood.

6815. *V.* Weet gij, wat gij in 1890 verdiend hebt?

A. Ik heb het niet opgeschreven, maar verleden jaar heb ik het ordentelijk gehad, toen heb ik dag aan dag voor den spoor gewerkt. Ik heb door elkaar verleden jaar wel *f* 2 daags gehad, maar van het jaar heb ik maar *f* 1.50 op zijn hoogst gehad, door elkaar gerekend. Als de vrouw er niet bij uit werken ging, zou het er bedroefd uitzien met mij.

6816. *V.* Als gij goed werk hebt, leeft gij er dan tamelijk breed van, en lijdt gij gebrek, wanneer gij geen werk hebt?

A. Die menschen heb je genoeg, die, als ze van de week 18 of 20 gulden verdienen, er ruim van omspringen, maar mijn vrouw weet dat te overleggen. Als het er aan zit, ga ik 's Zondags met mijn vrouw naar Den Hout en drink ik een glaasje bier. Zoo verteer ik dan hoogstens een gulden, en mijn vrouw besteedt dan een gulden of 8, 9 aan het huishouden — altijd als er geen schulden zijn —, en de rest legt zij weg voor als ik geen werk heb.

6817. *V.* Hoeveel blijft er van zoo'n 18, 19 gulden, in een goede week, in uw eigen zak?

A. *f* 1 of *f* 1.25, al naar het er aan zit.

6818. *V.* Geen 3, 4 gulden?

A. Neen, of er zou een feest moeten zijn, waar ik graag bij wilde wezen, b. v. de kermis. Maar er zijn er genoeg, die op de Turfmarkt in 3 dagen *f* 3 schuld maken.

6819. *V.* Is daar een kroeg?

A. Ja, bij Aalders, daar is het huis voor het Turfdragers-gild.

6820. *V.* Wordt daar op de pof gedronken?

A. Ja.

6821. *V.* Waar rekt gij af, als gij niet bij De Vaal werkt, maar te zamen met anderen voor eigen rekening?

A. Het dichtste bij.

6822. *V.* Maar altijd in een kroeg?

A. Ja, of in een bierhuis; 's morgens gaat men, waar een borrel te koop is, en 's middags, waar ze bier hebben.

6823. *V.* Wordt bij Aalders ook door een baas afgerekend?

A. Neen, maar door de turfdragers. Die Aalders is een heel beste man; als wij zoo'n heele week moeten werken vóórdát wij geld zien, dan geeft die wel *f* 20 voorschot.

6824. *V.* Noemt gij hem daarvoor een besten man? Doet hij het niet om des te meer centen te krijgen voor zijn jenever.

A. Wanneer ik 2 of 3 weken niet gewerkt heb en het ziet er thuis schraal uit, dan is het aardig een klein voorschot te kunnen krijgen. Er zal wel wat eigenbelang bij zijn, want de man begrijpt, dat men bij hem komt afrekenen.

6825. *V.* Het schijnt in Haarlem nog al veel voor te komen, dat de sjouwers, die niet in dienst van den heer De Vaal zijn, te zamen een karwei aannemen van een fabriek of werk?

A. Ja.

6826. *V.* Wanneer dat voorkomt, dan betaalt de fabrikant waarschijnlijk aan één het loon van allen, zoodat zij naar de kroeg moeten gaan om het te verdeelen?

A. Juist.

6827. *V.* Zou er bezwaar tegen zijn, dat de fabrikant aan ieder afzonderlijk uitbetaalde?

A. Dat zou zeer goed kunnen, en men zou een einde maken aan het knoeien. Er is ons gezegd door den baas, dat het werk van die scholen aangenomen was voor *f* 0.80 en *f* 0.70, en nu blijkt het, dat de prijs *f* 1 en *f* 0.75 is. Dit geeft van middag weder een kleine revolutie.

6828. *V.* De sjouwers zijn zeker nog al lastige lieden?

A. Ja, het zijn stevige kerels.

6829. *V.* Die veel jenever drinken?

A. Dat is zoo.

6830. De heer Kolkman: Wat gij daar noemdet, is eene oneerlijkheid van dengene, die het werk aannam tegenover zijne kameraden. Gebeuren dergelijke dingen ook niet bij dat voorschot geven door Aalders, zoodat gij *f* 10 krijgt en *f* 12 moet terugbetalen?

A. Dat gebeurt niet. Laatst heb ik *f* 900 ter leen gehad voor een werk, zonder rente te behoeven te betalen.

6831. *V.* Dan moet er zeker nog al wat jenever gedronken worden?

A. Neen, ik woon boven dien geldschieder.

6832. *V.* Zoudt gij het voor de menschen gelukkig vinden, wanneer er nooit mocht worden betaald in kroegen, maar er eene andere gelegenheid bestond om geld te wisselen en te verdeelen?

A. Zeker, dat zou heel flink zijn.

6833. *V.* Is het waar, dat Schrijnders vroeger wel jenever dronk, maar tegenwoordig niet meer?

A. Niets dan bier. Maar hij werkt nu tegelijk met ons op. Hij neemt nog wel aan, maar heeft geen vastigheid meer om van te leven, nu hij mijnheer Van de Poll kwijt is. Bij het kolenlossen voor diens fabriek verdiende hij *f* 2 's daags vast, waarvoor hij niets behoefde te doen dan surveilleeren, en dat deed hij beter dan De Vaal.

6834. *V.* Vond men het aangenaam, dat hij tehuis uitbetaalde?

A. Ja, maar zij kregen bij hem maar eens in de week geld, en bij De Vaal iederen avond.

6835. *V.* Vinden zij op dien grond de uitbetaling bij De Vaal niet aangener?

A. Neen, want dan komen zij niet vooruit. Wanneer zij bij De Vaal een paar borrels gedronken hebben, dan hebben ze geld, en dan is het: «komaan, laten wij nog eens een deur opensmakken!»

P. DE GRAAFF.

A. KERDIJK, Voorzitter.
KOLKMAN.
W. M. VISSER.
J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROIJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Johanna Geertruida Van Leuven, geb. Groeneveld, oud 59 jaar, kleërbleekster, te Haarlem.

6836. De Voorzitter: Hoeveel personen hebt gij in uw dienst?

A. 8 meiden en 2 knechts.

6837. *V.* Zijn die meiden allen ongehuwd?

A. Ja.

6838. *V.* Wonen ze bij u aan huis?

A. Ja. Een is er thuis en slaapt bij hare ouders.

6839. *V.* Is het gebruikelijk, dat de meiden bij den bleeker aan huis zijn?

A. In de buitenbleeken in Heemstede en Bloemendaal krijgen ze kostgeld.

6840. *V.* Hoe komt dat?

A. Ik weet het niet. Ik zou ze liever buiten mijn huis hebben, hoewel daar tegenover staat, dat men ze beter kan controleeren, indien men ze aan huis heeft.

6841. *V.* Wat gelooft gij, dat de meisjes zelf liever hebben?

A. Ik denk, dat ze liever bij den bleeker aan huis wonen, omdat dit voordeliger is.

6842. V. Wat krijgen ze, indien dit niet het geval is?

A. f 6.—

6843. V. En wanneer zij inwonen, zooals bij u?

A. Een krijgt er f 3.—, drie f 2.75. Degeen, die het minste krijgt, heeft f 1.—. Dit is echter een kleine meid.

6844. V. Werken ze al jong mede?

A. Zij doet gering werk. De moeder vroeg mij, of ik het meisje houden wilde, al was het maar voor 14 stuivers. Ik heb dat gedaan, doch er bij gezegd, dat ze 's avonds niet uit mag.

6845. V. Hebben de groote meisjes 's avonds vrij?

A. Ja. Ze gaan eerst eten, wanneer het werk afgelopen is, en hebben dan vrij. Ze gaan 's avonds wel eens uit, doch dikwijls blijven ze ook thuis aan de tafel zitten.

6846. V. Wordt er 's avonds ook warm eten gegeten?

A. Ja. 's Avonds wordt hetgeen 's middags is overgeschoten opgegeten, en wanneer dit niet voldoende is, worden er versche aardappelen bijgekookt, benevens karnemelkpap.

6847. V. De middagpot bestaat zeker uit aardappelen en groente?

A. Ja, en vleesch of spek.

6848. V. Tot hoe laat wordt er gewerkt?

A. Tot 7 uur.

6849. V. Sedert wanneer?

A. Sedert Nieuwjaar en verleden jaar af en toe.

6850. V. Is dat dadelijk na 1 Jan. 1890 zoo geworden?

A. Dat kan ik waratje niet zeggen.

6851. V. Is er iemand bij u geweest om u te zeggen, dat het zoo moest?

A. Ja, Mijnheer Struve.

6852. V. Is er ook iemand van de gemeentelijke politie bij u geweest?

A. Ja, vóór 14 dagen.

6853. V. Vroeger liet gij zeker werken tot 8 uur?

A. Ja.

6854. V. Wordt het nu nooit later dan 7 uur?

A. Ja, wel bij groote heilige dagen, Kerstmis, enz.; als er 2 of 3 Zondagen achtereen kwamen, werd het wel wat later, maar niet erg veel. Maar daarvoor heb ik geen permissie gevraagd.

6855. V. Gij schijnt te weten, dat gij ook thans in bijzondere omstandigheden wat langer moogt werken, mits met uitdrukkelijk gevraagde vergunning. Zoudt gij niet beter doen, daarvoor permissie te vragen?

A. Wel zeker, dat zal het beste zijn.

6856. V. Werken de mannen later dan de vrouwen?

A. Neen.

6857. V. Hebt gij uw personeel moeten uitbreiden?

A. Ja, dit jaar met 2 menschen, en verleden jaar al af en toe met één.

6858. V. Heeft uw zaak dan meer uitbreiding gekregen?

A. Neen, die is al op dezelfde hoogte gebleven.

6859. V. Is het dus een gevolg van de arbeidswet?

A. Ja.

6860. V. Maar gij zeidet, dat gij reeds verleden jaar twee menschen meer hadt genomen. Dat was toch niet in verband met de nieuwe wet?

A. Toen hadden wij de wet ook al.

6861. V. Maar gij hielt er u niet aan?

A. Den meesten tijd hielden wij op om 7 uur.

6862. V. Een van uwe meisjes zeide ons, dat er geen personeel bijgekomen was; was dat een vergissing?

A. Dat is onjuist; maar die vrouw, Kaatje Warmer, is ook maar af en toe ingevallen.

6864. V. Biedt ten slotte de wet u overwegende bezwaren?

A. U begrijpt, het is voor ons nooit mooi, want de menschen vragen ons nooit, of wij klaar kunnen komen, het moet gereed zijn.

6865. V. Gij hebt straks gezegd, dat er meisjes zijn, die 's avonds de straat op gaan, maar dat er ook zijn, die wat gaan zitten naaien. Vindt gij het nu niet gelukkig, dat die laatstbedoelde meisjes om 7 uur uit kunnen scheiden?

A. Ja wel, maar wij hebben er den last maar van.

6866. V. Het is zeker vaak niet plezierig, dat men niet doen kan, wat men wil; maar voor het verdere leven van de meisjes vindt gij toch ook de bepaling gelukkig?

A. O ja, heel gelukkig; maar niet voor degenen, die zijn zooals het meerendeel, die worden eer slechter dan beter op straat. Zij moeten bij mij om 10 uur thuis zijn, maar ik heb meermalen op moeten blijven zitten tot half 12, hoewel ik graag naar bed zou gaan zijn.

6867. V. Is dat eerst sedert Januari zoo, of was dat vroeger ook?

A. Neen, dat was vroeger ook zoo, maar niet zoo erg als tegenwoordig. Ik houd het er voor, dat alles hoe langer hoe erger wordt.

6868. V. Omdat de wet nu beveelt, dat de arbeid om 7 uur ophoudt, of omdat de menschen meer neiging krijgen om uit te gaan?

A. Ik ben nu 27 jaar op de bleek, maar in het begin hadden wij daar geen last van.

6869. V. Begrijp ik u goed, dat gij niet wilt zeggen, dat het sedert Januari zooveel erger is, maar dat in de latere jaren de toestand ongunstiger is, dus dat de verandering ten kwade niet het gevolg is van de bepalingen der nieuwe wet?

A. Ja, dat geloof ik ook niet; maar hoe meer vrijheid die meisjes krijgen, hoe erger ik geloof, dat het wordt.

6870. V. Er zullen toch ook wel goeden onder zijn, en voor die geldt toch, denk ik, uwe vrees niet?

A. Neen, het zou wel jammer wezen, als ze allen zoo waren. Er zijn ook goeden onder, maar een heele boel dengen er niet.

De Wed. W. VAN LEUVEN.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Cornelia Van Kimmernaede, geb. Emmers, oud 56 jaar, kleerbleekster, te Haarlem.

6871. De Voorzitter: Met hoeveel menschen werkt gij?

A. Met 5 vrouwen, 1 knecht, 1 zoon van mij en ik, zei de gek.

6872. V. Zijn er onder die vrouwen getrouwde?

A. Neen.

6873. V. Welken leeftijd hebben zij?

A. Van 17 tot 23 jaar.

6874. V. Wonen die allen bij u aan huis?

A. Ja.

6875. V. Vindt gij dat beter, dan dat zij bij u inwonen?

A. Wanneer ik het gedaan kon krijgen, had ik ze liever buiten de deur. Ik heb dit verleden jaar geprobeerd, maar zij bedankten mij, zij wilden liever in den kost zijn.

6876. V. Waarom gelooft gij, dat zij liever bij u blijven?

A. Omdat zij dan beter eten, betere ligging, enz. hebben dan bij zich thuis.

6877. V. Wanneer zij bij u wonen, dan mogen zij des avonds zeker niet uitblijven zoo lang zij willen?

A. Zij moeten 's avonds om 10 uur thuis zijn, maar gewoonlijk komen zij later. Na 11 uur doe ik echter niet meer open; dan moeten zij maar naar huis gaan en zorgen, dat zij om 6 uur weder op haar werk zijn.

6878. V. Komt dat nog al dikwijls voor?

A. Des Zondags gebeurt dat nog al.

6879. V. Geloof gij dan, dat ze den avond thuis bij hare ouders doorbrengen?

A. Neen, hier of daar. Vroeger, toen zij tot 8 uur werkten, waren zij eerst tegen 9 uur met eten klaar en kwamen zij beter op tijd thuis. Het is thans schraal met het volk.

6880. V. Is er niet veel liefhebberij voor uw vak?

A. Neen.

6881. V. Gaan zij liever uit dienen bij de burgers?

A. Ja, want de bleekersmeiden zijn niet erg in aanzien.

6882. V. Dat er zoo weinig volk te krijgen is, is voor u lastig; maar gelooft gij niet, dat het, eengelukking verschijnsel is, dat zij liever uit dienen gaan, dan op de bleekerij te werken?

A. Ja zeker.

6883. V. Gij zeidet zooeven, dat men voor bleekersmeiden den neus ophaalt; gelooft gij, dat dit terecht geschiedt, omdat zij over het algemeen lager staan in gedrag dan de dienstmeisjes?

A. Er zijn er wel onder, maar er zijn er ook bij, die quizendmaal knapper zijn dan dienstmeisjes.

6884. V. Dan zijn er zeker ook onder, die 's avonds wel degelijk naar huis, naar haar ouders gaan?

A. Er zijn goeden en kwaden.

6885. V. Werken zij tot 8 uur?

A. Neen, tot 7 uur. Verleden jaar is de heer Struve uit Haarlem bij mij geweest en heeft toen tegen mij gezegd, dat zij niet langer dan tot 7 uur mochten werken. Toen de nieuwe wet kwam, heb ik het eerst een poosje gedaan, en toen weder niet, maar mijn burendeden het wel, en toen ben ik er ook weer mede begonnen. Wanneer de meisjes om 6 uur moeten beginnen te werken, moet ik aanhoudend bij haar aan de deur kloppen om ze wakker te krijgen, en dat maakt mij voor den geheelen dag al kwaad. Maar nauwelijks heeft 's avonds de klok 7 uur geslagen, of de oudste meid roept al: «meisjes, uitscheiden!»

6886. *V.* Gij zegt, dat gij u in het begin aan de wet gehouden hebt. Was er toen vooraf iemand van de politie bij u geweest?

A. Neen, ik heb nooit iemand van de politie gezien, maar ik had het op den brief gelezen.

6887. *V.* Hebt gij een arbeidslijst hangen?

A. Ja, een lijst met den naam van mijnheer Jordens er onder gedrukt.

6888. *V.* Is er werkelijk nooit iemand van gemeentewege bij u komen kijken?

A. Bij mij nooit, wel bij mijne bureu. Wanneer ik echter mijn volk langer moet laten werken, zien ze er graag een penning voor, en dat kan er tegenwoordig niet meer af. Het jonge volk werkt trouwens weinig tegenwoordig. Er gaan veel feestdagen af, en met de kermiss hebben ze ook een paar dagen vrij.

6889. *V.* Hebt gij tegenwoordig meer menschen in uw dienst, dan toen gij tot 8 uur werktet?

A. Neen.

6890. *V.* Hebt gij nu evenveel werk?

A. Ja.

6891. *V.* Kunt gij het toch in denzelfden tijd klaar spelen?

A. Vrijwel. Veel schade lijd ik er niet bij.

Toen zij van 6—8 uur werkten, gingen ze 's morgens van 8—9 uur ontbijten, om half elf koffiedrinken en om 1 uur eten. Om 5 uur rustten ze dan weer tot kwart voor 6 uur. Nu eten ze 's middags een kwartier korter en krijgen geen koffie meer in den namiddag.

6892. *V.* Zij werken dus feitelijk evenveel uren als vroeger?

A. Ja.

6893. *V.* Zoodat gij het in uw zaak best zonder meer personeel kunt bolwerken?

A. Ja.

6894. *V.* Gij hebt straks gezegd, dat er goeden en kwaden onder de bleekersmeiden zijn. Vindt gij het voor de goeden nu niet gelukkig, dat ze 's avonds wat meer vrijen tijd hebben?

A. Dit kan wel, maar ik zou ze toch liever aan het werk houden.

C. VAN KIMMENAEDÉ geb. EMMERS.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Jacobus Johannes Koehorst**, oud 26 jaar, administrateur op de stoom- wasch- en bleekinrichting van den heer Van Dieren Bijvoet, te Bloemendaal.

6895. De Voorzitter: Is die inrichting tamelijk nitgebreid?

A. Ja, hoewel ik haar wel driemaal grooter wenschte. Er wordt, om daartoe te komen, een nieuwe fabriek gebouwd.

6896. *V.* Hoe talrijk is het personeel?

A. 15 mannen en 25 vrouwen.

6897. *V.* Ook jeugdige?

A. Neen, die kunnen in de Hollandsche wasscherij niet gebruikt worden. Onze fabriek wordt nu echter ingericht volgens de nieuwste toepassingen, die in Duitschland en Engeland in zwang zijn, en alsdan zullen wij ook meisjes in dienst kunnen nemen van 14, 15 jaar en oudere, uitsluitend voor het merken van het goed, een licht werkje dus.

6898. *V.* Hoeveel van de vrouwen, welke er nu werken, zijn gehuwd?

A. Een er van.

6899. *V.* Wonen de meisjes bij den heer Van Dieren Bijvoet in?

A. De strijksters woonden nooit bij mijnheer in, wel de hangsters of droogsters; maar nu, sinds 14 dagen, is alles buiten de deur, omdat het een fabriek wordt. Voor de gehuwde knechts zijn flinke werkmanshuizen gebouwd à f 1.50 's weeks. Wie daar niet wonen wil, wordt ontslagen. De ongetrouwde knechts kunnen wonen, waar zij willen, maar niet meer bij mijnheer in huis. Voor de meisjes is mijnheer denkkelijk van plan nu een contract te sluiten van vervoer met de omnibus Haarlem—Bloemendaal.

6900. *V.* Wonen de meisjes liever niet bij mijnheer Van Dieren Bijvoet in?

A. De eene wel, de andere niet. Wie geen goed onderkomen heeft, zal liever bij mijnheer inwonen.

6901. *V.* Wat is financieel voordeeliger voor de meisjes?

A. Zie eens, mijnheer, dat is nog al ingewikkeld. De vermeerdering van loon weegt niet op tegen het verlies van kost en inwoning, maar het personeel op de bleekerijen bestaat voor een groot gedeelte uit het meest gewone volk. Ik kan dat zoo zeggen, omdat ik zelf tot de arbeidende klasse behoor en Holland, Engeland en Amerika heb bezocht. Van mijn 13de jaar af ben ik werkmansman en in de 5 jaar, dat ik aan de Amsterdamsche Duinwatermaatschappij te Haarlem was, ben ik op alle bleekerijen geweest, zoodat ik het volk daar heb kunnen leeren kennen. Welnu, daardoor heb ik gezien, dat dit personeel het minst beschaafde is, en hoe minder beschaafd de menschen zijn, hoe meer zij van hunne kinderen willen trekken. De meisjes nu, die bij ouders wonen, die veel van haar willen trekken, wonen liever bij den heer Van Dieren Bijvoet. Maar

wanneer zij uit een huishouden zijn, waarvan de ouders niet het onmogelijke vergen van de kinderen, dan blijven zij liever bij de ouders.

6902. *V.* Zijn de vaders van die meisjes meestal bleekersknechts?

A. Neen.

De bleekers in en om Haarlem zijn voor een groot gedeelte afkomstig uit Noordbrabant. Zij zijn als bleekers-knecht begonnen op de groote bleeken, daarna hebben zij een huisje gehuurd en zijn zelf met den stamper in de hand begonnen als baas wasschen te doen. Toen na verloop van tijd het publiek niet meer aan huis wilde wasschen, gingen die bleekerijtjes met reuzenschreden vooruit, en verdienden de bazen zeer veel geld, maar zij bleven onontwikkeld.

6903. *V.* Werkt naar uwe meening de lage graad van ontwikkeling van de bleekers zelve ongunstig terug op het personeel?

A. Dat geloof ik niet; maar de algemeene opinie is tegeu de bleekersmeisjes.

6904. *V.* Hebt gij hier het oog op het zedelijk gehalte van de meisjes?

A. Een rechtstreeksch antwoord daarop is moeilijk te geven. Er zijn zeer vele nette en fatsoenlijke meisjes onder, maar er zijn er vele, die los van karakter zijn.

6905. *V.* Als gij een volwassen dochter hadt en gij waart arbeider, zoudt gij dat meisje dan naar een bleekerij zenden, of onder de burgers doen als dienstmeisje?

A. Ik zou haar bij burgers in dienst doen.

6906. *V.* Waarom?

A. Omdat zij op eene bleekerij nooit veel goeds leeren.

6907. *V.* Hoe zijn de werkuren bij u geregeld?

A. Van 's morgens 7 uur tot 's avonds 7 uur, met 2 uren rusttijd, dus in het geheel 10 uren.

6908. *V.* Is men niet eerst sedert kort begonnen tot 7 uur te werken?

A. Sedert de arbeidswet in werking is getreden.

6909. *V.* Verklaart gij het dan onjuist, dat men eerst sedert eenige weken 's avonds om 7 uur eindigt?

A. Neen, het is langer. Een enkelen keer moest de heer Van Dieren Bijvoet wel eens langer laten werken, wanneer er een boot van de maatschappij «Nederland» moest vertrekken, waarmede hij een contract heeft gesloten.

6910. *V.* Intusschen heeft juffrouw Kaptein ons toch verzekerd, dat het eerst sedert 4 weken is.

A. Ik kan het niet met juistheid zeggen.

6911. *V.* Sedert vier weken eerst of wat langer, maar in allen gevalle was het toch nog zeer geruimen tijd na de invoering der arbeidswet regel om tot 's avonds 8 uur te werken?

A. Zij waren wel op de bleekerij aanwezig, maar eigenlijk werken was het toch niet.

6912. *V.* Niet «eigenlijk» werken zal dan toch wel werken zijn geweest. Werd het dikwijls wel nog later dan 8 uur?

A. Dat niet.

6913. *V.* Gij weet, dat de arbeidswet met 1 Januari 1890 is ingevoerd. Wil nu eens zoo nauwkeurig mogelijk zeggen, wanneer mijnheer Van Dieren Bijvoet begonnen is haar toe te passen?

A. Op dienzelfden dag, mits het niet bepaald noodig was, dat er werd doorgewerkt.

6914. *V.* Dat wil zeggen: mits mijnheer Van Dieren Bijvoet het niet noodig vond de wet te overtreden?

A. Dat hangt niet van ons af. Vóórdat de arbeidswet begon te werken, bestond het contract met de maatschappij «Nederland» reeds. Wat moest mijnheer Van Dieren Bijvoet nu doen, waar hij geplaatst werd tusschen zijn contract en de wet? Natuurlijk zich, zoo-veel in zijn vermogen was, aan de wet houden.

6915. *V.* Het is dus wel degelijk zooals ik zeide: de wet werd nageleefd, voor zoover de patroon het niet noodig achtte haar te overtreden?

A. Dat kan ik niet toegeven. De wet werd nageleefd, zoolang de heer Van Dieren Bijvoet niet in de onmogelijk was dit te doen.

6916. *V.* Hoe dit zij, nu sedert 4 weken, of wat langer, houdt men zich stipt aan de wet?

A. Ja.

6917. *V.* Hoe komt dat?

A. Omdat vroeger de zaak niet geregeld was. Ik heb gezegd, dat alles geregeld moest zijn, als ik 15 Juli of 1 Augustus de boeken overnam.

6918. *V.* Was er nooit politie geweest om toezicht te oefenen op de naleving der wet?

A. Ik weet het niet.

6919. *V.* Hing er vroeger ook een arbeidslijst?

A. Ja.

6920. *V.* Stond daarop, dat men eindigde om 7 uur?

A. De lijst was aanwezig, maar niet in orde, door de onbekendheid van den heer Van Dieren Bijvoet met dergelijke zaken.

6921. *V.* In hoever niet in orde?

A. De namen en de werktijden waren niet naar behoren ingevuld.

6922. *V.* De lijst behelsde niet voor elk van de personen de uren, waarop zij werkten, in overeenstemming met de wet?

A. Neen.

6923. *V.* Was die lijst gewaarmerkt door den Burgemeester?

A. Dat weet ik niet.

6924. *V.* Was het een gedrukte lijst?

A. Ja, maar zij was ingevuld, gedeeltelijk althans.

6925. *V.* Waar was die lijst vandaan gekomen?

A. Ik denk van het Gemeentebestuur.

6926. *V.* Moet gij thans, nu de wet stipt wordt nageleefd, meer personeel in dienst hebben voor dezelfde hoeveelheid werk?

A. Neen.

6927. *V.* Wordt er minder rusttijd gegeven?

A. Neen.

6928. *V.* Dus er wordt gedurende korten tijd gearbeid?

A. Ja.

6930. *V.* Hoe verklaart gij het, dat in korter tijd door hetzelfde personeel denzelfde arbeid wordt verricht?

A. Toen de heer Van Dieren Bijvoet vroeger om 6 uur ging eten, houd ik het er voor, dat er niet veel meer uitgevoerd werd. Nu ben ik er den heelen dag bij.

6931. *V.* Zoodat de wet, stipt nageleefd, geen schade voor den ondernemer oplevert?

A. Neen, althans indien er geen contracten bestaan.

6932. *V.* Weet gij, dat in bijzondere omstandigheden tijdelijk verlenging van den arbeidsduur kan toegestaan worden?

A. Ja, verleden Vrijdag heb ik daarvan gebruik gemaakt.

6933. *V.* In verband daarmee levert de wet dus geen bezwaar op, ook niet al bestaan er contracten als waarop gij doeldet?

A. In geen geval.

6934. *V.* Hoe denkt gij over de werking van de wet ten opzichte van de meisjes zelve?

A. Voor degenen, die goed willen en huiselijken zin hebben, kan de wet goed werken; maar een meisje kan fatsoenlijk zijn en toch onverstandig, en voor die laatsten is de wet niet nuttig.

6935. *V.* Ondervinden zij, die bij de stampers staan, daarvan niet veel last?

A. Er staan maar een of twee mannen bij. Met Januari echter zullen de stampers vervallen.

6936. *V.* Is het dus onjuist, als juffrouw Kaptein over den last er van klaagde?

A. Die staat er een meter of 4 af; als zij nu klaagt over het geluid, omdat zij misschien zwakke hersens heeft, dan kan zij daarin gelijk hebben, maar in 't algemeen noem ik die klacht overdreven.

6937. *V.* Wat wordt er verdiend?

A. Een waschvrouw heeft *f* 6 zonder kost, een man van *f* 8 tot *f* 14.

6938. *V.* Is *f* 6 het minimum voor de vrouwen?

A. Ja.

6939. *V.* Gij hebt straks gesproken van woningen, die de heer Van Dieren Bijvoet heeft laten bouwen à *f* 1.50 's weeks voor de gehuwde knechts. Hoe is de inrichting van die woningen?

A. Zij bestaan uit een voor- en achterkamer met twee bedsteden, een keukentje en zolder en een privaat, alsmede een keldertje, terwijl er een flinke lap grond achter ligt voor aardappelbouw.

6940. *V.* Is dat veel meer dan de arbeiders voor dien prijs elders in Bloemendaal kunnen krijgen?

A. De arbeiders kunnen anders in Bloemendaal geen woningen krijgen; de menschen verhuren daar meer kamers. Ik zelf kan daar geen woning krijgen, want men vraagt mij daar *f* 300 voor een half jaar voor twee kamers.

6941. *V.* Is er groote lust om in die woningen van den heer Van Dieren Bijvoet te trekken?

A. Ja, er zijn er een paar over, en daarvoor betalen de arbeiders gaarne *f* 2 en *f* 2.50 's weeks.

6942. *V.* Wonen alle getrouwde arbeiders der inrichting zelf nu in die huizen?

A. Ja; de meesterknecht of waschbaas, die al op jaren is, wilde er niet gaan wonen, omdat men, zooals hij zeide, een ouden boom niet verplanten moet, daar hij dan doodgaat, en daarom heeft hij zijn betrekking opgeofferd van *f* 14 's weeks, plus eenige voordeelen met kernis en Nieuwjaar.

6943. *V.* Waar woont het overige personeel?

A. Te Haarlem en te Zandpoort.

6944. *V.* Gij kent zeker wel het type woningen van de Haarlemsche Coöperatieve Bouwvereenigingen, dat verhuurd word voor *f* 1.90 's weeks. Daar in dat bedrag 30 of 40 cts. aflossing zit, komt die huurprijs zoo wat overeen met dien, welke de heer Van Dieren Bijvoet neemt. Wanneer gij nu een vergelijking maakt tusschen dat type van woningen en die van den heer Bijvoet, welke acht gij dan de beste?

A. Achter onze woningen ligt een groote oppervlakte grond; aardappelen kunnen ze b. v. niet verbouwen bij die coöperatieve woningen; maar overigens zijn de huizen zoo wat aan elkander gelijk.

6945. *V.* Is het u bekend, of de heer Van Dieren Bijvoet, deze woningen verhurende voor *f* 1.50, daarmee een behoorlijke rente maakt?

A. Mijns inziens is het te weinig rente. Ik haal zelf de huur op, en niettegenstaande die huizen eerst 14 dagen geleden in goede orde zijn opgeleverd, vraagt nu reeds de een om het bestrijken van den schoorsteen, een ander om schilderwerk, enz.

De heer Van Dieren. Bijvoet is zeer goed voor zijne ondergeschikten, zoodat hij op die wijze de helft van zijn rente weggeeft.

6946. *V.* Hoeveel hebben de huizen gekost?

A. De 13 huizen hebben gekost f 15000.— zonder den grond.

6947. *V.* Zal de nieuw te bouwen fabriek, wat de inrichting betreft, zeer veel beter zijn dan de oude?

A. Zeker.

6948. *V.* Ook wat het werken voor de menschen betreft?

A. Daar is hoofdzakelijk op gerekend.

6949. *V.* Waarin zullen de groote voordeelen bestaan?

A. Dat de menschen niet meer zelf zullen behoeven te werken, maar de machine het voor hen zal doen.

6950. *V.* Zal het eene groote besparing van arbeidskrachten geven?

A. Ik geloof, dat ik een paar personen meer zal noodig hebben, maar ik kan meer wasschen.

6951. *V.* In hoever nog meer zal het verschil tusschen het oude en het nieuwe gebouw zeer groot zijn, ook in het belang van den arbeider?

A. In de nieuwe fabriek zullen ruime lokalen, aangebracht worden, waar goede ventilatie zal zijn, waar vrouwen en mannen behoorlijk van elkander gescheiden zullen zijn, waar alles naar de laatste eischen des tijds in het belang van arbeider en werkgever zal worden ingericht.

6952. *V.* Werken thans mannen en vrouwen samen?

A. Pardon, mannen en vrouwen werken apart, behalve dat vrouw Kaptein in het waschlokaal werkt. In het nieuwe gebouw zullen zij in het geheel niet meer te zamen werken.

6953. *V.* Wordt er in vele wasscherijen nog door mannen en vrouwen samengewerkt?

A. Zeker.

6954. *V.* Tot welke hoogte wordt de temperatuur in de droogkamers gewoonlijk opgevoerd?

A. Dat hangt af van de pijpen. Bij gladde pijpen ongeveer tot 20 gr. C., maar bij geribde pijpen kan 50 tot 60 gr. C. bereikt worden. Er zijn eenige inrichtingen, die zich pas geribde pijpen hebben aangeschaft.

6955. *V.* Moeten de menschen uren lang in zulk een hitte werken?

A. Zij moeten er drie of vier keeren bij elk gedeelte voor een 10 minuten in om het goed na te zien. Wanneer het goed droog is, moeten zij het afnemen.

6956. *V.* Hoe lang duurt dat?

A. Dat hangt af van de grootte der lokalen. Bij onze nieuwe inrichting, met afgeschoten kamer, behoeven de menschen volstrekt niet in de hitte te komen.

6957. *V.* Gij spraakt daareven van inrichtingen; waar geribde pijpen aangeschaft zijn; wilt gij daarmede te kennen geven, dat de hitte daar feitelijk tot 50 à 60 gr. C wordt opgevoerd?

A. Dat niet, maar wel, dat het daar zal kunnen geschieden.

J. J. KOEHORST.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROINAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van Gerrit Balse De Vaal, oud 62 jaar, kolenfactor en koopman, te Haarlem.

6958. De *Voorzitter*: De naam Balse is mij onbekend. Hoe wordt die naam gespeld?

A. Ik weet het niet. Ik kan lezen noch schrijven.

6959. *V.* Hebt gij veel menschen in uw dienst?

A. Dit wisselt nog al af. Soms heb ik er 10, soms 30. Toen ik nog kolen loste voor het gesticht Meerenberg, had ik daarvoor altijd 17 man noodig. Thans loopt de spoor er langs. Ik ben nu nog factor voor de gasfabriek.

6960. *V.* Een gedeelte van uw personeel bestaat uit een zoogenaamde vaste ploeg, niet waar?

A. Ja.

6961. *V.* Hoe talrijk is die?

A. 7 man. Indien er werk is, zijn zij het eerst aan de beurt.

6962. *V.* De verdiensten zijn zeer ongeregeld, als ik het wel heb?

A. Ja, maar zij hebben toch altijd een goed daggeld.

6963. *V.* Hoeveel maken ze op een goeden dag?

A. 54 stuivers. Wanneer ze werken van half 7 tot 5 uur of half zes, krijgen ze 45 stuivers.

6964. *V.* Hebt gij niet nog een ander beroep dan factor en koopman?

A. Ja, scheepsbevrachter.

6965. V. Zijt gij niet ook kroeghouder?

A. Dit doet mijne vrouw.

6966. V. Nu ja, maar feitelijk zijt gij het toch. Gij hebt dus verzuimd dit beroep er bij op te geven.

A. Het patent staat op naam van mijne vrouw.

6967. V. Waar betaalt gij uit?

A. In de kroeg.

6968. V. Moeten de werklui soms niet lang op hun geld wachten?

A. Gelukkig niet. Ik behoef er niet voor naar mijn buurman te loopen, ik haal het geld uit de kast.

6969. V. Ons is uitdrukkelijk gezegd door meer dan één getuige, dat de eerste ploeg, van het werk komende, op de betaling moet wachten tot de laatste ploeg binnen is.

A. Dat is nog nooit gebeurd. Wanneer de menschen van het spoor komen, dan kan 't gebeuren, dat zij om klein geld even de buurt op moeten, maar de eerste ploeg is al lang weg, als de andere komt.

6970. V. Twee getuigen hebben verklaard, dat de menschen soms een à twee uren moeten wachten, en als zij dan aan de juffrouw vragen waar de baas is, dan blijkt het, dat die met zijn harddravers wat aan 't toeren is.

A. Logentaal. Ik heb jaren gewerkt bij de firma Schalkwijk en Goekoop te Amsterdam. Informeer daar naar mij en bij al mijn vast volk, maar wat zoo'n schoft vertelt, raakt mij niet, dat is lastertongenpraat, waar niemand tegen kan. Ik heb tegen mijnheer Van de Poll, die er ook aanmerking op maakte, gezegd, dat het mij onverschillig is, waar het volk betaald wordt, bij hem in de schuur of waar ook.

6971. V. Een ander punt. Is het waar, dat 's morgens vroeg het volk door den stal heen zich al van jenever voor den dag komt voorzien?

A. Dat is onwaarheid, maar ik tel die praatjes niet van een vent, die mij onderkropen heeft, maar om dronkenschap al zijn werk kwijt is.

6972. V. Weet gij wel, wat gij zegt? Door getuigen is verklaard, dat de man, hoewel vroeger gedronken hebbende, in den laatsten tijd geen jenever meer gebruikt?

A. Zoo, waar loopt hij dan dronken van! Misschien van Spaarnewater of de lucht daarvan. Hij woont er nog al dicht bij.

6973. V. Ik herhaal mijn vraag, of gij het volk van drank voorziet, ja of neen?

A. Die bij mij koopt, is welkom, maar van verplichting om dat te doen is geen sprake.

6974. V. Spreekt gij het tegen, dat gij 's morgens vroeg al drank levert, zoodat de menschen door den stal heen dien komen halen?

A. Zeker, wij mogen niet eens vóór 7 uur open doen

6975. V. Juist, dat werd ook gezegd, maar er werd bijgevoegd, dat daarom juist de jenever door den stal werd gehaald.

A. U kan dat laten onderzoeken, maar ik zeg, dat het onwaar is. Sedert 20 jaren heb ik alle fatsoenlijken en grooten in Haarlem bediend, en geen patroon zal iets op mij te zeggen hebben. Mijnheer Van de Poll is er over gevallen, dat ik een herberg had en heeft gezegd: «ruim die kroeg op, dan krijgt gij het werk weer»; maar het huis behoorde mij niet toe, ik had het voor 10 jaar in huur van mijnheer Vergouw aan de Zaan, en in de tweede 10 jaar heb ik er voor f 3000 achter gebouwd. Ik wilde het koopen, toen de huur om was, maar dat wilde de eigenaar niet; daarom heb ik het maar weer voor 10 jaar gehuurd, want door een vergissing van den ouden heer Kist, ten minste zoo zegt de jongeheer mij, kan ik mijn f 3000, die ik verbouwd heb, niet anders krijgen, dan wanneer ik uit het huis ga, zoo heeft de notaris Kist het beschreven. Dus ik kan niet anders aan mijn geld komen, maar anders had ik wel naast mijnheer Van de Poll laten bouwen. Ik kan de vergunning niet wegdoen, want dat is eens anders goed.

6976. V. Is het ook een praatje, dat gij tegen een man, die in uw dienst was, maar bij een ander jenever kocht — het was een liederlijk sujet, dat voegde de getuige er bij — gezegd zoudt hebben: «waarom koopt gij die jenever niet bij mij? Als gij van mij leeft, dan kunt gij ook wel bij mij koopen»?

A. Er zijn er verscheidene in de stad, die ik weggejaagd heb wegens dronkenschap, want u kan wel begrijpen, dat dronken volk het vijfde wiel aan den wagen is bij ons werk, waar men toch al het grootste schuim bij krijgt, waarvan de een dit, de ander dat gedaan heeft.

6977. V. Maar wordt dat niet nog grooter schuim, wanneer de sterke drank als 't ware opgedrongen wordt?

A. Wanneer het was, zooals u verklaart.

6978. V. Ik verklaar niets; ik breng u alleen over, wat anderen gezegd hebben.

A. Ik kan het alleen tegenspreken.

6979. V. Hebt gij aan Arie Schagen niet gezegd, dat hij zijn jenever bij u moest koopen in plaats van bij een ander?

A. Arie Schagen? Die heeft in geen 12 jaar bij mij gewerkt; die heeft nog op het Kerkhof bij mij gewerkt in Amsterdam; dien ken ik best.

6980. V. Zegt gij, dat het onwaar is tegen twee getuigenissen in, welke voor de Commissie zijn afgelegd?

A. Het is niet waar; maar dat zulke kerels hier moeten verklaren tegenover een fatsoenlijk mensch, dat had ik niet gedacht...

6981. V. Arie Schagen is hier niet geweest.

A. Neen, dat begrijp ik wel; ik zou niet weten, wat die hier ook zou moeten doen, maar ik spreek dat tegen, wat u zegt. Als men 62 jaren geworden is, moet men zich niet zou'n last laten aanwrijven.

6982. *V.* Een ander getuige heeft ons toch pertinent verklaard, wat ik u voorhield.

A. Dat zal Dirk Schrijnders gezegd hebben; daar kan ik niet tegen, want die heeft een pesterigen hekel aan mij, omdat hij uit het werk is moeten gaan bij mijnheer Van de Poll. Daar los ik nu weer drie aken steenkool voor.

6983. *V.* Waarom werkt hij niet meer voor den heer Van de Poll?

A. Hij heeft een fout gemaakt, maar ik ben er niet geraakt, omdat mijnheer De Clercq met dat praatje begonnen is. Daardoor ben ik ook bij mijnheer Van de Poll weggeraakt; maar toen mijnheer De Clercq van daag van de verffabriek af was, kreeg ik den volgenden dag al een brief van den directeur dier fabriek, of ik het werk wilde doen, en aan den spoor is toen ook geschreven.

6984. *V.* Heeft men u toen als voorwaarde gesteld, dat gij niet meer in uw kroeg zoudt uitbetalen?

A. Dat gaat tegenwoordig uit van mijnheer Dankers, den schrijver van de fabriek.

Mijnheer Van de Poll was afwezig, toen er kolen aankwamen, en toen moet Dirk 3 mandjes hebben afgewogen en ze weer in de aak hebben gegooid. Daar hebben zij toen moeite over gekregen.

De heer Schröder heeft toen gezegd: «Dirk nemen wij niet meer». Toen is de schrijver bij mij gekomen en heeft mij gevraagd om assistentie in volk en spullen, maar hij voegde er bij: «het werk is voor ons».

6985. *V.* Waarom zeide hij, dat het werk voor de fabriek was, en niet voor u?

A. Omdat men moest wachten tot de heer Van de Poll terugkwam alvorens te beslissen, want het werk was mij afgenomen om dezelfde praatjes als men hier gehouden heeft.

6987. *V.* Wat ik u straks vroeg, was, of de heer Bienfait, toen hij u weder het werk gaf voor de verffabriek, niet de voorwaarde heeft gemaakt, dat gij niet in de kroeg zoudt uitbetalen?

A. Neen.

6988. *V.* Erkent gij niet, dat het voor de hand ligt, dat gij als honder van een kroeg bevorderlijk zijt geweest aan het vele drinken van de sjonwers?

A. Neen, zeker niet. Ik ben tegen het drinken, en die bij mij dronken op het werk is, wordt weggestuurd. Ik heb nu 21 jaar die kroeg, maar de commissaris

van politie zal niet kunnen zeggen, in dien tijd één man dronken bij mij uit de kroeg te hebben zien komen.

6989. *V.* Verkoopt gij nooit sterken drank aan de lieden op het werk?

A. Zeker wel, daar heb ik den drank voor; maar ik zeg niet tegen de menschen, zooals men hier beweerde: «wanneer gij niet zuipt, dan hebt ge bij mij geen werk».

6990. *V.* Dat heeft één man gezegd.

A. Ja, maar één man kan iemand wel aan den galg helpen! Die 's morgens geen jenever hebben wil, behoeft ze volstrekt niet te nemen.

6991. *V.* Dus zij nemen toch jenever van u mee, als zij 'sochtends naar het werk gaan?

A. Wel neen, Mijnheer, ik mag immers 's morgens zoo vroeg niet tappen!

6992. *V.* Uwe eigen woorden zijn geweest, dat zij, die 's morgens geen jenever willen medenemen, dat ook niet behoeven te doen.

A. Dat begrijpt u niet goed, Mijnheer. Er liggen aken vlak voor mijn deur, en nu kan het best gebeuren, dat zij 's morgens, om tien uur, half elf, om een kruik bier of een halven kan jenever komen.

6993. *V.* Gij beweert dus nu, dat zij 's morgens geen jenever medenemen naar hun werk?

A. Wel neen, zij mochten bovendien op het gesticht volstrekt geen jenever meebrengen.

6994. *V.* Juist toen gij op «Meerenberg» werktet, was het toen niet de gewoonte om 's morgens in de vroege jenever mede te nemen?

A. Neen.

6995. *V.* Dus gij verklaart pertinent voor leugens, wat ons is mede gedeeld, 1° dat gij de menschen in uw kroeg op betaling laat wachten, en 2° dat, tijdens gij op «Meerenberg» werktet, 's ochtends in de vroege door het volk jenever werd medegenomen, die dan al vooruit gereed stond?

A. Dat alles heet ik brutale leugens.

G. B. DE VAAL.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj-secretaris.

ZITTING VAN ZATERDAG 29 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDINK, *Voorzitter*.

KOLKMAN.

VISSER.

HEYLIGERS, *Secretaris der Staatscommissie* (bij een gedeelte der verhooren).

Verhoor van **Ignatius Ewaldus Bispinck**, oud 31 jaar, fabrikant van gereede katoenen garens, lid der firma Bispinck Kundert, te Bloemendaal.

6996. De **Voorzitter**: Is de fabriek te Bloemendaal, gelijk ik uit het door een getuige medegedeelde heb begrepen, uitsluitend voor het winden van garens bestemd?

A. Neen, voor opwinden en twijnen.

6997. V. Geschiedt ook het twijnen uitsluitend door vrouwen?

A. Ja.

6998. V. Hebt gij volstrekt geen mannelijk personeel?

A. Een meesterknecht, een werktuigkundige, een stoker en een pakknecht.

6999. V. Hoe talrijk is uw vrouwelijk personeel?

A. Op het oogenblik 23. De fabriek is voor 150 of 200 ingericht. Oorspronkelijk was de fabriek voor het maken van naaigarens bestemd. In 1879—1880 zijn echter de rechten van 5% op die garens afgeschaft, juist toen onze fabriek klaar was. Wij hebben daardoor een ergen klap gekregen en ons na dien tijd meer op het gereed maken van katoenen garens toegelegd.

7000. V. Welken leeftijd hebben de meisjes bij u?

A. Van 12 tot 25 jaar.

Enquête.—Haarlem.

7001. V. Verlaten ze op zekeren leeftijd de fabriek, bijv. om in een dienst te gaan?

A. Heel zelden. Zij zijn bij mij zeer tevreden.

7002. V. Schrijft gij dit hieraan toe, dat zij na den fabriekstijd vrij hebben en in het algemeen meer vrij zijn dan in een dienst?

A. Zeker, maar ook aan de hoogere verdiensten en de goede behandeling, die zij bij mij ondervinden.

7003. V. Zijn de meisjes niet meestal uit Haarlem?

A. Ja.

7004. V. Is dit toeval?

A. Ik geloof het wel.

7005. V. Zou het niet ook daaraan kunnen liggen, dat de Bloemendaalsche bevolking de meisjes niet naar de fabriek wil zenden, terwijl in Haarlem, een grootere stad, dat veroordeel niet zoo sterk is?

A. Dat kan wel zijn.

7006. V. Getuigen hebben zich in ongunstigen zin, zoo niet over uwe fabriek, dan toch over het gaan van de meisjes naar de fabriek, uitgelaten?

A. Dat is leugen, de meisjes staan goed aangeschreven. Maar juist daarop zou ik gaarne nog terugkomen.

7007. V. Daartoe zal ik met genoeg straks gelegenheid geven. Trekt gij de meisjes uit de laagste volksklasse?

A. Neen, een graadje hooger; uit dien stand, waar de dienstmeisjes uit voortkomen, fatsoenlijk maar arm.

7008. *V.* Stelt gij de voorwaarde, dat een meisje, om bij u te kunnen komen, de school moet hebben afgeleerd?

A. Neen, maar de meesten zullen dat wel gedaan hebben, want lezen en schrijven kunnen zij allen. Ik vraag alleen een geboortebriefje.

7009. *V.* Hoofden van scholen hebben er over geklaagd, dat kinderen, die naar fabrieken gaan, zoo dikwijls de school verlaten, vóórdat zij haar geheel doorloopen hebben. Vergewist gij u daaromtrent wel eens?

A. Als 't toevallig uitkomt; maar ik meen, dat het niet bepaald mijn roeping is om daarnaar een onderzoek in te stellen.

7010. *V.* Niet uwe onmiddellijke roeping als fabrikant misschien; maar zoudt gij er geen dienst mede bewijzen aan de kinderen?

A. Dat geloof ik wel.

7011. *V.* Hoe lang wordt er bij u gewerkt?

A. Van 8 tot 7 uur met $1\frac{1}{2}$ uur rust.

7012. *V.* Gebruiken de meesten dan geen warm middag-eten?

A. Neen, dat doen zij 's avonds thuis.

7013. *V.* Vindt gij het niet betreurenswaardig, dat die kinderen den dag over moeten blijven op een boterham?

A. Ik heb er wel eens over gedacht, maar zij zijn er tevreden mede en klagen nooit. Het is mij wel opgevallen, dat zij een erge goede boterham medebrengen, belegd met koud vleesch, worst of zoo iets.

7014. *V.* Hebt gij de mogelijkheid wel eens overwogen om ze middageten te verschaffen?

A. Neen.

7015. *V.* Wat doen de meisjes in dat uur middagrust?

A. Uitrusten, praten in groepjes, of elkander wat voorlezen; er zijn er een paar, die dat heel netjes kunnen. Bij warm weder gaan zij in den tuin, dien ik daarvoor heb laten afrasteren, ook van den weg, opdat er geen jongens kunnen gaan staan kijken.

7016. *V.* Blijven de meisjes bij niet warm weder in hetzelfde lokaal, waar zij arbeiden?

A. Ja. Dat is een zeer groot lokaal, waar in het midden de toonbank staat, waar het werk wordt uitgegeven. Daar komen de meisjes dan bijeen, want de machines staan in de zijvleugels.

7017. *V.* Is er gelegenheid om wat te drinken?

A. Ja wel, wij hebben uitstekend drinkwater, maar zij kunnen bij een hoer in de buurt wat melk halen.

7018. *V.* Was vroeger de werktijd langer?

A. Ja; toen wij zelf de houten klosjes maakten, hadden wij 10 of 12 mannen, die een uur vroeger begonnen dan de meisjes.

7019. *V.* Is het werk machinaal of handwerk?

A. Alles machinaal.

7020. *V.* Gij hebt voor alle werk stukloon?

A. Ja; voor degenen, die het werk kennen; voor elk soort werk is een afzonderlijk loonstelsel. Kunnen de meisjes niet door wegens een gebrek aan de machine, dan betaal ik uurloon, tenzij het eigen schuld is, dan heb ik wel eens gezegd: «werkt maar tot de boel weer loopt».

7021. *V.* Dat was dan een soort van boete?

A. Ja.

7022. *V.* Loopen de uurloonen ver uiteen?

A. Zij loopen van 7 tot 10 cts. De jongste meisjes krijgen het minst, en elk jaar wordt wat meer gegeven. De uurloonen zijn iets lager dan de stukloonen, om te maken, dat men gaarne op stuk werkt.

7023. *V.* Volgens het uurloon zou het voor degenen, die het meest verdienen, f5.70 bedragen, maar tengevolge van het stukloon wordt dat bedrag hooger. Wordt het aanmerkelijk hooger?

A. Er zijn meisjes, die gemiddeld f8 verdienen.

7024. *V.* Juffrouw Van der Linden, die wij gehoord hebben, zeide, dat zij f7 à f8 verdiende, terwijl de kleinsten f4 à f5 verdienen. Is dit juist?

A. Dat laatste is een beetje hoog; zij verdienen f3.50 à f4. Wanneer zij komen, krijgen zij f2.50, want met stukwerk zouden zij niets verdienen. Zoodra ik echter zie, dat zij met stukwerk meer kunnen verdienen, worden zij per stuk betaald en krijgen zij het minimum-uurloon van 7 cent.

7025. *V.* Klimt dat betrekkelijk spoedig?

A. Het klimt op in verhouding, dat zij verschillend soort van werk kunnen verrichten.

7026. *V.* Ik vraag dit een en ander te meer, omdat het loon, in verhouding tot dat in andere soorten van industrie door vrouwen verdiend, betrekkelijk hoog is. Hoe komt dat?

A. Wij hebben dat gedaan om een fatsoenlijk personeel te kunnen krijgen. Zij zijn allen falsoenlijk gekleed, sommigen te mooi.

7027. *V.* Dit laatste was ook onze indruk van de getuige, die wij hier hebben gehad.

A. Zij zeggen ook niet, dat zij op een fabriek werken, maar op een winkel.

7028. *V.* Die juffrouw Van der Linden zeide, dat zij door velen uit den werkmanskring een beetje met den nek wordt aangezien. Is dat uws inziens niet juist?

A. Dat is dan eene ondervinding van haar.

7029. *V.* In allen gevalle, wanneer met zekere geringschatting wordt gesproken over het personeel van «de Garenklos», dan acht gij dit geheel ongegrond en onjuist?

A. Ongegrond in allen gevalle; onjuist, in zoover ik niet weet, dat er één meisje om die reden van mij is weggegaan.

7030. *V.* Geloof gij, dat het zedelijk gehalte van uw meisjes in vergelijking met dat der dienstmeisjes niet ongunstig is?

A. Ik geloof niet, dat daarin veel verschil zal bestaan.

7031. *V.* Kunt gij de meisjes geheel buiten aandraking houden met de enkele mannen van uw personeel?

A. Ja, behalve met den meesterknecht, een getrouwd man op jaren, die over de geheele fabriek gaat.

7032. *V.* Gij zeidet straks, dat gij wenschet terug te komen op een punt?

A. Juffrouw Van der Linden beweerde, dat u haar zou gevraagd hebben, of zij wel wist, dat het niet fatsoenlijk was op een fabriek te werken, en dat zij daar weinig toekomst had. Nu zou ik die vraag beleedigend achten voor de firma en voor mij als directeur, die 12 jaren lang in de zaak ben werkzaam geweest.

7033. *V.* Uit hetgeen ik met u besproken heb, zult gij wel begrijpen, dat ik mijn vragen niet aldus gesteld heb, en haar, wat betreft het niet-fatsoenlijke van werken in uw fabriek, slecht heb voorgehouden, wat anderen omtrent meisjes, die op fabrieken gaan, verteld hebben?

A. Het is ons streven om steeds een fatsoenlijk personeel te hebben, juist om het veroordeel, dat er tegen fabrieksmeisjes bestaat. Daarom geven wij goed loon, en toen wij grootere partijen meisjes kregen, zijn wij begonnen met omtrent ieder afzonderlijk informatiën bij den commissaris van politie in te winnen. Maar er is meer: de naam van ieder nieuw meisje, dat zich aanbiedt, wordt als het ware ter ballotage op een groot aanplakbord voorgehangen, en wanneer een of twee van de meisjes er tegen zijn, dat zij op de fabriek komt, wordt zij ook bepaald geweerd.

7034. *V.* Komt dit veel voor?

A. Vroeger wel, tegenwoordig niet meer. Diegenen, waarop wat te zeggen valt, weten het en durven zich tegenwoordig niet meer aanbieden.

7035. *V.* Wordt er van uwentwege ook nog een en ander in het belang van de meisjes gedaan, bijv. door zorg voor onderwijs in handwerken?

A. Neen.

7036. *V.* Geloof gij, dat uwe meisjes 's avonds nog in het huishouden bij moeder werkzaam zijn en practisch leeren, wat zij in de toekomst noodig hebben?

A. Dat geloof ik wel. In de rusttijden zie ik ze wel eens breien en naaien. In het algemeen zijn ze tamelijk onderrichtet in huishoudelijke zaken. Ik heb ook kleine meisjes, doch breien kunnen ze haast allemaal.

7037. *V.* Meer dan eens hoort men, dat de bepaling van de arbeidswet, tengevolge waarvan jeugdige personen en vrouwen niet later mogen werken dan 7 uur, nadeelig werkt, omdat zij nu vroeger de straat op gaan, en niet den goeden kant van de straat. De arbeidswet heeft op uwe regeling van den arbeid geen invloed uitgeoefend, maar gij hebt reeds ondervinding sedert langen tijd. Geloof gij, dat uwe meisjes over het algemeen geen misbruik maken van haar vrijen tijd?

A. Ik geloof het niet. 's Avonds gaan zij na fabriekstijd eten, en reeds om half zeven moeten ze op, zoodat ze niet veel tijd hebben. 's Zaterdagavondsgaan ze den Anegang op, doch anders niet.

7038. *V.* Geloof gij, dat het regel is, dat de meisjes niet het geld inbrengen bij moeder, maar dat zij een bepaalde som geven als kostgeld bij wijze van commensalen?

A. De kleine meisjes geven, geloof ik, alles af; doch die boven de 20 jaar zijn, geven een bepaald kostgeld, zoo f 4 ongeveer. Er zijn er velen, die sparen en daarvan soms wat in haar huishouden koopen, als zij trouwen. De meesterknecht is ook met een van de fabrieksmeisjes getrouwd.

7039. *V.* Hebt gij geen premiestelsel aan uw stukloon verbonden?

A. Alleen een klein premiestelsel ter voorkoming van veel afval.

7040. *V.* Geloof gij niet, dat een progressief stukloon voor u en uwe arbeidsters voordeelig zou zijn?

A. Dat durf ik niet zeggen.

7041. *V.* Hebt gij nooit overwogen om een spaar-gelegenheid voor de meisjes maken?

A. Neen.

J. BISPINCK.

A. KERDIK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Antonius Schagen**, oud 53 jaar, brood-, koek- en banketbakker, te Haarlem.

7042. De **Voorzitter**: Gij hebt immers meerdere bakkerijen?

A. Vier, op verschillende plaatsen, te Monnikendam, Zaandam, Halfweg en Haarlemmermeer.

7043. *V.* Drijft gij al die zaken onder uw persoonlijke leiding?

A. Ja.

7044. *V.* En zijn dat zaken van omvang?

A. Nu, in de zaak te Monnikendam is een zetbaas met 3 bedienden, te Zaandam een zetbaas met 8 bedienden, te Halfweg een zetbaas met 2 bedienden en te Haarlemmermeer een zetbaas met 4 bedienden.

7045. *V.* Zijn die bedienden meest ongehuwd?

A. Op een paar na.

7046. *V.* En zijn die ongehuwden bij den zetbaas inwonend?

A. Dat hangt af van omstandigheden. Maar het is in het belang der zaak.

7047. *V.* Waarom?

A. Omdat een getrouwde knecht f 13 krijgt en een ongetrouwde f 5 met kost en inwoning. In den beginne gaf ik f 3 voor elken bediende aan kostgeld, maar voor

drie jaren bleek mij, dat er over het eten werd geklaagd, en daaraan had ik zelf wel wat schuld. Ik heb daar eerst te weinig notitie van genomen. Dat is echter gemakkelijk te begrijpen. Hoe meer de zaken floreerden, hoe hooger eischen men stelde. Dat gaat altijd door, bij mij zelf heb ik evenzeer ontdekt, dat ik hogere eischen ging stellen, als ik dat zag bij mijn zetbaas. Toen nu de knechts over de voeding klaagden, sprak ik den zetbaas aan, en toen deze mij zeide, dat hij aan dat in den kost hebben van bedienden nog geen broek kon verdienen, heb ik een andere regeling gemaakt en bepaald, dat voortaan uit de zaak zou genomen worden, wat in billijkheid voor de voeding vereischt werd. Daar mijn geheele personeel deelt in de winst, is het hun eigen schade, wanneer zij te veel nemen voor de voeding, en het hangt dus af van de meerdere of mindere zuinigheid van de vrouw van den zetbaas, hoe de voeding is.

7048. *V.* Wat schaft de pot dan?

A. De bedienden moeten minstens driemaal 's weeks vleesch hebben, de andere dagen spek of visch. Daar bustaat geen reglement voor, maar dat is een afspraak. Ons vak is zeer zwaar, zoodat zij, die het uitoefenen, zwaar moeten gevoed worden. De maag mag wel eens af en toe lachen.

7049. *V.* Zijn de ongetrouwden gaarne in den kost of niet?

A. Wanneer zij niet in den kost zijn geweest, kunnen zij er niet over oordeelen, en waar zij niet in den kost zijn, hebben zij er geen ondervinding van.

7050. *V.* Is de werktijd in de verschillende bakkerijen dezelfde?

A. Neen. Een flink ontwikkeld mensch werkt zich niet dood; mijn ontwikkelde bedienden werken dus niet zoo alsof het werk boven het leven stoud; maar er zijn er ook, waar de gevoelloosheid zóóver is gekomen, dat zij om het geld wel 18 en 20 uren zouden willen werken. Wanneer dergelijke menschen in mijn bakkerij samen zijn, wordt er natuurlijk veel winst gemaakt.

7051. *V.* Hoe is b.v. in uwe bakkerij te Zaandam de arbeid geregeld?

A. Te Zaandam wordt in den regel 14 uren gewerkt. Zij komen 's Zondagsavonds om 10 uur en eindigen 's Maandagsmiddags om 1½ à 2 uur.

7052. *V.* Dat is 16 uren.

A. Zij werken soms ook 16 uren.

7053. *V.* Wordt er op het einde van de week niet langer gewerkt dan gewoonlijk?

A. Neen, des Zaterdags wordt zelfs 1 uur korter gewerkt, meestal tot 12 uur 's middags.

7054. *V.* Degeen, die Zaterdagmiddag om 12 uur eindigt, is die vrij tot Zondagavond 10 uur?

A. Dat is er één, maar er zijn er ook, die Zondagavond pas om 12 uur beginnen. Om twee uur en om vier uur en komen er weer bij, en om zes uur komt de zetbaas.

7055. *V.* De menschen, die Zondagnacht zooveel later opkomen, scheiden die evenveel later uit?

A. Neen, niet zooveel later; de allerlaatsten om 3 uur. Zij zijn dan vrij tot des Maandagsmorgens 4 uur.

7056. *V.* Zij werken, als ik het goed begrijp, in het geheel 83—95 uren in de week?

A. Ja, het is nog al heel veel.

7057. *V.* Gaan daarvan intusschen rusttijden af?

A. Alleen zij, die des nachts om 2 uur komen, gaan naar huis om te eten. Maar een geheel uur hebben zij daarvoor in den regel niet, omdat er altijd haast en jacht is.

7058. *V.* Wordt te Zaandam bij u uitsluitend beschuit gebakken?

A. In hoofdzak wel, maar ook brood en kleingood.

7059. *V.* Is uw omzet van brood er toch nog betrekkelijk groot?

A. Wij bakken 50.000 beschuiten, 25 zakken bloem voor brood.

7060. *V.* Hoe stelt gij het met de klandizie des Zondags, waar in Zaandam door de fabriek en ook door enkele bakkers op dien dag versch brood geleverd wordt?

A. In het begin moesten wij wel des Zondags bakken, maar later, toen wij konden zeggen in den strijd van het bestaan overwonnen te hebben en niet meer 's Zondags lichter behoefden te wegen, sprak ik er met den zetbaas over om des Zondags op te houden.

Hij vond het goed, maar hield er zich maar 5 weken lang aan, want toen kwam de lust naar de twee rijksdaalders weer bij hem op, en hij begon weer op Zondag te bakken. Het werd toen niet tegen mij gezegd, doch op het laatst kreeg ik het in de gaten, en ik vroeg hem, waarom hij het deed. Hij antwoordde, dat hij de twee rijksdaalders best gebruiken kon. Na lat er echter weer een paar jaren waren voorbijgegaan, begon hij om zijn lichaam te denken en zeide hij, dat hij op Zondag maar met bakken wilde ophouden. Ik zeide, dat hij mij er veel plezier mede zou doen. Daardoor raakte ik niet alleen de 3000 kadetjes op Zondag kwijt, maar ook nog wel 1000 in de week. Door het flinke debiet in beschuit kon ons dat echter onverschillig wezen. Wij werken niet voor eene maatschappij, die een dividend heeft uit te keeren.

7061. *V.* Is het waar, dat op Zondag veel brood in Zaandam uit Amsterdam wordt ingevoerd?

A. Ja, van Warwijk Kooy, en toen de fabriek van Verkade er nog niet was, ook van de Ceres.

7062. *V.* Wordt het door de gezellen zeer gewaardeerd, dat zij vrij hebben van Zaterdagmiddag tot Zondagavond?

A. Door verscheidenen wel.

7063. *V.* Gij lijdt eenigszins onder de gevolgen van het feit, dat niet allen den Zondagsarbeid hebben afgeschafte, en anderzijds vindt gij het ongelukkig voor de menschen, indien zij op Zondag moeten werken; zoudt gij er u daarom in verheugen, indien aan dien Zondagsarbeid bij de wet een einde werd gemaakt?

A. Een wet moet consequent zijn en geen uitzonderingen toelaten; als de bakker en de postbode vrij moeten zijn, dan moet niemand iets op Zondag uitvoeren. Te Haarlem wil men dien weg op, en wil men langs menschevrienden weg er de menschen toe brengen om 's Zondags geen versch brood meer te eten. Maar dat is een modedingetje, dat geen vier weken stand houdt; want als mijnheer 's Zondags niet meer in dat oude broodje bijt,

zegt Mevrouw na een week of wat: «och Jaantje, je moest maar een appelbol voor Mijnheer maken, anders eet hij niet.»

7064. *V.* Zoudt gij het voor het gezin niet groot van belang achten een heelen Zondag vrij te hebben?

A. Ja, maar bij consequente doorvoering zou men komen tot verveling, en dat is erger en grooter straf dan werken.

7065. *V.* Ziet gij er geen kans toe om bij u den arbeidsduur te verkorten?

A. Neen, mijn volk deelt in de winst, maar om te kunnen uitdeelen, moet er ook winst gemaakt worden; en daarvoor moet gebakken worden, en voor bakken is tijd noodig. Moest ik nu mijn beschuit opslaan, dan was 't gedaan met mijn debiet, en ik zou achteruit gaan, zooals ik nu vooruit ga.

7066. *V.* Vermindering van arbeidsduur zou dus uws inziens alleen mogelijk worden door algemeene stijging der loonen?

A. Juist.

7067. *V.* Wordt er in uw andere bakkerijen langer gewerkt dan te Zaandam?

A. Ja, behalve in den kersentijd. Hoe rijker de menschen worden, hoe royaler en hoe minder lust ze hebben in werken.

7068. *V.* Wordt er in de kersentijd minder beschuit verkocht?

A. Ja, in de kersen- en aalbeziëntijd wordt veel minder beschuit gebruikt.

7069. *V.* Gij hebt straks gezegd, dat 's Zondags de bakkers lichter wegen. Wat bedoelt gij daarmee?

A. Klein brood leveren van minder gewicht. Ik zal niet zeggen, dat allen het doen, maar ik heb het toch veel gezien.

7070. *V.* Hoe zijn de loonen bij u?

A. Ik heb jongens van 17 jaar, die *f* 2 's weeks hebben, van 18, die *f* 3 ontvangen, van 19, die ik *f* 3.50, anderen, die ik *f* 4 geef; wie het meest van de natuur heeft medegebracht en dus het vlugst is, heeft in deze maatschappij de meeste waarde.

7071. *V.* Dus *f* 13 's weeks is een uitzondering?

A. Dat hebben alleen de getrouwde bedienden.

7072. *V.* Wilt gij ons thans mededeelen, wat door u gedaan is in zake het aandeel, dat uw personeel heeft in de winst?

A. Ik heb 16 jaar te Monnikendam een eigen bakkerij gedreven, toen ik naar Halfweg vertrok, omdat mijn kind in een krankzinnigengesticht moest worden opgenomen, wat ik niet kon betalen van de *f* 30 's weeks, die de bakkerij opleverde. Ik meende toen nog, dat de mond van een knecht minder noodig had dan de mijne, en ik rekende uit, dat, wanneer ik een knecht tegen *f* 10 's weeks en den broodkost, met een jongetje, die bakkerij liet drijven, mij dit *f* 20 's weeks zou kosten. Daar er *f* 30 ontvangen werd, zou ik *f* 10 winst maken.

Daar ik niet tot de minste van de broeders in mijn vak behoor, maakte ik in Halfweg de eerste twee jaren reeds *f* 1000 per jaar. Ik had in die twee jaren ook

Enquête.—Haarlem.

eenigszins inzicht gekregen in hetgeen kon en wat niet kon. Daar ik Zaankanter van geboorte ben en zeer goed op de hoogte van het vak te Zaandam was, kocht ik in 1880 voor *f* 2200 een bakkerij in Zaandam en plaatste daar een zetbaas in. Toen kwam de eerste gedachte bij mij op, om dien zetbaas in de winst te laten deelen. Die bakkerij ging langzamerhand ook de hoogte in. Daar ik echter dit alles moest naloopen en ik van het werken zóo vermoeid was, dat ik mij 's Zondags geregeld ziek gevoelde, dacht ik er in 1882 over om de zaak uit te gaan en plaatste in de bakkerij te Halfweg, op aanraden van mijn zetbaas te Zaandam, ook een zetbaas.

Die man was volstrekt niet, wat ik er van mocht verwachten, maar ik kon hem toch niet direct op straat zetten. Daar nu door de omstandigheden de vraag naar beschuit successievelijk vermeerderde en die man het beschuitbakken verstond, heb ik hem geplaatst in een bakkerij, die leeg stond, te Halfweg. Daar heb ik hem mijn beschuit gegeven in zijn bakkerij, dan kon hij al beginnen te werken. Toen begon die zaak zóo goed te marcheerden, dat hij in 1883 een debiet had van 30,000 beschuiten per week, waarop ik de beschuit weer terugnam in mijne eigene bakkerij. Vervolgens nam ik een vroegeren leerling van mij als zetbaas in mijn eigen zaak, en nu is het debiet der vier bakkerijen al geklommen tot 12,000,000 beschuiten per jaar. Daar dit natuurlijk een aardige winst oplevert, begon ik in 1885 te begripen dat het volk eigenlijk de voortbrengende kracht was, daar de zetbaas er ook al langzamerhand zijn jas bij begon aan te trekken.

7073. *V.* Gij wilt thans, naar ik vermoed, overgaan tot het mededeelen der geschiedenis van het aandeel in de winst voor het volk, maar gij hebt ons nog niet verteld, in hoever gij reeds aan de zetbazen aandeel in de winst hadt toegekend?

A. In 1880 ben ik begonnen om, als er *f* 100 over was, daarvan *f* 50 aan den zetbaas te geven en *f* 50 voor mij te houden.

7074. *V.* Wat verstaat gij onder «over»?

A. De zetbaas heeft *f* 10 per week met vrij brood, vuur, licht en woning. Ik heb *f* 10 in de week met 5 percent van den kostenden prijs der vier bakkerijen, maar van het bedrijfskapitaal krijg ik niets. Wanneer de zetbaas en ik het ons toekomstige hadden en de knechts waren uitbetaald, en er was dan met Nieuwjaar *f* 200 over, dan waren daarvan *f* 100 voor den zetbaas en *f* 100 voor mij.

7075. *V.* Hoe is het toen verder gegaan ten aanzien van de gezellen?

A. Ik heb aan de zetbazen voorgesteld om ook aan het werkvolk aandeel in de winst te geven. Ik wilde aanvankelijk aan patroon, zetbazen en werkvolk ieder $\frac{1}{3}$ geven. Zij hadden er echter niet veel ooren naar, en toen hebben wij het gesteld op 15% voor de werklieden, 42 $\frac{1}{2}$ % voor den patroon en 42 $\frac{1}{2}$ % voor de zetbazen.

7076. *V.* Sedert hoe lang is dit?

A. Sedert 1885.

7077. *V.* Wordt de winst uitsluitend door u geconstateerd, of wordt door u rekenschap van den stand van zaken afgelegd?

A. Iedere zetbaas geeft op, wat hij ontvangen heeft. Zij weten ook, wat de grondstoffen kosten, want zij krijgen inzage van mijne boeken.

7078. V. En het werkvolk?

A. Die kunnen ook de rekening [maken, want zij weten b.v. precies wat er aan een bak beschuit verdiend wordt. Zij houden geen boek, doch ze weten alles. Het meel is nu b.v. f 16, doch tot einde Maart heb ik het voor f 14.—

7079. V. Weten ze zulke dingen?

A. Zeker; als ik een nieuwtje heb, vertel ik het in de bakkerij.

7080. V. Gij houdt ze dus wel op de hoogte, al hebben ze geen inzage in de boeken?

A. Ja, ze weten wat alles kost. Het is bij mij een open zaak.

7081. V. Is door deze eigenaardige regeling de verhouding met uw werkvolk intiemer geworden?

A. De verhouding is in vergelijking met die bij concurrenten erg best; knechts, die drinken, heb ik niet meer.

7082. V. Blijkt dat ook uit de zorg voor de zaak en het passen op de kleintjes?

A. Ja, en toch bij de zetbazen heb ik ook nare dingen moeten ondervinden. Zoo'n knecht verdient in goede jaren f 200 à f 250 over, maar ik heb een zetbaas te Halfweg gehad, die in 8 jaar tijd f 12000 overgewonnen had, en daar kreeg ik last mede. Dat begint met goed voedsel, krijgt daardoor een beteren bloedsomloop, behoefte aan mooie kleren; dat geeft weder aanleiding tot het streven naar zingenot. Er worden eenden, kippen, kalkoenen aangeschaft, die verzorging noodig hebben en die door de knechts moeten nagelopen worden; zoodoende wordt er weder minder gewerkt en wordt een partijtje billard gespeeld, en zoo volgt het een uit het ander, en dat gebeurt dan door denzelfden man, die, toen hij bij mij kwam, arm en naakt was.

7083. V. Mijn vraag had intusschen meer ten doel om te vernemen, of dat participatiestelsel gunstig werkt op de knechts, of de ervaring u geleerd heeft, dat zij de zaak beter behartigen dan anders het geval zou zijn?

A. Zeer zeker. Zij bestraffen elkander bijv. als er ruw met het meel wordt omgesprongen, want ieder denkt aan Nieuwjaar.

7084. V. Is derhalve uwe ervaring, dat een participatiestelsel als het uwe voordeelig is zoowel voor den patroon als voor den werkman?

A. Het is voordeelig voor de rust van den patroon, want mijn volk zal mij niet bestelen; ik zou wel drie maanden naar het buitenland kunnen gaan, als ik maar zorg voor de noodige grondstoffen, en dat kan per brief gebeuren. Maar als ik naar het uitzuigersysteem handelde, zou ik veel meer geld uit mijn zaken kunnen halen.

7085. V. Hebt gij geen last van eindeloze aanvragen van bakkersknechts om bij u geplaatst te worden?

A. Ja wel, maar die zend ik steeds naar mijn zetbazen, die zijn belast met het huren en ontslaan van volk.

7086. V. Hebt gij nooit gehoord van iemand, die uw voorbeeld wilde volgen?

A. Er zijn er wel, die mij gevraagd hebben eens mede

te deelen hoe ik het aanleg om verschillende bakkerijen te beheeren, en dat bevalt hun allen wel; maar het winst-aandeel, daar wil niemand iets van weten.

7087. V. Geloofst gij, dat anderen ook zouden kunnen doen, wat gij gedaan hebt?

A. Zij zouden het misschien op eene andere wijze moeten doen. Een bakkersbaas kan geen f 10 rente voor zijn huis nemen, als het huis aan een ander toebehoort. Heeft hij nu bijv. f 100 debiet en f 25 winst, dan zal hij daarvan kunnen nemen f 15 voor zich, f 6 voor den knecht en f 4 voor de meid. Heeft hij nu echter later f 200 debiet, dan krijgen de knecht en de meid geen verhooging meer in verhouding tot de winst. Verleden week vroeg mij een candidaat-notaris, of het mogelijk was, dat een bakker in drie jaar tijd f 20,000 kon aflossen. Ik kende den bedoelden bakker en zeide ja; maar hoe is dat geld dan ook verdiend!

7088. De heer **Kolkman**: Wanneer een knecht bij u weggaat in den loop van het jaar, hoe doet gij dan met de hem toekomende winst?

A. Er is aangenomen, dat, wanneer een knecht zich erg slecht of oneerlijk gedraagt, hem niets van de winst wordt uitbetaald; doch ik heb dit nog nooit in toepassing gebracht, omdat mijne meening is, dat er geen « slecht » bestaat, wel ziekte, omdat de mensch steeds een gevolg is van omstandigheden. Niemand is slecht van natuur. Wanneer een knecht bijv. met Mei vertrekt, krijgt hij zijn aandeel in de winst over 4 maanden van het jaar uitbetaald. Krijgt b.v. een jongen f 75 en was die er vier maanden geweest, en ging hij dan weg, dan kreeg hij f 25 en zijn opvolger f 50.

7089. De **Voorzitter**: Het gezamenlijke werkvolk krijgt 15 percent. Gesteld nu, dat er f 1500 voor hen over is, hoe wordt dat bedrag dan onder hen verdeeld?

A. Dan verdeel ik dat geld naar mijne opvatting; wie het trouwst heeft gediend, krijgt het meest, en verder handel ik naar omstandigheden. Zoo is er bijv. een trouwe knecht, die, omdat hij daarvoor het best geschikt is, altijd bij nacht in de broodbakkerij moet werken. Met Nieuwjaar krijgt hij van mij altijd vast f 30 vooruit. Zoo was er ook een neef van den zetbaas, die altijd slink had gewerkt, maar was opgeraakt, en wien ik, niet om zijne waarde, maar om zijn persoon, altijd f 25 vooruit toeduwde, zoodat hij Mei jl. f 700 bij elkaar had.

7090. V. De verdeling gaat dus naar willekeur. Geeft dit geen haken en oogen?

A. Dat niet; maar wel, dat het bij den zetbaas, die er zooveel kippen op nahoudt, verleden jaar de helft tegenviel. Toen werd er wel gemopperd.

7091. V. Maar ziet Jan er Piet dan niet met schele oogen op aan, wanneer de laatste wat meer krijgt?

A. Neen, zij weten, dat ik het doe, en zij vertrouwen mij.

7092. V. Hebt gij er ondervinding van, hoe de menschen de extra-uitkeering gebruiken?

A. Dat gaat heel best bij mij. Zoo heeft de knecht, van wien ik zooveel sprak, van de f 700, die hij over had, te Zaandam een bakkerij begonnen. Ik heb hier een bediende in de Koningstraat. Hij had f 800 bij elkaar, doch hij had 12 jaar bij mij gediend.

7093. *V.* Wordt het geld niet gebruikt voor uitspanningen, die men uitsparingen zou kunnen noemen?

A. Neen. Als bewijs daarvan mag gelden, dat 10 knechts baas zijn geworden met het overgeld, dat zij opgespaard hadden.

7094. De heer **Kolkman**: Weet gij, of die menschen, die nu baas geworden zijn en de voordeelen van uw stelsel ondervonden hebben, dit stelsel nu ook naar hun vermogen op hun beurt toepassen?

A. Neen.

7095. *V.* Zijn zij dus teruggekeerd tot hetgeen gij het uitzuigers-systeem noemt?

A. Ja, zij zijn gevoelloos. Het is eenvoudig de quaestie, of het iemand hindert, of een ander er ziekelijk uit ziet of niet. De bakkersknechts vervelen zich, zij zijn gevoelloos voor het gewone leven.

7096. De **Voorzitter**: Is dat niet een gevolg van het bedrijf zelf en van de wijze van werken daarin?

A. Ja. Bakkersknechts zijn ongelukkige menschen, op hun 40ste jaar zijn ze op. Ik heb ook hard moeten werken vóór ik er was.

7097. *V.* Beschouwt gij het eeuwige nachtwerken niet als een zeer nadeeligen factor?

A. Zeker. Mijn vader was ongelukkig bakker, en van kind van 8 jaar af heb ik nooit dan op Zondagnacht mijn rust gehad. Mijn vader voelde het niet, dat er iets in stak, en vroeg ook niet, of mijn krachten dat toelieten.

7098. *V.* Levert gij de beschuit aan winkels, of volgt gij een slijtersstelsel?

A. Ik heb depôthouders; zoo heb ik hier in Den Haag een depôthouder gehad, die binnen 3 jaren 30.000 beschuiten per week verkocht, met een verdienste van 13pct. ongeveer.

7099. *V.* Hebt gij er nooit over gedacht om aan ook depôthouders een aandeel te geven in de winst?

A. Neen; wat die menschen doen, kan iedereen. Een broodje wegbrengen konden mijn kinderen al op hun 7de jaar.

7100. *V.* Maar zou het niet een prikkel voor hen zijn om hun uiterste best te doen?

A. Den prikkel hebben zij; hoe meer zij verkoopen, hoe meer zij verdienen.

A. SCHAGEN.

A. KERDIJK, *Voorzitter*.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIIGERS.

W. H. J. ROJJAARD, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van **Maria Cornelia Longepee**, oud 33 jaar, arbeidster op de bleekerij van den heer G. Van Kessel, te Overveen.

7101. De **Voorzitter**: Woon't gij te Overveen?

A. Ja, bij den heer Van Kessel woon ik in.

7102. *V.* Hoeveel meisjes zijn er bij den heer Van Kessel?

A. 6 ongehuwde inwonende en 3 getrouwde vrouwen.

7103. *V.* Ook mannen?

A. 4, 2 ongehuwde en 2 getrouwde.

7104. *V.* Hoe is de werktijd geregeld?

A. Wij werken van 's morgens 5½ tot 's avonds 7 uur.

7105. *V.* En wat zijn de rusttijden?

A. 's Morgens van 8 tot 8½ uur, van 10½ tot 11 uur om koffie te drinken, van 12 tot 1 uur, en van 4½ tot 5 uur.

7106. *V.* Dus dat is 11 uren werkelijke arbeidsduur?

A. Ja, het mag een minuut of 10 meer zijn op een dag, maar dat is het meeste.

7107. *V.* Moogt gij elken avond na 7 uur uitgaan?

A. Ja; maar wanneer wij iets voor ons zelve te doen hebben, gaan wij niet uit.

7108. *V.* Hoe laat moet gij thuis zijn, als gij uit gaat?

A. Om 10 uur.

7109. *V.* Het wordt toch zeker wel eens later?

A. Niet dikwijls.

7110. *V.* Wij hebben hier bleekersbazen gehad, die zeiden, dat het zoo lastig met de meisjes was; want dat zij dikwijls eerst om 11 of 12 uur 's nachts thuiskwamen. Komt dit bij den heer Van Kessel niet voor?

A. Een enkele maal komen wij wel eens later, maar dan vragen wij het eerst.

7111. *V.* Sedert wanneer wordt er des avonds om 7 uur met het werken geëindigd?

A. Sedert deze week.

7112. *V.* Is het werkelijk van de week de eerste week geweest?

A. Ja, ik en de getrouwde vrouwen hebben deze week om 7 uur geëindigd, maar de droogsters hebben nog tot bij achten gestaan. Zij hebben dan ook gezegd, dat zij het niet langer deden, en evenals wij om 7 uur wilden eindigen.

7113. *V.* Wat heeft de patroon daarvan gezegd?

A. Dat weet ik niet, ik ben er niet bij geweest.

7114. *V.* Wist de heer Van Kessel, dat gij hier naar toe gingt?

A. Ja.

7115. *V.* Sedert wanneer?
- A.* Dinsdag heb ik aan de juffrouw gezegd, dat ik voor de Commissie moest komen.
7116. *V.* En wanneer is men begonnen het werk om 7 uur te doen eindigen?
- A.* Dinsdagavond.
7117. *V.* Gij weet, dat de wet het eindigen van uwen arbeid om 7 uur voorschrijft. Maar weet gij ook, dat die wet reeds 1 Januari 1890 in werking is getreden?
- A.* Ja.
7118. *V.* Is er niet een tijd geweest, kort na de invoering der wet, dat mijnheer u ook om 7 uur liet eindigen?
- A.* Ja, een week lang, toen de wet pas kwam; maar de volgende week ging het weer tot 8 uur toe.
7119. *V.* Dus dat om 7 uur ophouden heeft slechts ééne week geduurd?
- A.* Ja.
7120. *V.* Weet gij ook, hoe het gekomen is, dat mijnheer begonnen is met om 7 uur het werk te doen ophouden, en het daarna weder tot 8 uur heeft doen voortduren?
- A.* Dat weet ik niet.
7121. *V.* Heeft mijnheer er niet over gesproken?
- A.* Neen.
7122. *V.* Toen gij weer tot acht uur gingt werken, wist gij toen, dat dit eigenlijk niet mocht?
- A.* Ja.
7123. *V.* Hebt gij er toen niet met mijnheer over gesproken?
- A.* Mijnheer is mans genoeg om het zelf te weten. Wij hebben genoeg te kennen gegeven, maar hij is toch doorgegaan.
7124. *V.* Word er vroeger wel eens later dan tot 8 uur gewerkt?
- A.* Neen.
7125. *V.* Is er niet een tijd geweest, dat gij om vijf uur 'sochtends begint?
- A.* Ja, vroeger werd er van 's morgens vijf en tot 's avonds acht uur gewerkt.
7126. *V.* Hebt gij wel eens gehoord, dat er op andere bleekerijen langer gewerkt wordt, b. v. van 5 tot 9 uur of half tien, gelijk ons is verteld?
- A.* Ik weet het niet. Ik kom nooit op een andere bleekerij.
7127. *V.* Kan het u veel schelen, of gij om 7 uur vrij zijt of om 8?
- A.* Zeker; want als men om 7 uur uitscheidt, kan men nog wat voor zich zelf doen, maar als men om 8 uur vrij heeft, schiet er na het eten weinig over, en moet men een ander wat laten verdienen.
7128. *V.* Waart gij niet gewoon uw eigen goed te herstellen?
- A.* Het meeste moest ik laten doen.
7129. *V.* Zijt gij van plan het voortaan wel zelf te doen?
- A.* Ja, ik heb het van de week al gedaan, als ik om 7 uur vrij was.
7130. *V.* Hoeveel verdient gij?
- A.* f 3,75 en den kost.
7131. *V.* Wat verdienen de getrouwde vrouwen?
- A.* f 4 en ook den kost, en één 55 stuivers met den kost.
7132. *V.* Hebben die vrouwen kinderen?
- A.* De een heeft er geen, de tweede één, en de derde heeft 3 kinderen.
7133. *V.* Hoe zorgen die vrouwen voor hare kinderen?
- A.* Zij besteden ze bij een ander.
7134. *V.* Wat betalen ze daarvoor?
- A.* De vrouw, die één kind heeft, betaalt er 45 stuivers voor; wat de andere betaalt, weet ik niet.
7135. *V.* Wat doen de mannen van die getrouwde vrouwen?
- A.* De een is tuinmansknecht, de tweede opperman en de derde bleekersknecht.
7136. *V.* Hoe zijt gij er toe gekomen om op de bleekerij te gaan?
- A.* Ik ben in Amersfoort geboren en daar reeds op mijn 15de jaar op de bleekerij gegaan.
7137. *V.* Gaan de meisjes in Amersfoort over het algemeen zoo vroeg naar de bleekerijen?
- A.* Ik moest al vroeg de deur uit. Er kwamen echter ook wel meisjes van 16 en 17 jaar.
7138. *V.* Beginnen in Haarlem en omstreken de meisjes ook zoo jong?
- A.* Neen, wel met haar 16de, 17de jaar.
7139. *V.* Wat heeft u genoopt bij de bleekerij te gaan en niet in een dienstje?
- A.* Ik had er zinnigheid in.
7140. *V.* Omdat het daar vrijer is?
- A.* Neen, want ik was 's avonds altijd bij mijn moeder thuis.
7141. *V.* En denkt ge er nog zoo over?
- A.* Och, als men er eens aan gewoon is, kan men er niet best meer af.
7142. *V.* Als ge aan trouwen denkt, komt het dan niet wel bij u op, dat ge in een burgerdienst beter voor uw toekomstige taak in het huisgezin zoudt gevormd zijn?

A. Als ik trouwde en een goeden man kreeg, zou ik misschien niet op de bleekerij blijven.

7143. V. Ik bedoelde meer, of ge niet denkt, dat een meisje in een burgerdienst beter leert, wat zij later als huisvrouw noodig heeft, dan op de bleekerij?

A. Nu, dat kan wel zoo wezen. Het is in een burgerdienst wel fatsoenlijker, en men leert er meer, wat later goed te pas komt.

7144. V. Is het waar, dat dienstmeisjes de meisjes van de bleekerijen over den nek aanzien?

A. Ik spreek er weinigen, maar ik heb wel eens hooren zeggen, dat zij niet op een bleekerij willen, omdat het een slavig werk is.

7145. V. Is het wezenlijk een vermoeiend werk?

A. Ja, het gaat een heelen dag door, en ik ben wel blij, als het 's avonds gedaan is.

7146. V. Werkt gij aan de machine?

A. Neen, dat doen uitsluitend mannen.

7147. V. Werkt gij met de mannen in hetzelfde lokaal?

A. Ja, ik werk met 2 getrouwde vrouwen en 2 mannen in één lokaal.

7148. V. Wordt er niet een deel van den tijd verpraat?

A. Och neen.

7149. V. Werken de mannen 's avonds later?

A. Ja, tot 8 uur.

7150. V. Is er nog eenig punt, waarop gij onze aandacht wenscht te vestigen?

A. Ja, 's winters staan wij erg koud.

7151. V. Wordt het lokaal, waar gij werkt, dan niet verwarmd?

A. Ja, door den wasem van het water, en er loopen ook wel pijpen met warm water door, maar de ruimte is te groot om daarmede verwarmd te kunnen worden, zoodat wij 's winters erg koud staan.

7152. V. Hebt gij daar wel eens met den heer Van Kessel over gesproken?

A. Neen.

7153. V. Gij eet toch immers dagelijks met elkander?

A. Neen, mijnheer en de juffrouw eten apart.

M. G. LONGEPEE.

A. KERDIJK, *Voorzitter*.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj-secretaris*.

Verhoor van **Wilhelmina Van Maanen**,
oud 21 jaar, naaister bij den heer G. De Vleeshouwer,
te Haarlem.

7154. De **Voorzitter**: Werkt gij op het atelier bij den heer De Vleeshouwer?

A. Ja.

7155. V. Hoeveel meisjes werken daar?

A. 15, buiten de dochters van mijnheer.

7156. V. Zijt gij de oudste?

A. Neen, de oudste is 26 of 27 jaar.

7157. V. En de jongste?

A. Die is een jaar of 15, 16.

7158. V. Op welken leeftijd zijt gij begonnen met op een atelier te werken?

A. Op mijn 16de jaar.

7159. V. En wat deedt gij vroeger?

A. Helpen in de huishouding tehuis.

7160. V. Van wanneer tot wanneer wordt bij den heer De Vleeshouwer gewerkt?

A. Van 9 tot 12½ uur en van 2½ tot 7 uur.

7161. V. Sedert wanneer scheidt gij om 7 uur uit?

A. Dat is altijd zoo geweest.

7162. V. Op andere winkels wordt toch wel later gewerkt dan tot 7 uur?

A. O ja, dat geloof ik wel.

7163. V. Wordt het bij u nooit later?

A. Het mag eens 7½ uur worden, maar dat is zeldzaam.

7164. V. Hoe gaat het dan in den drukken tijd?

A. De drukte is daar steeds dezelfde; het is wit ondergoed voor hun eigen winkel.

7165. V. Hebt gij kennissen, die op andere ateliers werken?

A. Ja, een enkele.

7166. V. Hoort gij daarvan, dat zij des avonds laat werken?

A. Neen; zeker niet sinds de arbeidswet bestaat.

7167. V. Wanneer gij om 7 uur gedaan hebt, gaat gij dan naar huis en werkt bij moeder?

A. Ja, maar dan ga ik wat haken of zoo iets.

7168. V. Wat verdient gij?

A. f 3.50 per week.

7169. V. Wordt er door sommigen meer verdiend?

A. Dat weet ik niet; de eene wil voor de andere niet weten, wat zij verdient.

7170. *V.* Hebt gij het nooit eens gevraagd b. v. aan het meisje, dat naast u zit?

A. Neen, want zij zou het toch niet zeggen.

7171. *V.* Zijt gij ook zoo geheimzinnig?

A. Neen.

7172. *V.* Verdient gij bij die f 3.50 nog iets extra?

A. Neen.

7173. *V.* Wordt er voor den heer De Vleeshouwer door sommigen thuis gewerkt?

A. Neen.

7174. *V.* Maar gij kent er toch zeker wel, die thuis werken; weet gij ook, of die meer verdienen?

A. Neen, want de eene vertelt het niet aan de andere.

7175. *V.* Hoeveel verdient een naaister in Haarlem, die bij familiën gaat naaien?

A. f 0.75 of f 1 daags.

7176. *V.* Geeft gij de voorkeur aan het werken op een atelier hoven het uit werken gaan bij de menschen?

A. Ja.

7177. *V.* Waarom?

A. Omdat men op een atelier weet, dat men om 7 uur vrij is.

7178. *V.* Wat is uw vader?

A. Timmerman.

7179. *V.* Bij wien werkt hij?

A. Bij den heer Pariens, te Bloemendaal.

7180. *V.* Heeft uw vader daar winter en zomer vast werk?

A. Ja.

7181. *V.* Zijn er nog meer bij u aan huis, die geld verdienen?

A. Ja, ik heb nog twee broers, waarvan de een smid en de ander zadelmaker is.

7182. *V.* Zijn die ook tehuis?

A. Ja.

7183. *V.* Wat verdienen die?

A. Dat weet ik niet. Ik geloof wel, dat de smid 12 of 13 cent ongeveer per uur verdient.

7184. *V.* Is het te Haarlem in uw vak algemeen de gewoonte om eerst te 9 uur 's ochtends te beginnen?

A. Meestal, doch ook wel om acht.

7185. *V.* Is zoo'n ruime middagrust, als gij geniet, ook algemeen?

A. Ik geloof wel.

M. VAN MAANEN.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Jan Pieter Strijbos**, oud 53 jaar, meubelmaker te Haarlem.

7186. De **Voorzitter**: Met hoeveel man werkt gij?

A. Ik heb zes knechts, waarvan vier getrouwd zijn, en twee van ongeveer 16 jaren.

7187. *V.* Neemt gij er opzettelijk niet jonger aan?

A. De wet verbiedt het. Wij mogen geen jongens aannemen, die jonger dan 14 jaren zijn. Bij mij in de werkplaats hangt een lijst, waar het op staat. Wij moeten de jongens tot hun 14de jaar laten schoolgaan, vóórdat zij op de werkplaats mogen komen, en dan moeten zij nog een bewijs van den hoofdonderwijzer hebben, dat zij den cursus hebben doorlopen.

7188. *V.* Gij vergist u, het wettelijk verbod van arbeid geldt slechts voor jongens beneden de 12 jaren. Intusschen, gij neemt ze nooit beneden de 14 jaren aan?

A. Neen, ik heb het nooit gedaan, omdat zij tot dien tijd onderwijs moeten genieten. Vroeger heb ik met mijn eigen jongens gewerkt, nadat zij tot hun 14de jaar op school geweest waren.

7189. *V.* Waar gij van een wettelijk verbod spraakt, bedoelt gij daar wellicht een circulaire, rondgezonden door de schoolcommissie?

A. Juist.

7190. *V.* Vindt gij den veertienjarigen leeftijd niet te hoog om dan nog het vak goed te leeren?

A. Volstrekt niet. Ik acht het zeer verkeerd de jongens vroeger van school te laten gaan. Mijn eigen kinderen zijn tot hun 14de jaar op school geweest. Na dien tijd gaan ze naar de burgeravondschool en daarna naar de teekenschool. Mijn oudste zoon is tot zijn 24ste jaar op de teekenschool gebleven; mijn jongste, die nu 18 is, is er nog.

7191. *V.* Vindt gij het dus zeer wenschelijk, dat jeugdige werklieden 's avonds teekenonderwijs krijgen?

A. Zeker.

7192. *V.* Genieten de jongens, die nu bij u zijn, 's avonds ook zulk onderwijs?

A. De een is pas bij mij. De ander is op de burgeravondschool.

7193. *V.* Die jongen houdt dan zeker vroeger met werken op, niet waar?

A. Ja. Hij gaat om half zes weg.

7194. *V.* Wat is uw werktijd?

A. Wij werken van 6 tot 8 uur.

7195. *V.* Welke rusttijden gaan er af?

A. 's Morgens van half negen tot negen uur, 's middags van half een tot half twee en 's avonds van half vijf tot vijven.

7196. *V.* Werkt gij 's winters even lang?

A. Naar gelang wij zien kunnen, beginnen we 's morgens wat later. Midden in den winter werken we van 8—8. Intusschen wordt het, wanneer het druk is, 's avonds wel eens wat later, b. v. 9 of 10 uur.

7197. *V.* Nooit later nog?

A. Neen.

7198. *V.* 12 uren werken is dus in den winter het maximum en in den zomer de regel?

A. Ja.

7199. *V.* Vindt gij dit niet te lang?

A. Neen, ik vindt het een plezierigen werktijd.

7200. *V.* Geloof gij, dat op het einde van een 12-urigen arbeidsdag het arbeidsvermogen even groot is als in het begin?

A. Ik meen, dat wij, patroon zoowel als knecht, nog wat aan ons leven hebben, indien wij werken van 6—8 uur. De patroon misschien nog het minst.

7201. *V.* Meent gij, dat een man, die van 6 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds heeft gewerkt, genoeg heeft aan zijn leven in dien vrijen tijd?

A. Ja.

7202. *V.* Wat doen de werklui na 8 uur?

A. Dat is moeilijk te zeggen. De een doet wat uit liefhebberij, de ander doet wat voor anderen.

7203. *V.* Zijn er velen, die dan nog thuis karweitjes doen?

A. Bij mij op den winkel niet. Toen ik knecht was, deed ik het wel.

7204. *V.* Waaraan schrijft gij het toe, dat uw personeel het niet doet?

A. Twee zijn familieleden van mij, de derde is te zwak, en de vierde heeft er geen lust in.

7205. *V.* Wat zijn de loonen?

A. 16 en 18 cent per uur. Slechts één heeft 18 cent. Dit is een zwager van mij, die uit Zutphen is gekomen, waar hij slecht 12 cent per uur verdiende. Als zwager, kan ik hem bij afwezigheid de zaken overlaten.

7206. *V.* 16 cent is een lager loon, dan op andere werkplaatsen wel wordt betaald, is het niet?

A. Uitzonderingen zijn er altijd. Er zijn misschien

groote werkplaatsen, waar wel eens 22, 24 cent betaald wordt; maar als die drie bij een ander meer konden verdienen, zouden zij wel heengaan.

7207. *V.* In uw vak wordt veel op stuk gewerkt. Gebeurt dat bij u ook?

A. Nooit. Ik heb veel karweitjes en moet dus de volle beschikking over mijn volk hebben en kunnen zeggen: «laat dat werk rusten en doe dit of dat».

7208. *V.* Werken de menschen liever op stuk dan in daggeld?

A. Oneindig liever in daggeld. Met stukwerk kunnen zij wel meer verdienen, maar ten koste van hun lichaam, want de tarieven daarvoor zijn zóó, dat het van 't begin tot het einde hard moet gaan.

7209. *V.* Zoudt gij, als de aard van uw zaak anders was, toch niet op stuk laten werken?

A. Neen nooit.

7210. *V.* Meent gij, dat stukwerkstelsel nadeelig is, omdat eenerzijds de menschen zich stuk werken, en omdat anderzijds het werk slecht en slordig wordt gedaan?

A. Ja.

7211. *V.* Gij hebt zoeven gezegd: wanneer er stukloon wordt betaald, zijn de tarieven zóó, dat de werklieden zich steeds hard moeten inspannen om het uurloon te halen. Dus de knechts moeten zich dan wel afwerken?

A. Dat kan niet uitblijven; maar op het oogenblik is er veel lust voor stijlwerk, en als dat doorgaat, zal men wel weer moeten komen tot dagloon, want bij stukgeld zal steeds een of ander vergeten worden, omdat men zich te veel moet haasten. Komt men dan weer tot dagloon, wat niet kan uitblijven, dan zal een goed werkman ook goed betaald worden, want stijlwerk eischt goede werklieden.

7212. *V.* Komt het dikwijls voor, dat gij 's winters de menschen moet laten verzuimen wegens gebrek aan werk?

A. Neen, nooit.

7213. *V.* Zijt gij heel precies, wat betreft het komen van de werklieden 's morgens?

A. Neen, ik kom nooit vóór kwartier over den tijd in de werkplaats.

7214. *V.* Gij legt dus geen boeten op voor het te laat komen?

A. Neen.

7215. *V.* Heb gij in het geheel geen boeten?

A. Neen, het gaat best zonder boeten.

7216. *V.* Hoe gaat het, als er ziekte voorkomt onder uw personeel?

A. Al mijn werklieden zijn daarvoor in bussen; daar heb ik niets mede te maken; zij krijgen dan van mij geen ondersteuning.

7217. *V.* En als aan een van uw werklieden een

ongeluk overkomt bij het werk, geeft gij dan ook geen ondersteuning?

A. Ik ben nu 20 jaar lang patroon, maar er is nog nooit een ongeluk bij mij gebeurd. Als de menschen een ruit breken, of op karwei een plaat breken b.v. van een waschtafel, dan betaal ik dat.

7218. *V.* Ons is gezegd, dat uwe werkplaats zeer veel te wenschen overlaat; dat zij zóó bouwvallig is, dat men er eigenlijk 's morgens verbaasd van is, dat de boel nog in elkander hangt. Is dat zoo?

A. Dat kan wel.

7219. *V.* Hoe komt dat?

A. Dat komt, omdat de eigenaar van het perceel er niets aan laat doen.

7220. *V.* Dat is toch een zaak tusschen u en hem?

A. Als hij het perceel niet laat opknappen, kan ik dat als huurder niet doen; wanneer er een ruit stuk is, dan laat ik die maken, of als het rookt, laat ik den metselaar komen, want daar heb ik zelf last van.

7221. *V.* Ons is door een uwer werklieden juist gezegd, dat het er zoo rookt, dat, als hij ergens anders komt, men hem soms zegt: «wat stinkt gij naar den rook»; terwijl dikwijls, al vriest het nog zoo, alles moet worden opengezet om den rook weg te laten trekken.

A. Dat is meer dan ik weet.

7222. *V.* Gij zeidet zoeven, dat, wanneer het rookt, gij het zelf laat verbeteren; zijt gij dikwijls in de noodzakelijkheid dat te doen?

A. Ik heb er ongeveer 10 jaar geleden een zinken pijp op laten zetten.

7223. *V.* Zijt gij altijd in de werkplaats?

A. Ja.

7224. *V.* Meent gij, dat men niet kan zeggen, dat men daar overlast heeft van den rook?

A. Neen.

7225. *V.* Hoe geschiedt de verwarming van het lokaal?

A. Door een kachel en een haard.

7226. *V.* Is die kachel er altijd geweest?

A. Ja.

7227. *V.* Is uw werkplaats vroeger niet een stal geweest?

A. Ja, maar die stal is veranderd in een werkplaats.

7228. *V.* Is het een hoog lokaal?

A. Ik denk, dat het ongeveer 12 voet hoog is.

7229. *V.* Gij hebt straks geloochend, dat het hinderlijk rookte, maar gij erkendet dat toch, dat het lokaal zeer bouwvallig is, zóodat men elken dag staat te kijken, dat de boel nog in elkander zit?

A. Zeker; maar wanneer het hout op den zolder geborgen wordt, zooals geschiedt, dan is er toch nog geen gevaar van bedolven te worden.

7230. *V.* Zakken er niet wel eens door den zolder, zoo bouwvallig is die?

A. Op een enkele plaats zou dat mogelijk zijn; maar dat is een lokaal, waar alleen balken liggen, waarop ik mijn hout te drogen leg. Die deelen liggen natuurlijk niet zuiver naast elkander, zoodat het kan gebeuren, dat, wanneer men er tusschen stapt, men er een eind doorzakt. Op de werkplaats is dat echter niet mogelijk.

7231. *V.* Denkt gij er over uwe werkplaats te verbeteren of een andere te nemen? Of zijt gij van het onvoldoende van uw werkplaats niet zóó overtuigd, dat gij van werkplaats zoudt willen veranderen?

A. Zeker niet.

7232. *V.* Gij vindt dus uwe werkplaats voldoende voor de menschen?

A. Ik vind het een van de allerbeste.

7233. *V.* De werklieden schijnen er niet zoo over te denken, want ook menschen, die niet bij u werken, vertellen, dat zij totaal onvoldoende is.

A. En dan zeg ik, dat en wat de ruimte betreft en omdat zij gelijkvloers is, mijn werkplaats voor een meubelmaker bijzonder geschikt is.

J. P. STRIBOS.

A. KERDIK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. RONAARDS, *Adj.-secretaris.*